



T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**SURİYE İÇ SAVAŞINDA YEREL AKTÖRLERİN ROLÜ VE
TÜRKİYE’NİN SURİYE İHTİLAFINA YAKLAŞIMI
(2011-2018)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUNUS KAYABAŞI

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. CEM KARADELİ

Ankara, 2019

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**SURİYE İÇ SAVAŞINDA YEREL AKTÖRLERİN ROLÜ VE
TÜRKİYE’NİN SURİYE İHTİLAFINA YAKLAŞIMI
(2011-2018)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUNUS KAYABAŞI

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. CEM KARADELİ

ANKARA, 2019

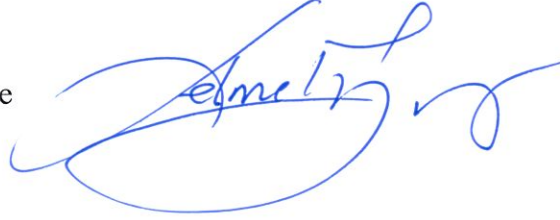
KABUL VE ONAY

Yunus Kayabaşı tarafından hazırlanan Suriye İç Savaşında Yerel Aktörlerin Rolü ve Türkiye'nin Suriye İhtilafına Yaklaşımı (2011-2018) başlıklı bu çalışma, 05/02/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Cem KARADELİ - Danışman



Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ - Üye



Doç. Dr. Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU - Üye



Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.



Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

05.02.2019



Yunus KAYABAŞI

ÖZET

KAYABAŞI, Yunus. Suriye İç Savaşında Yerel Aktörlerin Rolü ve Türkiye'nin Suriye İhtilafına Yaklaşımı (2011-2018), Tez, Ankara, 2019.

2011 Mart ayında Suriye'nin Dera kentinde başlayan gösteriler, güvenlik güçlerinin sert müdahaleleri sonrası tüm ülkeye yayılmıştır. Zamanla artan gösteri ve protestolar ülkedeki barış ve istikrar ortamını bozarak yerini sokak çatışmaları ve iç savaşa bırakmıştır. Suriye'de gerçekleşen bu yeni konjonktür karşısında yerel, bölgesel ve küresel aktörlerinde olaylara müdahil olmasıyla ülkedeki durum vekalet savaşına dönüşmüştür. Çin ve Rusya'nın hükümet yanlısı, ABD ve AB'nin hükümet karşıtı politikalar sürdürmesi ülkedeki çözüm arayışlarını olumsuz etkileyerek sürecin uzamasına ve barışın tesis edilememesine neden olmuştur.

Türkiye, Suriye'de yaşanan gelişmeleri başından itibaren takip etmiş, sorunun çözümüne ilişkin Esad Rejimine reformlar konusunda çağrıda bulunmuştur. Esad'ın bu süreçte Türkiye'nin beklentilerini dikkate almaması üzerine Türkiye, diplomatik girişimlerde bulunarak krizin büyümemesi yönünde çaba göstermiştir. Türkiye güney sınırında yaşanan krizin güvenliğini tehdit eder duruma dönüşmesinin ardından etkin güvenlik politikaları üreterek sınır ötesi hareketler gerçekleştirmiştir.

Bu çalışma, Suriye'de yaşanan olayları anlamlandırmak ve arka planını görmek adına kapsamlı bir inceleme ortaya koymaktadır. Çalışmada tarihsel bağlamda devlet kurulma süreci, Fransız manda idaresi ve darbeler dönemine değinilerek sonrasında Ortadoğu'da çıkan isyanların Suriye'ye yansımaları tüm taraflarıyla ve aktörleriyle değerlendirilmiştir. İç savaşın sonlanmasına yönelik Arap Birliği ve Birleşmiş Milletlerin çözüm arayışlarına da değinilerek bu kapsamda Cenevre görüşmeleri detaylı olarak ele alınmıştır. Ayrıca Suriye iç savaşında bölgede oluşan terör gruplarının Türkiye'nin sınır güvenliğini ve iç dinamiklerini etkilemesi sonucu Türkiye'nin değişen güvenlik gündemi değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Türkiye, Suriye, İç Savaş, Güvenlik, Terör, Arap Birliği, Birleşmiş Milletler

ABSTRACT

KAYABAŞI, Yunus. The Role of Local Actors in the Syrian Civil War and Turkey's Approach to the conflict in Syria (2011-2018), Thesis, Ankara, 2019.

The demonstrations that have started in the city of Dera, in Syria on March 2011, spread across the country after the brutal intervention by the Syrian security forces. Increasing demonstrations and protests over time led to violent clashes on the streets of Syria and a civil war engulfed the country. The conflict in Syria evolved into a “proxy war” as the regional and international actors started to get involved. While China and Russia supported pro-Syrian regime decisions and solutions, the EU and the USA supported the anti-regime decisions and solutions, consequently prolonging the conflict and delaying a peaceful solution.

Turkey has been following the developments in Syria closely from its early stage and calling the Assad regime for reforms. Turkey hoping for crisis to lessen, adopted a diplomatic way to convince and prevent Assad regime to cease the violent crackdown. However, due to its close proximity with Syria, Turkish bordering cities have been targeted by the armed groups, which led Turkey to run cross-border military operations to secure its bordering area.

In this thesis, the author intends to provide a comprehensive study on Syrian Civil War and its background. We include the historical background of Syria's state formation, the French mandate administration; the period of military coup d'états and the effect of Middle East uprisings to Syrian state and political actors. This study covers the efforts of the Arab League and United Nations in providing a peaceful solution to the conflict; lastly the Geneva Talks in detail has been included in the research. Furthermore, the changes in national security policies of Turkey due to increasing security threats from Syrian border and the terrorist groups in Syria has been studied extensively.

Keywords:

Turkey, Syria, Civil War, Security, Terror, Arab League, United Nations

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AQI	Al-Quaide of Iraq
BKİM	Birleştirilmiş Kontrol İhbar Merkezi
BM	Birleşmiş Milletler
BMDHS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CIA	Central Intelligence Agency- Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı
DAESH	Dawlat Al-Islamiyah f'al-Iraq Wa Belaad Al-Shaam
DEAŞ	Devletü'l-Irak ve's-Şam-Irak ve Şam Devleti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DTP	Demokratik Toplum Partisi
ENKS	Encumena Niştımani ya Kurdili Suriye Kürt Ulusal Konseyi
GAP	Güney Doğu Anadolu Projesi
İİD	Irak İslam Devleti
ISIS	Islamic State in Iraq and Syria
İŞİD	Irak-Şam İslam Devleti
İD	İslam Devleti
İGEME	İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
KCK	Koma Civaken Kürdistan -Kürdistan Topluluklar Birliği
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname

KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KUK	Kürt Ulusal Konseyi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MC	Milletler Cemiyeti
MFA	Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı
MGK	Milli Güvenlik Toplantısı
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OTK	Ortak Ekonomik ve Teknik İşbirliği
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Partiya Karkeren Kurdistane-Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat-Demokratik Birlik Partisi
SANA	Suriye Resmi Haber Ajansı
SDG	Suriye Demokratik Güçleri
SKDP	Suriye Kürt Demokrat Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
STK	Sivil Tolum Kuruluşları
SUK	Suriye Ulusak Konseyi
ŞPKS	Geleceğin Kürt Akımı Hareketi
TAİF	Türk Arap İşbirliği Formu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TEV-DEM	Batı Kürdistan Demokratik Toplum Hareketi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
UDHB	T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
YDSİK	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi
YPG	Yekineyen Parastina Gel-Halkçı Koruma Birlikler

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
BİLDİRİM	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
TABLolar DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
REALİST BAKIŞ VE TARİHSEL ARKA PLAN.....	5
1.1. Kuramsal Çerçeve.....	5
1.1.1. Klasik Realizm	6
1.1.2. Neorealizm	7
1.1.3. Neoklasik Realizm	9
2.1. Tarihte Suriye ve Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi	12
2.2. Fransız Mandası Dönemi, Suriye’de Böl ve Yönet Politikası.....	15
2.3. Suriye’de Bağımsızlığın Kazanılması ve Darbeler Dönemi.....	19
2.4. Birleşik Arap Cumhuriyetinin Kurulması ve Baas Partisi.....	21
2.5. Suriye’de Hafız Esad Dönemi (1970-2000)	23
2.6. Suriye’de Beşar Esad dönemi (2000-2010).....	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	28
İÇ SAVAŞI DOĞURAN SEBEPLER VE AKTÖRLER	28
2.1. Suriye’de İç Savaşa Giden Süreçte Yaşanan Gelişmeler.....	29
2.2. Suriye İç Savaşında Yerel Aktörlerin Anatomisi	32
2.2.1 Kürt Muhalifler ve PYD’nin İç Savaştaki Rolü	32
2.2.2. Suriye İç Savaşında DEAŞ’ın Rolü.....	38
2.2.3. Suriye İç Savaşında Özgür Suriye Ordusu	45
2.2.4. Özgür Suriye Ordusu’yla İtiltili Gruplar	49
2.2.4.1. Hazm Hareketi	49
2.2.4.2. Suriye Devrimcileri Cephesi.....	50
2.2.4.3. Beşinci Kolordu	51
2.2.5. Suriye Krizinde Göz Ardı Edilen Aktör Türkmenler	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	53
SURİYE'DE İÇ SAVAŞIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK GİRİŞİMLER.....	53
3.1. Arap Birliği Tarafından Çözüme Yönelik Girişimler.....	53
3.2. Suriye İç Savaşı'nda Birleşmiş Milletlerin Politikası ve Annan Planı	54
3.3. Suriye Konulu Cenevre Görüşmeleri.....	56
3.3.1. Cenevre Görüşmeleri (2012)	57
3.3.2. Cenevre Görüşmeleri (2014)	58
3.3.3. Cenevre Görüşmeleri (2016)	60
3.3.4. Cenevre Görüşmeleri (2017)	61
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	66
SURİYE İLE YAŞANAN ÇEVRESEL KRİZLER VE TÜRKİYE'NİN ÇIKIŞ STRATEJİLERİ.....	66
4.1. İç Savaş Öncesi Dönemde Türkiye-Suriye İhtilafları.....	68
4.1.1. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Hatay Sorunu	68
4.1.2. Türkiye-Suriye ilişkilerinde Yaşanan Su Sorunu	70
4.1.3. PKK Terör Örgütünün Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri	73
4.2. Stratejik İşbirliği ve Bütünleşme Süreci	76
4.3. 2011 Sonrası Türkiye'nin Suriye Politikası.....	80
4.3.1. Suriye'de Değişen Tehditler ve Türkiye'nin Çıkış Stratejileri.....	87
4.3.1.1. Türk Hava Kuvvetlerine Ait Savaş Uçağının Düşürülmesi	87
4.3.1.2. Akçakale Saldırısı ve Türkiye'nin Angajman Kuralları Değişimi.....	89
4.3.1.3. 2013 Reyhanlı Bombalı Saldırıları	90
4.3.1.4 Suriye Helikopteri ve Savaş Uçağının Düşürülmesi.....	91
4.4. Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası.....	93
4.5. DEAŞ Terörünün Türkiye Üzerinde Oluşturduğu Risk ve Tehditler	96
4.5.1. Fırat Kalkanı Harekatı.....	101
4.6. Türkiye'nin Güney Sınırını Tehdit Eden PYD/YPG	102
4.6.1. Zeytin Dalı Harekatı.....	107
SONUÇ	109
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ	140

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Irak, İran, Türkiye ve Suriye’de Kürt Siyasi Oluşumların Etkileşimi.....	34
Şekil 2. DEAŞ’ın Çekildiği Alanlar.....	45
Şekil 3: Suriyelilerin En Yoğun Olduğu İller.....	95
Şekil 4. Fırat Kalkanı Harekatı	102
Şekil 5. 30 Temmuz 2015-9 Haziran 2017 Arasında Gerçekleşen PKK Saldırıları	106
Şekil 6. PKK Saldırılarının Tür Ve Hedeflerinin Yüzde Dağılımları	106
Şekil 7. Zeytin Dalı Harekatı Sonrası Suriye’de Hakimiyet Alanlarında Son Durum Haritası	108

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1. Realist Teoriler; Klasik Realizm, Neorealizm(Yapısalcı Realizm), Neoklasik Realizm	10
Tablo 2. ENKS Çatısı Altında Yer Alan Siyasi Partiler	36
Tablo 3. DEAŞ'ın Kuruluşu	41
Tablo 4. 2014 Sonrası DEAŞ'ın Gelir Kaynaklarının Dağılımı (Milyon Dolar)	44
Tablo 5. Suriye Devrimciler Cephesi adı altında birleşen gruplar	50
Tablo 6. Türkiye-Suriye Arasında Ticaret Dengesi (\$)	77
Tablo 7. Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacı Sayısındaki Artış	94
Tablo 8. DEAŞ'ın Türkiye'de Gerçekleştirdiği Eylemler	100

GİRİŞ

Mart 2011’de Esad rejimi karşıtı gösterilerin kısa sürede çatışmalara ve çok yönlü iç savaşa dönüşmesiyle Suriye tüm dünyanın ilgi odağı haline gelmiştir. Devam eden iç savaşta, çatışan taraflar arasında birçok defa anlaşmaya varılabilmesi için müzakere ve arabuluculuk girişimleri olmuş, fakat söz konusu girişimler hiçbir sonuca bağlanamamıştır. Dahası iç savaşın barışçıl yollardan çözülmesini isteyen taraflar, karşılıklı çatışan tarafları bir araya getirmeyi başaramamıştır. Bu konuda birçok bölgesel ve uluslararası girişimlerde bulunulsa da herhangi bir sonuç elde edilememiştir.

Yedi yılı aşkın süredir devam eden iç savaş zamanla küresel aktörlerin yerel aktörler üzerinde yürüttüğü mücadeleye dönüşerek, uzayıp giden mücadelenin bir tarafın diğerine galip gelme ihtimalinin gittikçe azalarak kayıpların ağır ağır yaşandığı ve barış için gün geçtikçe geç kalındığı bir yıpratma savaşı haline gelmiştir.

İçerik:

Bu çalışmada Suriye iç savaşında yerel aktörlerin etkisi ele alınarak Türkiye’nin sınırlarında oluşan güvenlik tehditlerine karşı izlediği politikaların incelenmesiyle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda araştırma dört bölümden oluşmuştur:

Birinci bölümde, öncelikle Realizm, Neorealizm ve Neoklasik Realizm şeklinde üç aşamalı dış politika yaklaşımı incelendikten sonra Neoklasik Realizmin Türkiye’nin Suriye iç savaş sürecinde yürüttüğü politikaya uygunluğu analiz edilmiştir. Ardından Suriye’nin tarihsel sürecine değinilerek devlet olma süreci ele alınmış ardından Fransız manda hâkimiyetinde kalma süreci incelenerek, askeri darbelere detaylı olarak yer verilmiştir. Yine bu bölümde Birleşik Arap Cumhuriyetinin kuruluşu ve Arapçılığa karşı yeniden doğuşu simgeleyen Baas hareketinin ortaya çıkışı ve izlediği politikalardan bahsedilmiştir. Sonrasında 1970 tarihinde yapılan darbe ve hemen arkasından gerçekleştirilen referandum ile yönetimi ele geçiren Hafız Esad dönemine yer verilerek, oğul Beşar Esad iktidarının 2000-2010 yılları arası gerçekleştirdiği politikalar üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunuslu Muhammed Bouazizi’nin kendi yakmasıyla başlayan Arap Baharı süreci ve etkisinde kalan ülkelere kısaca değinilmiştir. Ardından Arap Baharının Suriye’ye yansımaları incelenerek, iç savaşa giden süreçte halk hareketlerinin ortaya çıkışı ve giderek isyan dalgasına dönüşme sürecinden

bahsedilmiştir. Yine bu bölüm içerisinde yer alan ikinci başlıkta, iç savaş sürecinde faal olarak hareket eden yerel aktörlerin anatomisine değinilmiştir. İlk olarak Suriye'nin kuzeyinde yer alan Kürt muhalifler ve PYD'nin (Demokratik Birlik Partisi) iç savaştaki rolü ele alınmış hemen ardından DEAŞ (Irak-Şam İslam Devleti) ve ÖSO (Özgür Suriye Ordusu) gruplarına değinilerek iç savaşta izlediği roller detaylı olarak anlatılmıştır. Bu bağlamda Suriye'de yaşanan iç savaşın sadece yönetim ve muhalifler arasında bir çatışma olmadığı aynı zamanda bölgesel ve küresel aktörlerin dâhil olarak hangi taraflara destek verdiği ve sürecin gidişatındaki etkisinden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Arap Birliği ve Birleşmiş Milletlerin iç savaşa yönelik politikalarına yer verilmiştir. Bu kapsamda Birleşmiş Milletlerin savaşın çözümüne ilişkin gerçekleştirmiş olduğu konferans ve arabuluculuk görüşmelerine değinilerek 2012'de Cenevre-1, 2014'te Cenevre-2, 2016'da Cenevre-3, 2017 tarihinde Cenevre-4-5-6-7-8 görüşmelerinden bahsedilmiştir. Ardından Çözüme yönelik gelişmeler muhalefet ve rejim cephesinden değerlendirilerek fikir ayrılıkları ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde Suriye'de değişen tehditler ve Türkiye'nin çıkış stratejileri ele alınmıştır. Bu doğrultuda Hatay'ın Suriye haritasına dahil edilmesiyle iki ülke arasındaki ilk gerilim ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Fırat ve Dicle havzalarını kapsayan Güney Doğu Anadolu Projesine (GAP) başlanması da bir diğer gerginlik kaynağı olmuştur. Türkiye GAP'ı su kaynaklarının daha verimli kullanılmasına olanak sağlayacağını değerlendirirken, Suriye yönetimi ise bu suların uluslararası kapsamda değerlendirilmesini talep etmiştir.

Suriye'nin 1979'da PKK elebaşı Abdullah Öcalan'ı topraklarına kabul etmesiyle de iki devlet arasında başlayan terör sorunu analiz edilmiş ve 1998'de Adana Mutabakatının imzalanması ardından yönetimlerdeki değişim ile normalleşme ve yumuşama süreçlerinde Serbest Ticaret Anlaşması ve vizelerin kaldırılması konuları ele alınmıştır. Bölümün son kısmında Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin koptuğu ve yeni dönemin başladığı 2011'den itibaren Esad'a yönelik reform çağrılarını yer verilerek sonrasında Türkiye'nin 2012'den bugüne Esad rejiminin meşruiyetini kaybettiğini yönündeki bölgesel ve uluslararası politika ve stratejilere değinilmiştir.

Sonuç bölümünde, Türkiye'nin Suriye iç savaşı sırasındaki mevcut Suriye stratejisi analiz edilerek Türkiye'nin hem genel dış politika yaklaşımına hem de henüz sonlanmayan Suriye iç savaşının sonraki evrelerine yönelik değerlendirmelere yer verilmiştir.

a. Tezin Adı:

Suriye İç Savaşında Yerel Aktörlerin Rolü ve Türkiye'nin Suriye İhtilafına Yaklaşımı (2011-2018)

b. Konusu:

Türkiye'yi yakından ilgilendiren Suriye'de, iç savaş sürecinde ortaya çıkan etnik ve mezhebi yerel aktörlere değinilerek, bu yapılanmalar karşısında Türkiye'nin değışen angajman kuralları ve Birleşmiş Milletler'den doğan hakları kapsamında yeni güvenlik stratejisi çalışmanın konusu olmuştur.

c. Amacı:

Bu çalışmada, 2011 sonrası Suriye'de yaşanan gelişmeler ve yerel aktörlerin izlemiş olduğu stratejilerin hangi amaç doğrultusunda planlandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda iç savaşın halen devam ettiği ülkede yerel unsurların farklı küresel güçlerin sözcülüğünü ne tür sebeplerle yürüttüğü ve halen neden uzlaşamadığı irdelenmiştir. Ayrıca Suriye krizinin bölge ülkeler özelinde Türkiye'ye yansımalarına değinilerek Türkiye'nin güvenlik odaklı karşı savunma ve düzenlediği operasyonların gerekçeleri ortaya konulmuştur.

d. Önemi:

Bu çalışmanın yapılmasında en önemli etken Suriye'de devam eden krizin bir iç savaştan çoktan çıkarak bölgeyi etnik ve kimliksel ayrımında, dünyayı ise kutuplaşma yönünde tehdit eder duruma dönüşmesidir. Yaşanan bu anlaşmazlık süreci Ortadoğu'da huzursuzluk ortamını gün geçtikçe tırmandırmaktadır. Bu sürecin bölgede yer alan ülkeleri kutuplaştırma eğilimi düşünüldüğünde, tehlike çemberinin genişleme riski hayli yüksektir. Suriye'de yaşanan bu kriz genel anlamda artık bir ülke sorunundan çıkarak savaşın yerel unsurlarından küresel aktörlerine kadar tüm taraflarını ilgilendirmesi açısından kritik öneme sahiptir.

e. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada Suriye iç savaşında yerel aktörlerin etkisi ele alınarak Türkiye'nin sınırlarında oluşan güvenlik tehditlerine karşı izlediği politikaların incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

f. Veri Toplama Tekniği

Çalışma yapılırken, Türkiye’de ve dünyada Suriye iç savaşı konusunda yazılan kitap ve makaleler incelenerek, yapılan araştırma ve akademik yayınlara bakılmıştır. Ağırlıklı olarak kütüphane araştırması yapılarak medya taramasına yer verilmiştir. Konunun güncel olması nedeniyle birçok haber sitesinden yararlanılmıştır. Kullanılan kaynaklar kütüphaneler ve resmi kurum/kuruluşların internet sayfalarından temin edilmiştir.

Çalışma, Suriye’de halen devam etmekte olan iç savaş, siyaset ve uluslararası ilişkiler perspektifinden değerlendirilmiştir. Ağırlıklı olarak 2011’den bugüne kadar Suriye’de yaşananlar ve Türkiye’nin sınırında yeni güvenlik gündemi analiz edilerek son gelişmelere yer verilmiştir. Bu çerçevede Suriye’nin geçirdiği siyasal dönüşüm süreci dikkate alınarak geçmişte yaşanan gelişmelerle ülkenin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısındaki değerlişimler incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

REALİST BAKIŞ VE TARİHSEL ARKA PLAN

Bu tezde Suriye iç savaşı genelinde yerel aktörlerin, özellikle silahlı grupların rolleri ve Türkiye'nin Suriye'deki ihtilafa yaklaşımı ele alınacaktır. Bu amaçla teorik bakış açısı olarak genelde Realizm, özelde ise Neoklasik Realizm yaklaşımından olaylar değerlendirilecektir. Neoklasik Realizm teorik yaklaşımının seçilmesinde temel neden Suriye'de 2011'den bu yana süren olayların açıklamasının hem bu ülkedeki gelişmeler hem de Türk Dış Politikası çerçevesinde bu yaklaşımla açıklanabilmesi inancıdır. Dolayısıyla, bu bölümde öncelikle Realizm ve Neoklasik Realizm değerlendirildikten sonra Suriye'nin günümüzde süren ihtilafa nasıl geldiğinin bir tarihsel değerlendirmesi yer alacaktır.

Bu bölümün ilk başlığında Realist bakış açısından çalışma analiz edilecektir. Neoklasik Realizm Türk dış politikasının açıklanmasında mevcut kuramsal ve kavramsal altyapıyı içerdiği düşünülmektedir. Bu kanıya varılan temel neden Türkiye'nin uluslararası sistemin yönlendirmelerine maruz kalmasına rağmen kendi dış politika yönü ile bu yönlendirmeleri analiz edecek dış politika çıktıları kurabilen bir ülke konumunda yer almasıdır. Bu çalışmada da değerlendirilecek olan Türkiye'nin Suriye krizindeki dış politikasının açıklanmasında uluslararası ve bölgesel faktörler üzerinden inceleme yapmak daha etkili olacaktır. Bu anlamda Neoklasik Realizmin ortaya koyduğu dış politika yaklaşımı incelenerek dış politika analizi, formülasyonu ortaya konacaktır. Bölümün ikinci başlığında, Suriye de iç savaşın başlamasından önce ülkenin siyasi yapısı ele alınacaktır. Bu kapsamda ülkede yaşanan gelişmeleri anlamak ve daha iyi sentezlemek açısından, Suriye'nin siyasi tarihine ve dış politika izlenimlerine değinilecektir.

1.1.Kuramsal Çerçeve

Uluslararası ilişkilerin neden ve sonuçlarını karşılaştıran uluslararası ilişkiler kuramı, 1648 Westphalia Anlaşması ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Anlaşmadan günümüze uluslararası ilişkileri tanımlamak gittikçe güçleşirken ilişkilerin analizini gerçekleştirmek oldukça zor bir hale gelmiştir. Bunun temel sebebi ise uluslararası ilişkilerin kapsadığı alanın zamanla daha geniş bir perspektifte temsil gücünün artmasıdır.

Uluslararası ilişkileri tanımlamak için yararlanılan teoriler, arkasında barındırdığı fikirlere uygun olarak farklı biçimlerde sınırlandırılır. Örnek olarak çatışma yanlısı

(Realizm, Küreselciler, Oyun Teorisi, Jeopolitik Teoriler), işbirliği yanlısı (Liberalizm, İdealizm, Çoktarafılık, Çoğulculuk, Karşılıklı Bağımlılık, Uluslararası Rejim Teorileri) ve genel kapsamlı (Karar Verme Teorisi ve Uluslararası Sistem Teorisi) olarak gruplandırılmaktadır. Bunların yanı sıra uluslararası ilişkilerde Davranışsalcılık, Gelenekselcilik ve 1980 sonrası Post-Pozitivizm tartışmaları yapılmıştır (Yılmaz, 2015). Uluslararası ilişkiler düzeninin en temel uygulama konularından olan dış politika tahlili, farklı kuramsal yaklaşımlar tarafından incelenmiştir. Her bir kuram dış politika analizini çeşitli yaklaşımlar üzerine inşa ederek dış politika davranışlarını yorumlamıştır. Bu doğrultuda uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının dış politikaya ilişkin bakış açıları, bazı unsurların diğerlerine oranla daha fazla ön planda olması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Devletler dış politika uygulamalarını gerçekleştirirken hangi kriterleri ölçüt aldığı, bir başka ifadeyle uluslararası politikadaki güç dağılımı mı yoksa ülkelerin politik yapıları mı etkin olduğu sorusu, uluslararası teoriler kapsamında yoğun tartışılan bir sorun olmuştur. Uluslararası ilişkilerin temel teorilerinden olan biri Realizm içeriğinde de benzer sorular tartışılmış ve kuramlar ile karar alıcıların, uluslararası fırsat ve tehditleri nasıl gördüğü, hangi ulusal güçlerin ülkelerin dış politikaları üzerinde ne derecede etkin olduğu ve devletlerin dış politika alanındaki özerkliği gibi sorulara yanıtlar bulmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Realizm bünyesinde yeni arayışlar ortaya çıkarak, devletlerin dış politikadaki uygulamalarını iki farklı süreç olarak ele alan Neoklasik Realizm, Klasik Realizm ve Neorealizmden sonra yeni bir dış politika teorisi olarak literatüre dahil olmuştur.

1.1.1. Klasik Realizm

Realizm teorisine bakıldığında, uluslararası ilişkilerde özellikle Birinci Dünya Savaşının ardından Liberalizmin uluslararası güvenliği ve barışı tesis etmeye yönelik varsayımlarının başarı sağlayamamasının ardından Liberalizme karşı alternatif olarak gelişmiştir.

1948 tarihinde Morgenthau *Politics Among Nations* (Uluslararası Politika) isimli kitabında Realizmin temel çerçevesini oluşturmuştur. Realist akım, iki savaş arasındaki süreçte oluşmuş ve bu dönemde yaşanan gelişmelerin ürünü olarak değerlendirilmiştir. Morgenthau'nun yayınladığı eserin ardından, soğuk savaşın siyasi dönemine uygun olarak Raymond Aron, John Herz, George F. Kenan, Arnold Wolfers ve Henry Kissinger gibi düşünürlerin araştırmaları ve katkılarıyla gelişme süreci devam etmiştir. Realistlere

göre anarşi ve uzlaşmazlıkları çözümleyecek merkezi bir otoritenin olmaması, çağdaş sistemin temel özelliği olmuştur (Bayır, 2015, s. 48).

Realizmin ana düşüncesi, uluslararası politikanın güç ve çıkar mücadelesi bağlamında tanımlanabilecek siyasal bir süreç olduğudur. Realistler güvenlik sorunları ve askeri konulara öncelik vererek, güç kavramını temel olarak algılar. Uluslararası anlaşmazlıkların çözümü ve ilişkilerin sağlanmasını da gücün kullanımı ile ilişkilendirir. Öte yandan uluslararası ilişkilerin ana omurgasını egemen ulus olarak devletleri görmektedir. Teoriye göre uluslararası ilişkiler devletlerarasında etkileşim olup devletler üzerinde herhangi bir otoritenin olmadığını kabul etmektedir. Yalnızca tek aktörün bağımsız hareket yeteneğine sahip devletin olduğunu varsayar. Bu anlamda da uluslararası sivil toplum kuruluşları ve örgütlerini dikkate almaz.

Realizm devletleri dış politikada rasyonel karar verici olarak kabul eder. Bu anlamda her devlet kendi çıkarları doğrultusunda kaynakları oranında hareket kabiliyetine sahip olduğunu kabul eder. Ayrıca Realizm devletleri bütüncül bir yapı olarak görmektedir. Dolayısıyla dış etkilere karşı kendi ulusal çıkarları yönünde hareket ederler. Kamuoyu, bürokrasi ve siyasi liderlerden oluşan devlet oluşabilecek görüş ayrılıklarını çözerek diğer devletlere karşı tek bir politika ile çıkabilmektedir.

1970 sonrası Avrupa Topluluğunun Amerika Birleşik Devletlerine rakip olacak güce erişmesinin ardından doların hakimiyeti sorgulanmaya başlanmıştır. Bir de fiyat artışları ve petrol piyasasındaki dalgalanmalar sonucu ekonomi temelli sorunların ön plana çıkmasıyla ekonomik ve siyasi sorunlar iç içe geçen bir duruma yönelmiştir. Dönemin konjonktüründe ise hakim olan uluslararası ilişkiler ekolü Realizm olmuştur. Bu doğrultuda iç ve dış gelişmeleri birbirinden ayıran Realizm ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Böylesi bir dönemde Vietnam Savaşı sürecinde de askeri gücün her koşulda etkin olmadığını görülmesinin ardından Realizm kavramına olan kanaati sarsılmıştır.

1.1.2. Neorealizm

Bu dönemde Waltz bir uluslararası sistem kuramı geliştirmek için *Man, The State and War*'da başlattığı projesini Uluslararası İlişkiler Kuramı (Theory of International Politics) adlı kitabında tamamlamasıyla bu teorinin alt yapısını hazırlamıştır. Waltz kitapta uluslararası sistemin önceliğini ön plana alan Yapısal bir Uluslararası İlişkiler kuramı geliştirmektedir. Bir sistem kuramı geliştirmek sistem düzeyini, sistemin yapısından ayırmak anlamına gelir. Waltz'a göre, sistem düzeyindeki farklılığın belirlenememesidir

ki uluslararası politika kuramlarının gelişmesini engelleyici ana unsur olmuştur (Yalvaç, 2016, s. 47).

Uluslararası İlişkiler Kuramı eserinde Waltz, Neorealizm yani Yapısal Realizm fikrini gündeme getirmiştir. Neorealizm kavramı anarşik yapıda bir uluslararası sistemin olduğunu öne süren uluslararası ilişkiler ekolüdür. Neorealizme göre uluslararası ilişkileri açıklayan en önemli unsur uluslararası sistemin yapısıdır. Bu kabulden hareketle devletlerin birbirleriyle ilişkileri ve dış politikaları incelenmektedir. Bu doğrultuda klasik Realizmi, Neorealizmden ayıran temel nokta belirlediği analiz yöntemidir. Waltz uluslararası sistemi etkileşim içerisinde bulunan siyasi bir yapı olarak tanımlamıştır. Aslında bu yapılan tanımlama Realizme karşı olmasından ziyade üzerine inşa edilen kapsayıcı bir çerçeve olmuştur. Nedeni şu ki uluslararası ilişkiler sadece devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerle sınırlı olmamıştır. Bu ilişki ve etkileşim arasında çok sayıda mekanizma ekilene ve etkileyen konumundadır. Yani uluslararası ilişkileri sosyal, siyasal ve ekonomik unsurlardan bağımsız değerlendirmek eksik bir çerçeve ortaya koyacaktır.

Neorealizmin Realizmden ayrı olarak, güç edinme talebi, insanın doğasından değil, uluslararası sistemin yapısından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ayrım gücün ulaşılacak bir amaç olmayıp gerektiği takdirde başvurulacak bir amaç olmasıdır. Neorealizme göre devletlerin yapı itibarıyla gruplandırılması söz konusudur. Bu gruplandırma küçük, orta ve büyük olarak yapılabilmektedir. Devletlerin bu şekilde sınıflandırılması sahip olduğu güçten kaynaklanmıştır.

Waltz'a göre sistem etkileşim içerisindeki birimlerden ve yapılardan oluşmaktadır. Birimler yani devletler somut ve gerçek iken yapı bu durumda soyut bir kavram olarak görülmektedir. Waltz yapı kavramını sistemin tümünde etkin ve birimler arası etkileşimi nasıl düzenlediği ile açıklar. Yalnız bu düzenleme Birleşmiş Milletler benzeri farklı somut devletler vasıtasıyla yapılmamaktadır. Waltz yapının iki farklı düzenleyici ilkesinden (anarşi ve hiyerarşi) bahseder. Bu yapılar devletlerarası etkileşimin düzenleyici ilkeleridir (Kiraz, 2018, s.16). Uluslararası siyasette birimler devletlerdir. Devletlerarasındaki bağlantı anarşide tanımlanır. Anarşide gücün kullanımını engellemeye yönelik olarak örgütlenmiş bir etken yoktur, oysa hiyerarşide gücün meşru kullanımını üzerinde tekel vardır.

Waltz anarşi ve hiyerarşi arasında bir ayırım yapar. Hiyerarşi devletlerin bir güç hiyerarşisi kapsamında anayasal ve hukuksal şekilde örgütlenecek birbirleriyle ilişki kurduğu sistem olarak bahseder. İç politik sistemlerinde bu şekilde sistemler olduğunu açıklar. Anarşik sistemler ise bu tür formel güç ilişkilerin olmadığı ayrıca kendi kendine yardım esasına göre işlev gören sistemler olarak görür (Yalvaç, 2016, s. 52).

Genel anlamda Waltz'ın kuramında Neorealizmin sistemik bir kuram olduğu, birimlerin iç ve dış politikaları arasında net bir ayırımın bulunduğu ve rejimler, liderler gibi birim düzeyindeki unsurların önemli olmadığı üzerinde durulur. Ayrıca Waltz anarşiyi kaos ve savaş hali olarak görmez. Bir devlet içerisinde iç savaş olurken uluslararası ortamda istikrarın olabileceğini bu ise yapıyla alakalı dönüşümün olduğunu göstermemektedir. Öte yandan Waltz, soğuk savaş yıllarında sıcak çatışmaların yaşanmamasını anarşinin olmamasından değil çıkarlar doğrultusunda katı ittifak sistemlerinin oluşmasından kaynaklandığını belirtmiştir.

1.1.3. Neoklasik Realizm

1980'li yıllarda Pozitivizm tartışmaları uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının en temel konuları arasında olmuştur. Bu süreçte belirgin teori olan Yapısalcı Realizm, Neoliberalizm, Feminizm ve İnşacılık gibi yaklaşımların eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası sistemdeki dönüşümlerin ve devletlerin dış politika eylemlerinin açıklanmasındaki yetersizlikler, devletlerin tekli birimler bağlamında değerlendirerek sosyal güçlerin dönüştürücü etkisini analizlere dahil edilememesi Yapısalcı Realizme karşı temel eleştiriler olmuştur.

Yapısalcı Realizme yönelik başka bir eleştiri de teorinin uluslararası politika teorisi olması ve sınırlı oranda değişkeni analizlerine dahil etmesi nedeniyle birimlerin dış politika eylemlerini analiz etme konusundaki eksiklikleridir. Yapılan bu eleştiri İkinci Dünya Savaşı dönemindeki uzun çatışmasızlık sürecini açıklayamamış ve soğuk savaş döneminin sonucunu öngörememiştir. Jonh Lewis Gaddis ve Richard Ned Lebow'a göre bunun arkasında Neorealizmin birim düzeyindeki değişiklikleri önemsememesinden dolayı uluslararası sistemdeki dönüşümleri açıklayamamıştır (Lebow, 1994, s, 249-277, aktaran, Yılmaz, 2015, s. 9).

Neoklasik Realizm yani Yeni Klasik Realizm, realist teoriler içerisindeki tartışmaların ve Yapısal Realizmin açıklayıcılık konusundaki eksikliğine yönelik eleştirilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Aslında Neoklasik Realizm bir dış politika analiz kuramıdır.

Yapısalcı Realizm ise devletlerin birbirleri arasındaki etkileşimlerin ortaya çıkarmış olduğu sonuçları analiz etmektedir ve bu yönüyle uluslararası politika kuramıdır. Ancak uluslararası ilişkilerdeki etkileşimlerin açıklanabilmesinde dış politika teorileri kullanılmalıdır. İç politika ve sistem içerisindeki gelişmeleri birlikte değerlendiren Neoklasik Realizm de realist kuram bünyesinde yaşanan bu eksikliği gidermek için ortaya çıkmıştır.

Tablo 1
Realist Teoriler; Klasik Realizm, Neorealizm(Yapısalcı Realizm), Neoklasik Realizm

Teori	Epistemoloji ve Metodoloji	Uluslararası Sistem Görüşü	Birimler	Bağımlı Değişken	Nedensel Mantık
Klasik Realizm	Tümevarımcı; siyasetin doğası hakkında felsefi yansımalar ya da ayrıntılı tarihsel analiz	Bir miktar önemli	Farklılaşır	Devletlerin Dış Politikaları	Güç dağılımı ya da çıkarların dağılımı dış politikayı belirler
Neorealizm	Tümdengelimci; nitel metodlar kullanılarak rakip hipotezleri sınamak	Çok önemli; kalıcı olarak rekabetçi ve belirsiz	Farklılaşmaz	Uluslararası politika çıktıları	Görelî güç dağılımı (bağımsız değişken) uluslararası çıktıları (bağımlı değişken) belirler
Neoklasik Realizm	Tümdengelimci; nicel metodlar kullanılarak rakip hipotezleri sınamak	Önemli; anarşinin etkileri değişken ve genellikle karar alıcılara göre belirlenir	Farklılaşır	Devletlerin dış politikaları	Görelî güç dağılımı (bağımsız değişken) yerel sınırlamalar ve elitlerin algıları (ara değişkenler) vasıtasıyla dış politikayı (bağımlı değişken) etkiler

Kaynak: Sami Kiraz, “Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi”. Doktora Tezi, 2018, s.11

1998 tarihinde Gideon Rose’un kaleme aldığı, Neoklasik Gerçekçilik ve Dış Politika Kuramları (Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy) makaleyle Neoklasik Realizm teorisi uluslararası ilişkiler içerisinde yeni bir kavram olarak literatüre girmiştir. Genel olarak bir araştırma bünyesinde ortaya çıkan bir yenilik, o araştırmada mevcut olan

teoriyle açıklanamadığı durumlara tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda Neoklasik Realizm de, realist araştırma bünyesinde ortaya çıkan ve mevcut olan teorilerle açıklanamayan duruma bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Yılmaz, 2015, s.9).

Bugün Neoklasik Realizm olarak adlandırılan yaklaşım, Morgenthau'nun katkı sağlayarak geliştirdiği Klasik Realizmin kuramlarını esas almakta ve de Waltz tipi Neorealizmi önemsemektedir. Bu durum her iki yaklaşımın bir araya getirilerek dengeli bir okuma yapıldığı şeklinde yorumlanabilir. Kastedilen yapı dış politika analizinde iç ve dış unsurların bir araya getirilerek oluşturulan denge söz konusudur. Kısaca Neoklasik Realist görüş Morgenthau'nun Realizmi ile Waltz'ın Neorealizmini bir sentezde buluşturmaya çalışmaktadır. Bu anlamda günümüzde yaşanan olayların analizinin anlamlandırılabilmesi hedeflenmektedir.

Suriye'de yaşanan iç savaştan hareketle yapılan dış politika incelemeleri herhangi bir teori çerçevesinde tartışılabilir ancak Neoklasik Realizmin belli bir yorumundan çıkan bu çalışma kuram bazlı olay incelemesi yapmaktadır. Kuram bazlı incelemeler söylem çözümlemelerini de kapsarlar ancak söylemin incelenmesi kuramsal önermeden bağımsızdır. Söylemler dış politika yapıcıları ve karar vericilerin olayları algılayışının krizi nasıl değerlendirdiklerinin açıklamasıdır. Kuramsal olay incelemelerinde dış politika karar alıcılarının sistem kadar olaylara yön verdikleri de vurgulanır. Neoklasik Realizm, kuram bazlı olay incelemelerinde söylem ve açıklamalar kadar sistem ve karar vericilerin izlerini taşır. Neoklasik Realizm devlet sistemi içerisindeki politika uygulayıcıların birbirlerini karşılıklı şekillendirici iletişimlerini inceler. Neticede dış politika kararlarını yönetimde yer alan idareci konumundaki kadrolar almaktadır. Realist görüş her ne kadar gelişmeleri ideolojiye bakmaksızın tehdit ve güç kullanımını üzerinden görse de Neoklasik Realizm iç ve dış politika bağlantısını dışlamaz. Bu nedenle ideoloji ve ya rejim faktörü gözatılmeksizin söylemlerden yola çıkılarak saptamalarda bulunulabilir. Bu durum eleştiri veya teyit olmamakla birlikte tespit unsurunu ortaya çıkarır.

Yeni Klasik Realizm Türk dış politikasının açıklanmasında mevcut kuramsal ve kavramsal altyapıyı içerdiği düşünülmektedir. Bu kanıya varılan temel neden Türkiye'nin uluslararası sistemin yönlendirmelerine maruz kalmasına rağmen kendi dış politika yönü ile bu yönlendirmeleri analiz edecek dış politika çıktıları kurabilen bir ülke konumunda yer almasıdır. Bu çalışmada da değerlendirilecek olan Türkiye'nin Suriye krizindeki dış politikasının açıklanmasında uluslararası ve bölgesel faktörler üzerinden inceleme

yapmak daha etkili olacaktır. Bu anlamda yeni Klasik Realizmin ortaya koyduğu dış politika yaklaşımı kapsamında bir değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirmenin yaşanan sürece ve Türk dış politikasının değerlendirmesine uygunluğu, teorinin ortaya koyduğu analiz ve kavramlar incelendiğinde doğru bir açıdan yaklaşıldığı görünmektedir.

Yeni Klasik Realizmde bağımsız değişken olan uluslararası sistemde güç dağılımı Türk dış politikasının değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken bir değişkendir. Bu açıdan uluslararası sistemde ülkeler güç dağılımı dengesinde hareket ederek kendi güçleri denginde karşısında yer alan ülkeleri etkileyerek çıkarları yönünde ilerlemeye çalışırlar. Bu yaklaşımın gerçekleştirilebilmesi adına da bir takım ittifak gruplarına dahil olmak veya küresel aktörleri taklit etme gibi dış politika seçeneklerini değerlendirir.

Türkiye’de politika uygulayıcıların milli güvenliğinin tehdit edildiği durumlarda Batı yanlısı ittifak dışında hatta karşısında sayılabilecek hareket olgusuna sahip olduğudur. Bu yaklaşımın en net örnekleri Kıbrıs Harekatiyle ortaya çıkmıştır. Bu süreçte NATO üyesi iki devlet karşı karşıya gelerek sıcak çatışma konumuna gelmişlerdir. PKK bağlamında da Türkiye bu kapsamda Batı ülkeleriyle kriz süreçlerini göze alarak terörle mücadele kapsamında politika uygulamalarından vazgeçmemiştir. Suriye iç savaşında da Türkiye kendi sınırında güvenlik riskleriyle karşılaşmasının ardından 2016 sonrası izlemiş olduğu stratejide bu yaklaşımın devamı olarak kabul edilebilir. Amerika Birleşik Devletlerinin Suriye’nin kuzeyinde Türkiye’nin terörist olarak nitelendirdiği PYD/YPG ile hareket etmesi Ankara’nın Moskova ve Tahran ile politika oluşturmaya zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak Neoklasik Realizm dış politikanın değerlendirilmesi adına karar vericilerin algularından geçerek Türk dış politikasına uygulanmasının geniş çerçevede analizinin sağlanabileceği düşünülmektedir.

2.1. Tarihte Suriye ve Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi

Suriye coğrafyası, Akdeniz’in bütün doğusunu kapsayan bölgeyi adlandırmak için Avrupa, Asya ve Mısır kökenli geçmiş imparatorlukların kuzey-güney, doğu-batı yönünde genişlemelerinde, stratejik konumu ile önemli bölgeyi işaret etmektedir (Collelo, 1988, s.4, aktaran Dağ, 2013, s.13). Suriye kelimesi şu an ki İsrail, Ürdün, Filistin, Suriye ve Lübnan’ı kapsayan ve üç kıtanın birleştiği bölgeyi ifade etmek için Yunan kaynaklarında kullanılmıştır (Lewis, 2003, s.25, aktaran Akdemir, 2014, s.19). Suriye, Akdeniz’in Doğusu ile güneyde Arap Çölü (Badiyetü’l- Arap) Kuzeyde Anadolu, doğuda Fırat Nehri ile çevrili bölgenin adı olup, Müslümanların fethi sonrası Biladü’s

Şam veya eş-Şam olarak adlandırılmıştır (Kılıç, 2011, s.97). Bulduğu stratejik konumu ile bölgesel ve küresel devletlerin tarih boyunca hâkimiyet kurmak istediği bir yer olmuştur.

Suriye bölgesi, zamanla farklı medeniyetlerin etkileşim içerisinde olduğu coğrafyaya dönüşerek, Kenan, Asur, Mısır ve Hitit medeniyetleri sonrası MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender'in gelmesiyle Helen kültür yapısıyla tanışmıştır. MS 20'de Roma sınırlarına dahil edilmiş (Debs, 1994, s.166). 661-750 yılları arasında Emevi hâkimiyetine girmiştir. Halifeliğin Emevi Devletine geçmesinden sonra devletin merkezi Medine'den Şam'a taşınarak Arapça bu bölgede resmi dil olarak kullanılmaya başlanmıştır. Emevilerin hâkimiyeti sonrası 750 tarihinde Abbasilerin egemenliğine girmiştir. Bu dönemde halifelik ve devlet merkezinin Bağdat'a taşınmasıyla önemini kaybetmiştir. Sonrasında Fatimiler, Tolunlular ve Haçlı Seferleri sonucu önce Frankların sonrasında 1258 Moğol istilası ile Memluklu hâkimiyetine girmiştir (Lammens, 1976, s.52-59, aktaran Şen, 2010, s.19-20).

1516 Mercidabık savaşı ile Suriye toprakları Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı Devletine kazandırılmış ve bu topraklar paşalarla ya da valiler aracılığıyla yönetilmiştir. Osmanlı tarafından gönderilen bu valilere oldukça geniş yetkiler verilerek nüfuz alanı artırılmıştır. Özellikle düzeni sağlama, vergileri toplama ve siyasi denetimi sağlama başlıca görevleri arasında yer almıştır. Valiler tüm bu görevleri sultan adına ve ona karşı sorumlu olarak gerçekleştirmişlerdir (Arı, 2008, s.104).

Suriye'nin konumu kutsal topraklara kapı açması ve Osmanlı'nın Asya'daki diğer eyaletlerine ulaşımı açısından kilit öneme sahip olmuştur (Şen, 2010, s.21). Mercidabık Zaferi sonrası, Biladü's-Şam'ı ve Mısır'ı egemenliğine alan Yavuz Sultan Selim, eski idare yapısında çoğu şeyi olduğu gibi devam ettirmiştir. 1921 tarihinde Biladü's-Şam, Trablus ve Halep olmak üzere bölge idari teşkilatını üç eyalete ayırarak (Samur, 1989, s.2-3, aktaran Kılıç, 2011, s.100). Suriye de egemenliği yaklaşık 400 yıl sürdürmüş ve 1918'e kadar hâkimiyeti devam ettirmiştir. Bu süre içerisinde merkezi yönetim anlayışını benimsemiştir.

Osmanlı döneminde Suriye; Şam, Halep, Trablus ve Sayda olarak dört eyalete ayrılmıştı (Arı, 2007, s.105). Özfatura'ya göre ise 1877 tarihinde Osmanlı bölgeyi Sancak ve Vilayet olmak üzere toplam altı idari yapıya bölerek tımar sistemi uygulamıştı (2013, s.138):

- 1- Şam Vilayeti
- 2- Halep Vilayeti
- 3- Beyrut Vilayeti
- 4- Deyruzzor Sancağı
- 5- Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı.
- 6- Kudüs Mutasarrıflığı

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sorunları ve ayrışmaları körükleyecek biçimde Ortadoğu haritası Winston Churchill ve Lloyd George tarafından şekillenmesinden bugüne bölgede şiddet yanlı politikalar eksilmemiştir. Stratejik çıkarlar ve Büyük güçlerin politikaları, bölge ülkelerinin ulusal ve toprak birliğini oluşturan bütün etkenleri etkisizleştirmiştir (Yıldız, 2004, s.315).

Bölgede oluşan yeni konjonktür Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına neden olurken modern Suriye devletinin de kuruluşunu başlatmıştır. Avrupa ve Kuzey Afrika topraklarının yanında Ortadoğu'daki hâkimiyetini kaybederek Anadolu'ya sıkıştırılan Osmanlı, Ortadoğu'da bulunan topraklarını Avrupa'nın en büyük iki devleti olan Fransa ve İngiltere'ye kaybetmiştir (Hinnebusch, 2001, s.18, aktaran Ataman, 2012, s.7).

Anadolu'nun bir kısmında kısıtlı kalan Osmanlı Devleti, Suriye topraklarından da ayrılmasının ardından bölgede yeni bir sürece girilmiştir. Diğer taraftan Fransız devrimi ile başlayan milliyetçilik akımı da Ortadoğu'ya sıçrayarak yayılmaya başlamıştır. Suriye'de de bağımsızlık ve milliyetçilik çalışmaları bu süreçte hız kazanmıştır.

20. Yüzyıl başlarında İngilizler petrol alanlarında etkili olabilmek ve Hindistan yolunu koruyabilmek adına bazı önlemler alarak Mekke Şerifi Hüseyin'e (Hüseyin bin Ali) Suriye topraklarını vaat etmiştir (Shorrock, 1970, s.133, aktaran İnce, 2017, s.263). Bu plana Hüseyin'in dâhil edilmesiyle 2 Temmuz 1919'da Şam'da Genel Suriye kongresi toplanmıştır. Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah Irak'a, Faysal ise Suriye krallığına aday gösterilmiştir. Uygulamada başarı elde edilemeyince Mart 1920'de Şam'da yeniden bir eşraf kongresi toplanmış, kongre sonucunda Lübnan ve Filistin'i içine alan Suriye krallığı ilan edilmiştir. Emir Faysal'da Suriye kralı olmuştur (Şahin, 2011, s.104). Emir Faysal Fransızların henüz hâkimiyet kuramadıkları iç bölgelerde etkisini göstererek, yeni bir toplum inşa etme adına siyasi çalışmalar yürütmüştür. Faysal önce, Osmanlıca olan ders kitaplarını Arapça'ya çevirmiş, sonrasında Anayasa çalışmalarını başlatarak, Arap akademisinin kurulması yönünde politikalar izlemiştir (Sultan, 1987, s.251, aktaran İnce, 2017, s.265). Ancak Faysal tarafından gerçekleştirilen bu girişimleri Fransa Sykes-Picot

anlaşmasının ihlali olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle Fransa, Şam'da Kurulan yönetimin diğer Arap ülkelerini'de etkileyeceği ve Kuzey Afrika'daki Fransız çıkarlarına olumsuz yönde yansıtacağı endişesiyle General Gouraud güçleri ile 1920 tarihinde Faysal'ı Şam'dan sürerek Suriye topraklarını ele geçirmiştir (Mercan, 2012, s.51).

İngilizler Hüseyin'i büyük bir oyuna getirerek vaat ettikleri Suriye topraklarını 1916'da Sykes-Picot Anlaşması'yla Fransızlara bırakmıştır. Filistin bölgesinde bir Yahudi devleti kurulması için de hazırlıklara başlamıştır. Ardından 1920'de gerçekleşen San Remo Konferansı'nda da Fransa ve İngiltere, Arap bölgesini Sykes-Picot anlaşmasının da belirtildiği gibi bölme planını adım adım hayata geçirmiştir (Smith, 1968, s.3-17, aktaran Dağ, 2013, s.18).

Paylaşımın gerçekleştiği 1920 tarihindeki San Remo'ya göre, Fransa ve İngiltere böl ve yönet anlayışı gereği doğuda Irak, batıda Akdeniz, kuzeyde Anadolu ve güneyde Mısır arasında bulunan Suriye topraklarını (Şam Vilayeti) birden fazla devlete bölmüşlerdir (Oktav, 2008, s.78, aktaran Ataman, 2012, s.7). Şam vilayetinin güney bölümünün bir kısmında 1948 tarihinde İsrail, güneyin kalan kısmında Osmanlılara karşı İngilizlerle ortaklaşa işbirliğinde bulunan Haşimi sülalesine verilen Ürdün devleti kurulmuştur. Batı kısmında ise Fransızların desteğiyle Hıristiyan devleti olarak Lübnan, kalan kısmında ise Fransız manda devleti olarak bugünkü Suriye devleti kurulmuştur (Ehtemshami ve Hinnebusch, 1997, s.57, aktaran Ataman, 2012, s.7).

Bu süreçte 1915-1918 yılları arasında Büyük Suriye halkından 600 binden fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Bu rakam savaş öncesi nüfusun %18'i oluşturmuştur. (Thompson, 2000, s.23, aktaran Cleveland, 2008, s.243). Bu paylaşımın hiçbir değer gözetilmeksizin ülkenin güneyi İngilizlere, Kuzeyi ise Fransızlara bırakılmıştır.

2.2. Fransız Mandası Dönemi, Suriye'de Böl ve Yönet Politikası

Emir Faysal Suriye'yi kontrol altına aldığı dönemde Lübnan topraklarına da bir kuvvet gönderme girişimi Fransız kuvvetlerinin bölgeyi işgal etmesini hızlandırmıştır. Ardından ise Suriye ve Lübnan'ın kontrolünü sağlamasıyla sonuçlanmıştır. Diğer yandan Ocak 1919 sonrasında çalışmaya başlayan Paris Barış Konferansı'nda müttefiklerin işgalinde bulunan Osmanlı toprakları kendi kendilerini yönetecek durumda olmayışının anlaşılması üzerine manda rejimine dâhil olmasına karar vermişlerdir (Arı, 2008, s.158).

Birinci dünya savaşının sona ermesiyle bölgenin dizaynı ile ilgilenmeye başlayan İngilizler, ortada her ne kadar Sykes-Picot anlaşması olsa da Suriye'yi Fransızlara

bırakma konusunda karar verememişlerdir (Helmreich, 1996, s.5, aktaran Duman, 2010, s.87). Diğer taraftan Ortadoğu'da İngiltere'nin manda idareleri kurması Suriye'deki gelişmelere bağlı olarak gerçekleşmeye başlamıştır. İngiltere kurmak isteği manda İdareleri'nin esaslarını belirlemek üzere Kahire Konferansını, 12 Mart 1921'de başlatmıştır. Konferans göre, Faysal'a Mezopotomya (Irak) tahtı önerilmiştir. Bu amaçla 18 Ağustos'ta yapılan plebisit sonucu, Emir Faysal kral olarak kabul edilmiştir (Fromkin, 1998, s.433, aktaran Şen, 2010, s.86). İngilizlerin tüm bu adımları Fransızlara Suriye'yi bırakma düşüncesinde olmadığını açıkça göstermiştir.

İngiltere'nin bölgede etkin güç konumunda bulunması ve sonrasında milliyetçilik söylemlerinin başlamasıyla Fransızlarında bölgeye ilgisi artmıştır (Duman, 2010, s.53). Cleveland'a göre Fransız varlığının nedeni, Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında limanlara, demiryollarına ve ticarete ayırdığı çok büyük yatırımlar olmuştur. Ayrıca Fransızlar Ortadoğu'da İngiliz hâkimiyetine karşı bir denge oluşturmak istemiştir. Dahası Kuzey Afrika yanında Ortadoğu'da da bir hâkimiyet tesis edilemediği müddetçe gerçek bir Akdeniz devleti olunamayacağı fikri Fransızlarda hâkim olmuştur (Cleveland, 2008, s.244).

Fransa Suriye'yi tam anlamıyla kontrol altında tutma ve kendi çıkarlarını korumak amacıyla bölge imkânlarından yararlanırken diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan etnik ayrışmalara da destek vermiştir. Dini ve etnik ayrışmaların açıkça belirgin olduğu Suriye'de Fransa bu ayrışmaları daha da derinleştirerek, Dürzi ve Alevilere de özerk yapı sağlamıştır. Bu adımla kendisine karşı Suriyelilerin ortak hareket etme olanaklarını kısıtlayarak engellemiştir (Dam, 2000, s.21, aktaran Mercan, 2012, s.52). Diğer taraftan Fransızlar, Suriye'yi merkezi Beyrut'ta bulunan bir yüksek komiser vasıtasıyla yöneterek, halkın bürokrasi ve hükümete katılımını engellemiştir. Bütün üst yönetim kademelerine Fransızları yerleştirerek daha küçük yerleşim birimlerine de son sözü söyleme yetkisini yine Fransızlara tanımıştır (Arı, 2008, s.160).

Fransız mandasına giren ülkede ulusal Suriye kimliğinin parçalamasına yönelik adımlar atılarak Alevi, Dürzi, Halep, Lübnan, Şam adı altında ülke toplam beş parçaya ayrılmıştır (Erol, 2009, s.41, aktaran Kıymaz, 2012, s.9). Okur'a göre Suriye'nin Güney Akdeniz'de bulunan bugünkü Lübnan bölgesi Hristiyan bağlarının güçlü bulunduğu Marunilere, merkez ve güney bölüm Dürzi ve Sünnilere, Kuzey batı bölümü de Alevilerin yoğun olması nedeniyle Nusayrilere, İskendurun Sancağı da ayrı bir özerk bölgeye

dönüştürülmüştür (2009, s.141). Tüm bu uygulamalar aslında Fransızların bölgede nasıl rahat ve sorunsuz yönetim sağlanabilirliğinin adımlarını oluşturmuştur.

Günümüz Suriye'sinin şekillenmesinde Fransa'nın "azınlık siyaseti" olarak adlandırılan siyasi politikası ülkedeki farklı aidiyet bağlarının kimlik siyaseti uygulayacak şekilde canlı tutulmasına neden olmuştur (Longrigg, 1985, s.158, aktaran Kurt, 2017, s.165).

San Remo Konferansı ile Fransa mandasına bırakılan Suriye'nin durumu 24 Temmuz 1922 tarihinde Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanarak, 29 Eylül 1923 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Fransızlar anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 3 yıl içerisinde manda sınırlarında kalan halkın isteklerine uyumlu bir anayasa ilanını kabul edeceğini belirtmiş ancak bunu yerine getirmemiştir (Umar, 1974, s.158, aktaran Kodaz, 2016, s.215). 1920-1936 yılları arasında ise Fransızların bölge hâkimiyetini koruma çabaları baskı ve tahakküm sistemini ortaya çıkararak birçok isyana ve karmaşaya neden olmuştur (Tan, Belli & Aydın, 2012, s.68).

İsyan Dürzi lideri Sultan Atraş'ın 1925 Eylülünde Fransızlara karşı ayaklanmasıyla başlamıştır. Şam'da bulunan milliyetçi liderler ile Dürzi liderler temas halindeyken, Dürzi lideri Hamad el-Atraş Şam'a gelerek gizli görüşmeler gerçekleştirmiştir. İsyan hızla büyüyerek Hama ve Şam'a sıçramış buradan da tüm ülke genelinde bir direnişe dönüşmüştür. Bu gelişen olaylar Şam'ın bombalanması gibi sert müdahale ve tedbirlere rağmen aylarca devam etmiştir (Cleveland, 1994, s.207, aktaran Şen, 2010, s.92) Ayaklanmayı bastırmak için ağır silahlarla birlikte havadan bombardımanda bulunan Fransa, başlangıçta 1,400 kişinin ölümüne neden olmuştur. Daha sonra çatışmanın yayılmasını kısmen önleme girişimlerinde bulunsada 1927 yılına kadar devam eden olaylar sonucu 6,000'nin üzerinde insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır (Arı, 2008, s.161).

Büyük isyan sonrasında Fransa isyanları bastırarak manda yönetimi yumuşatmıştır. 1928 tarihinde da bir takım milliyetçi yapıları görmezden gelinmiştir. Bu bağlamda Ulusal Cephe adı altında Haşim el-Attasi ve İbrahim Hannanu önderliğinde oluşturulan bir koalisyon çevresinde toplanmalarına izin verilmiştir. Ardından Suriye'de ilk siyasal parti 1928 tarihinde manda hâkimiyeti sırasında kurulmuştur (Ataman, 2012, s.7).

Cleveland'a göre Milli Blok (Ataman'a göre Ulusal Cephe), liderleri Büyük Suriye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlık anlayışları bakımından milliyetçi anlayışı benimsemişlerdir. Bu milliyetçilikleri siyasal ve toplumsal açıdan muhafazakâr olmuştur.

Dahası Fransa'nın bölgeden çıkmasını istemelerine rağmen, günü geldiğinde onların yerine geçebilmek amacıyla stratejik olan yerel mevkileri de elde tutmak istemişlerdir (Cleveland, 2008, s.249).

1928'de Fransız manda yönetimi, çok sayıda milliyetçi grubu kapsayan Ulusal Grup oluşumunu tanımak zorunda kalmıştır. 1930'a gelindiğinde Fransa bir geri manevra daha yaparak mevcutta olan anayasaya Suriyelilerin hükümetlerini kurarak idare edilmelerinin önünü açacak bazı düzenlemeler koymuştur. Belli başlı ailelerin nüfuzu altındaki Suriye'de 1925'e kadar hâkimiyeti kuramayan Fransızlar bu tarihten sonra otoritelerini hâkim kılmayı başarmışlardır (Dağ, 2013, s.21).

Fransızların kontrolünde 1930 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde Ulusal Cephe iktidara gelmiş ve Suriye'nin bağımsızlığını ve birliğini belirten bir anayasa hazırlanmıştır. 1936 tarihinde Fransızlarla imzalanan ancak Fransız Meclisince onaylanmayan antlaşma Suriyelilerin bağımsızlığa yönelik hedeflerini netleştirmiştir (Ataman, 2012, s.7). Diğer taraftan Suriye'nin 1936'da Fransa dış ticaretindeki yeri ve stratejik önemi tartışılmaya başlanmıştır. Fransa'da Leon Blum'un başına geçtiği Liberal Sosyalist hükümet yaklaşan ikinci dünya savaşıyla önceliğini Avrupa'ya vermesi Suriyelilerin uzun zamandır beklemiş olduğu fırsatı vererek 1936'da imzalanan anlaşmayla Haşim Atassi'nin liderliğinde ulusal bir hükümet kurulması kararlaştırılmıştır (Longrigg, 1958, s.485, aktaran Dağ, 2013, s.22). Bu gelişmeyle Suriye'nin bağımsızlığına giden ilk yapı taşlarını oluşturulmaya başlanmıştır.

1936 anlaşmasının Suriye için önemi Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edileceğinin belirtilmiş olmasıdır. Aynı anlaşmayla askeri sözleşme gereğince Suriye ve Fransa arasında askeri ittifakın oluşturulması da kararlaştırılmıştır. Fransızlara Alevi ve Cebel-i Dürzi'de askeri üs bulundurma hakkı verilmiştir. Suriye'ye ise bölgedeki mali düzen ve egemenlik haklarının korunması şart koşulmuştur (Atilla, 1936, s.1-2 aktaran Kodaz, 2016, s.221). Ancak Fransa parlamentosunun bu anlaşmayı onaylaması İkinci Dünya savaşı sonlarına kadar gerçekleşmemiştir. Çünkü Fransa da Halk Cephesi iktidarı Blum sonrası kurulan hükümet, söz konusu anlaşmanın Kuzey Afrika'ya örnek teşkil edebileceği ve huzursuzluklara neden olabileceğini düşünmüştür. Bu nedenle de meclise göndermemiştir (Gürün, 1986, s.187-188, aktaran Şahin, 2011, s.105). 1939 tarihinde Fransız Yüksek Komiseri, 1930'da yapılan anayasayı askıya alarak parlamentoyu fesih etmiştir. Sonrasında Alevi ve Dürzilerin özerkliklerini tekrardan tanımıştır (Arı, 2008, s.162).

Yirmi yıllık manda idaresi sonrası Suriye hem bağımsızlığını hem de kurumsal bütünlüğünü sağlayamamıştır. Fransa'nın Suriye'ye geride bıraktığı miras kesin bir siyasal istikrarsızlığın garantisi olmuştur (Cleveland, 2008, s.250).

1941'de formel bir şekilde bağımsız bir devlet olarak tanınan Suriye'de, İngilizlerin baskısıyla 26 Temmuz 1943 tarihinde seçimlere gidilmiştir. Milliyetçilerin seçimden zaferle çıkması sonucunda 1943 Ağustosunda toplanan meclis, Şükrü Kuvvetli'yi Cumhurbaşkanı seçmiştir (Haddad, s.89-92, aktaran Şen, 2010, s.101). Suriye'de yaşanan gelişmeler artık Fransa'nın aleyhine işlemeye başlamıştır. Diğer yandan Fransız manda idaresinde bulunan Suriye ile ilgili Sovyetler ve ABD'nin aldığı kararlar Fransa'nın politikalarını boşa çıkarmıştır. Ocak 1945'de Milliyetçi Cephe Fransızlara Ulusal ordunun oluşturulduğunu bildirerek savaş ilan etmiştir. Bunun üzerine 1945 yılının Mayıs ayında birçok yerde çatışmalar sonucu büyük kayıplar olmuştur. İngiltere'nin bu yaşananlara sessiz kalamayacağını açıklayan Chruchill Fransa yönetimini bölgeye asker göndermek ile tehdit etmiştir. Bu durumunu göze alamayan Fransa ateşkes ilan ederek BM'nin çözüm önerisini kabul etmiş ve 15 Nisan 1946'da Suriye'den çekilmiştir (İnce, 2017, s.268). 1920 tarihinde Emir Faysalın Suriye'den çıkarılmasıyla başlayan manda süreci, 1946'da Fransa'nın bölgeyi terk etmesiyle sona ermiştir.

2.3. Suriye'de Bağımsızlığın Kazanılması ve Darbeler Dönemi

Fransa'nın Suriye'nin bağımsızlığını kazanması sonrası bölgeden çıkmasıyla ülkede bir güç boşluğu oluşarak iktidar mücadelesi ordu-siyaset üzerinde şekillenmiştir. Bağımsızlık sonrası ordu içerisinde yer alan Arap, Kürt, Çerkez gruplar etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Fransızların yürütmüş olduğu politikalar azınlıklara güç kazdırarak diğer aktörlerle rekabet edebilecek duruma getirmiştir (Carleton, 1950, s.2, aktaran Kurt, 2017, s.166). Diğer yandan bağımsızlık sonrası ekonomik nedenlerden dolayı asker sayısında ciddi azalış olmuş, 1946-48 yılları arasında asker sayısı 7.000'den 2.500'e düşürülmüştür (Kirk, 1961, s.90, aktaran Dağ, 2013, s.25).

Bağımsız Suriye Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak göreve başlayan Şükrü el-Kuvvetli ilk önemli problemini İsrail devletinin 1948'de kurulmasıyla yaşamıştır. İsrail karşısında başarısız olan Arap cephesi bedelini ülke iç siyasetinde öderken, Suriye'nin genç yönetimi de bu durumdan etkilenmiştir (Dağ, 2013, s.25). Arap dünyasında alınan bu yenilgi daha sonrasında oluşacak bir takım politik değişimleri de beraberinde

getirmiştir. Bu durumdan Suriye de etkilenecek, 1949-1953 arasında gerçekleşecek darbelere maruz kalmıştır. Askeri darbe ile Hüsnü El Zaim ülke idaresini ele geçirmiştir. Carleton'a göre Darbenin gerekçesi ise İsrail'in kurulması ve batı düşmanlığından kaynaklanmıştır (1950, s.4-6, aktaran Duman, 2010, s.178). Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency (CIA) tarafından da destek gören bu darbenin ardından Zaim Cumhurbaşkanı olmuş ve Meclisi fesih etmiştir (Seale, 1986, s.38, aktaran Alsayadi, 2014, s.5). Zaim medeni kanunu getirme, tüm bakanları sivillerden oluşturma gibi uygulamalar başlatmış ve oluşturulan yeni anayasaya göre memurların siyasi partilere üye olmaları yasaklanmıştır (Chaitani, 2007, s.131, aktaran Akdemir, 2014, s.44). Cleveland'a göre Zaim, el-Kuvvetliyi darbeye indirmesiyle kentli eşraf sınıfının siyasal hâkimliğine son vermiştir. Aynı şekilde Avrupa ve Osmanlıda eğitim görmüş zengin politikacılar, yerlerini Suriye askeri akademisinde okumuş köylü gençlere bırakmışlardır. Zaim'in iktidarı ele alması yıl geçmeden aşırı bir siyasal istikrarsızlık dönemini başlatmıştır (2008, s.360). Zaim döneminde hernekadar ülkede geniş kapsamlı kurumsallaşma ve yapılanma çalışmaları başlatılsa da, yönetimin çıkarlar lehine kullanılması ekonomik sorunlara neden olmuş ve kısa zamanda siyasal destek kaybedilmiştir. 14 Ağustos 1949 tarihinde Sami Hinnavi önderliğinde bir grup askerler ile gerçekleştirilen darbe sonrası Başbakan Muhsin Barazi ve Zaim savaş konseyi tarafından idam edilmiştir (Ataman, 2012, s.8).

Sami Hinnavi, laiklik başta olmak üzere sosyal reformlara öncelik vererek, siyasi partilerin tekrar kurulmasını sağlamıştır (Mufti, 1996, s.52, aktaran Şen, 2010, s.184). Irakla da ilişkileri artırmıştır. Bu bağlamda 5 Ekim 1949'da Irak ve Suriye askeri yöneticileri bir araya gelerek yakın ilişkilerin kurulmasını benimsemişlerdir. Daha sonrasında Suriye Dışişleri Bakanı Nazım el-Kudsi ülkedeki muhalefete rağmen Irak Dışişleri Bakanı'na Suriye'nin Irak ile birleşmeyi talep ettiğini bildirmiş ve kurulacak olan federasyonda Suriye'deki cumhuriyetçi rejimin korunmasını da şart koşmuştur (Şen, 2010, s.185). Ancak ülkedeki muhalif diğer siyasi grupların birleşmeye çokta sıcak bakmaması ayrıca Irakla birlikteliğin İngiliz himayesini getireceği endişesi bu birlikteliği ortadan kaldırmıştır.

1949 tarihinde iktidarı darbeye ele geçiren Albay Çiçekli merkezi bir askeri diktatörlük kurmuştur. Nisan 1952'de tüm partileri yasaklayarak, ortaya çıkan boşluğu Arap Kurtuluş Hareketi ile doldurmaya çalışmıştır. 1953 tarihinde yapılan referandum sonucu ülkede Başkanlık rejimi ile yönetilen ve Çiçeklinin devlet başkanı seçildiği yeni anayasa kabul

edilmiştir. Ancak yapılan seçimlerin partiler tarafından boykot edilmesi, öğrenci olaylarının başlaması ve ordunun muhalefetle hareket etmesi dengeleri Çiçekli aleyhine değiştirmiştir (Arı, 2008, s.269). Çiçekli yönetimi dört yıl gibi uzun bir sürenin ardından 25 Şubat 1954 tarihinde Faysal el-Atasi liderliğinde yapılan askeri darbe de bırakmak zorunda kalmıştır. Muhafazakâr yapıdaki Halk ve Millet partileri seçim sonucunda koalisyon hükümeti kurmuşlardır (Yazıcı, 2012, s.23-24, aktaran Akdemir 2014, s.45). Koalisyondan önce yaşanan üç darbe; Hüsnü el-Zaim (1949), Sami el-Hınnavi (1949) ve Edip el-Çiçekli (1949-1954) ülkedeki yapıyı alt üst ederek refah ve özgürlükleri askıya almıştır.

Yeniden sivil hükümet deneyimi yaşansa da sistem ülkenin ekonomik ve sosyal reform gereksinimine cevap verememiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2007, s.397) Ülke yönetiminin sivillere geçmesi sonucu farklı siyasi yapılar arasındaki çatışma ve rekabet artmıştır. 1955’den itibaren ise siyasal denge Suriye Komünist Partisi ve Baas Partisi’nin başını çektiği sol kanat lehine dengeleri değiştirmiştir (Ataman, 2012, s.9).

2.4. Birleşik Arap Cumhuriyetinin Kurulması ve Baas Partisi

1946 yılı sonrası, Halepli elitlerin liderliğini yaptığı Halk Partisi ile Şamlı elitlerin kurduğu Ulusal Parti arasındaki çekişmeler Suriye siyasetini şekillendirmiştir. Bu iki parti Arap milliyetçiliği söylemlerine sahip olsa da Sünni çoğunluktan oluşması nedeniyle azınlıklar tarafından mesafe konulmuştur. Diğer yandan bu partiler dışında manda döneminde ortaya çıkmaya başlayan Baas Partisi, Suriye’de kilit rol oynamıştır (Salık, 2015, s.7).

Arapça karşılığı ‘yeniden doğuşu’ simgeleyen Baas hareketi Arap milliyetçisi ve sosyalist düşüncelerle ortaya çıkarak 1943 tarihinde kurulmuştur. Baas hareketi, Osmanlı’nın bölgeden ayrılmasıyla kendisini ifade etme imkânı bulan PanArap hareketini savunanların örgütlendiği yapının genel adını oluşturmuştur (Öztürk, 2012, s.123). Baas Hareketi üç prensip altında tüm Arap halklarını bir ulus şeklinde tek çatı altında toplamayı hedeflemiştir. Bu prensipler: Özgürlük; Arap ulusunun yabancı kuvvetlerden bağımsızlığı. Birlik; bütün Arap ulusunun tek çatıda birleşmesi. Sosyalizm; Arap sosyalizminin bağımsızlığı (Gürson, 2010, s.56, aktaran Gülşen, 2014, s.3). Olarak üç maddeden oluşmuştur.

Baas Partisi, Sünni Müslüman Selah el-Din Bitar ile Rum Ortodoks Michel Eflak tarafından Şam’da kurularak teşkilatı belirli plana bağlı olmaksızın, Şam’dan Suriye’nin

diğer kentlerine yayılmıştır. Benimsemiş olduğu sosyalist ilkeler, Parti'nin tüccarlar ile yerel burjuvazinin siyasete egemen olduğu büyük yerlerden çok, kırsal yerlerdeki kasabalar ile fakir yörelerde sağlam yer edinmesine imkân vermiştir (Dam, 2010, s.40-41). Suriye'nin 1946 tarihinde bağımsızlığını kazanması ile birlikte Baas'ta resmi parti statüsünü elde etmiştir.

Baas partisi, 1953'de Ekrem el-Havrani'nin başını çektiği Arap Sosyalist Partisi ile birleştirilerek gücünü artırmıştır. 1954 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde 141 üyeli mecliste 13 sandalyeyi de kazanmıştır (Şahin, 2011, s.108). 1954-1957 yılları arasında kurulup yıkılan yönetimlerde hükümete girmeyi ve bakanlık almayı başararak ordu içinde nüfuz artırma mücadelesi vermiştir. Diğer yandan Suriye'de komünistlerin siyasi yapılarını artırarak devam etmesi, Baas Partisi ile Komünistler arasındaki siyasi balayı 1957'de bitirmiştir (Olson, 1982, s.293, aktaran Şen, 2010, s.196-197).

1950'lerin ortasında Irak ve Mısır Araplar arasında üstünlüğü ele geçirebilmek adına siyasi rekabet sürdürmüşlerdir. Haşimi monarşisi egemenliğinde bulunan Irak batı yanlısı ve muhafazakâr politikalar yürütürken, Nasır yönetimindeki Mısır büyük devletlerle ittifakı reddeden politikaları benimsemiştir. Bu iki devlet Suriye'yi kendi tarafına çekerek gücünü artırmak istemiştir. Buna karşın Suriye'de bulunan Baas'ın önde gelen liderleri 1957 yılı sonunda ülkeyi kontrolleri altına alacak gücü elde edemediklerinden ve süregelen kaosu komünistlere yarar sağlayacağından korkarak Nasır yanlısı politikalara yönelmişlerdir (Cleveland, 2008, s.362).

Batı eksenli politikalar yürüten Irak ve Türkiye 1955 tarihinde Bağdat Paktını kurarak Pakistan ve İran'ı da dâhil etmişlerdir. Paktın ABD ve İngiltere destekli olması Mısır'ı endişelendirmiştir. Ardından Mısır, Suriye ile 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyetini (BAC) kurma kararı almıştır (Davişa, 2004, s.143-145, aktaran Sarı, 2015, s.6). İki ülke arasında birlik anayasasının ilan edilmesinin ardından, 600 kişiden oluşan parlamentonun 200'ünü Suriyeliler, 400'ünü de Mısırlılar oluşturulmuştur. Nasır, birliğin başkanı seçilirken Suriye'den Ekrem Hourani, dört başkan yardımcısından biri olmuştur. Ancak süreç içerisinde yaşanan gelişmeler Baasçıların beklediği gibi ilerlememiştir. Nasır'ın iktidara geçmesiyle Baas dâhil tüm partiler kapatılmıştır. Nasır tarafından kontrolü sağlanan Ulusal Kuruluş Birliği ise kapatılan partilerin yerini almıştır (Collelo, 1988, s.31, aktaran Dağ, 2013, s.28).

Nasır 1960'larda milli geliri iki katına çıkarma sözünü gerçekleştirebilmek adına 1960 Temmuz kanunları ile Suriye ve Mısır'daki mali kurumları, tüm fabrikaları ve kamu

hizmetlerini millileştirmiştir. Bir kişinin sahip olabileceği en fazla arazi büyüklüğünü 42 hektara düşürmüş ve Birleşik Arap Cumhuriyeti halkının alacağı ücrete sınır getirmiştir. Bu yasalar Suriye de bulunan burjuvazinin aleyhine olması nedeniyle burjuvayı öfkelenmiştir ve iki ay sonra Şam'da yapılan darbeye, Mısır ile oluşturulan birlik sona ermiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2008, s.422-423). BAC, Suriye'ye çok fazla bir şey kazandıramamıştır. Nitekim 1961'de Suriye'de birlikten ayrılmıştır.

1963'ün başlarında ordu içerisinde Baasçıların da yer aldığı subaylar tarafından gerçekleştirilen darbe sonrasında Baas'ın etkinliği oldukça artmıştır. Darbenin ardından Salah Bitar başbakan olmuş ve kısa süre sonra Suriye tamamen Baasçıların kontrolüne geçmiştir (Arı, 2008, s.272). Diğer yandan 1964-1966 yılları arasında Baas'ın solcu ve merkez kanatları arasında yaşanan güç çekişmeleri sürekli hükümet değişikliklerine neden olmuştur. Emin Hafız ile Bitar'ın etkin olduğu Baas Partisinde Nusayri olan iki General, Hafız Esad ve Salah Cedit ön plana çıkmaya başlamıştır (Sunayama, 2007, s.35, aktaran Ataman, 2012, s.9).

23 Şubat 1966'da Cedit liderliğinde bir darbe gerçekleştirilmiştir. Bu darbe Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra gerçekleştirilen 13. darbe olmuştur. Darbe sonrası ise Baas Suriye'nin gelecekteki rolünü belirleyen aktör durumuna gelmiştir (İnce, 2017, s.275). Diğer yandan darbe, Alevi ve Dürzi subayların iş birliği ile ordu içerisinde yer alan Emin Hafız etrafında toplanan Sünni grupların tasfiyesi niteliğinde olmuştur (Kurt, 2017, s.168). Salık'a göre 1966 darbesi Nusayriilerin Suriye siyasetine tümüyle hâkim olmasıyla sonuçlanmıştır. Darbe sonrası Hafız Esad yeni oluşturulan kabinede Savunma Bakanlığı görevine gelirken, Cedit perde arkasında kalmayı seçmiştir. Ancak Cedit'in 1966 tarihinden sonra yürüttüğü maceracı dış politika ve radikal sol politikaları Esad ile arasının açılmasına neden olmuştur. Esad Baas'ın askeri kanadı üzerindeki politikalarını artırırken Cedit ise sivil kanat üzerindeki politikalarını artırmıştır. İki Baasçı arasında yaşanan son çekişme, Esad'ın 1970 tarihinde Suriye tarihinin son askeri darbesini yaparak iktidarı tamamen ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır (2015, s.8).

2.5. Suriye'de Hafız Esad Dönemi (1970-2000)

Hafız Esad liderliğinde 16 Kasım 1970'de yapılan darbeye, Başbakan Zuayyin, Devlet Başkanı Nurettin Atassi ve General Cedit görevden alınmıştır. Ahmed Habib devlet başkanlığına gelirken, Hafız Esad ise parti genel sekreterliği ve başbakanlığı üstlenmiştir.

12 Mart 1971’de gerçekleştirilen referandum ile Hafız Esad Suriye’de ilk Alevi devlet başkanı olmuştur (Arı, 2008, s.273-274).

Hafız Esad iktidarı ele almasıyla birlikte bir yandan kendi meşruiyetini sağlamaya çalışırken diğer yandan da rejimini güçlendirecek politikalar benimsemiştir. İktidarının ilk döneminde Nusayriliğin İslam’ın bir kolu olduğuna yönelik aldığı fetva ile Sünnilerin çoğunluğu oluşturduğu ülkede toplumsal taban tarafından kabul görmek ve kendisine karşı oluşabilecek karşı cepheyi engellemeyi amaçlamıştır (Mercan, 2012, s.70).

Esad döneminde hukuk devleti gibi kavramlar zayıflatılarak üst konumda Esad’ın alt konumda ise devlet başkanına bağlı yönetim modeli şekillenmiştir. Bu yapı mezhepsel ve akraba ilişkileri ile daha fazla güvenilen seçkinler üretme, aynı zamanda halk desteğini alma üzerine inşa edilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken nokta bahsi geçen desteğin Nusayri azınlıkların olduğudur (Aras-Toktaş, 2008, s.34).

Hafız Esad ülkedeki siyasal sistemin istikrarının sağlaması yönünde politikalar yürüterek, iç içe geçmiş halkalarla ifade edilebilecek çok yönlü bir tarz benimsemiştir. Farklı zamanlarda ortaya çıkan ihtiyaçlara göre iktidar halkalarından birisini ön plana çıkarmıştır. En dar halkada Esad’ın kişiliği ön plana çıkarken, güç ve otorite Esad’ın kendisinde toplanmıştır. Esad’ın tecrübesi, ideolojisi, karakteri, kişiliği ve siyasi anlayışı Baas rejiminin hâkimiyetinde devletin genel siyasetini belirlemiştir (Hinnebusch, 2001, s.63, aktaran Ataman, 2012, s.13).

Esad izlediği dış politika ile de etkinliğini artırarak Arap-İsrail savaşını fırsata çevirmiştir. Mısır ve Suriye’nin 1967’de aldığı yenilginin askeri rövanşı olarak görülen Arap-İsrail savaşı, 6 Ekim 1973 tarihinde Mısır ve Suriye’nin aynı anda İsrail’e saldırması ile başlamıştır. Yom Kippur bayramında Yahudiler hazırlıksız yakalanarak üstünlük sağlanmış ancak Suriye ve Mısır’ın askeri gücü İsrail karşısında yeterli olmamıştır. Savaş sırasında geçicide olsa İsrail’e karşı üstünlüğü ele geçiren Esad, halktan büyük destek görmüş ve imajını artırmıştır. (Şen, 2010, s.284).

Hafız Esad’ın bölgesel anlamda izlediği politikalar Suriye içerisinde tutulduğundan, iktidarının ilk yıllarında ülke içerisindeki durumunu daha da sağlamlaştırmıştır. Arap dünyasında Pan-Arap birliği alanında Nasır’ın muhtemel halefi olarak görülmüştür. Ancak Esad’ın Lübnan iç savaşına müdahil olması (Suriye 1976’da Solcu Müslüman Filistin Kurtuluş Örgütü FKÖ ittifakına karşı Maruni Hıristiyanlarının yanında yer aldı) bu izlenimin giderek yitirmesine ve liderliğini hem Arap dünyasında hem de Suriye de

sorgulanabilir duruma getirmiştir (Cleveland, 2008, s.449). Ayrıca Esad'ın izlediği politika "Verimli Hilal" adı verilen, Suriye, Filistin, Ürdün ve Lübnan topraklarını içine alan Büyük Suriye kurma amacıyla da örtüşmemiştir. Diğer yandan Esad döneminde İran'la ilişkiler de bu tutarsız politikaları destekler nitelikte gelişmiştir. 1979'da gerçekleşen İran devriminin ardından kurulan yeni hükümeti ilk tanıyanlardan birisi de Suriye olmuştur. Dahası Seküler Baasçı ideolojisine rağmen 1980'de gerçekleşen Irak-İran savaşında da İran yanında saf tutarak kesintisiz destek vermiştir (Ataman, 2012, s.19-20).

Dış politika ile aynı anda ülkedeki muhaliflerle mücadele etmek durumunda kalan Esad 1970-1980 yılların arasında Müslüman Kardeşler tarafından birçok saldırı ve suikastlerle mücadele etme durumunda kalmıştır.

17 Ağustos 1981'de Şam'da Bakanlar Kurulu binası, 3 Eylül 1981'de Dışişleri Bakanlığı Binasını Müslüman Kardeşler tarafından saldırıya uğramıştır. Hama'da kontrolü ele geçiren Müslüman kardeşler Baas partisi üyelerine karşı katliamlar düzenlemiştir. Esad sert müdahalelerde bulunarak kontrolü sağlamıştır. Hama'da gerçekleşen olaylarda 10.000 kişi yaşamını yitirirken şehir büyük hasar almıştır. (Akdemir, 2014, s.68-69).

1982 yılına gelindiğinde İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesiyle Suriye'nin Lübnan'daki etkisini zayıflatmıştır. 1991 tarihinde ise 1. Körfez Savaşı'nda da koalisyon güçlerinden yana olan Esad, 1990'lı yıllarda terör örgütü PKK'ya destek vererek komşusu Türkiye ile de gerilimlere ve anlaşmazlıklara düşmüştür. 2000 yılına kadar parti liderliğini devlet başkanlığı ile birleştirerek, Baas Partisini tek adama dayalı otoriter bir rejim haline getirmiştir (Adıbelli, 2012, s.26).

2.6. Suriye'de Beşar Esad dönemi (2000-2010)

Hafız Esad dönemi sonrası yerine geçmesi beklenen oğul Basil'in 1994 tarihinde geçirmiş olduğu trafik kazası sonrası Beşar Esad veliaht olarak tayin edilmiştir. Babasının vefatının gerçekleştiği 2000 yılına kadar geçen sürede de devlet başkanlığı için hazırlanmıştır. Babasının vefatı sonrası Baas Partisi ve Suriye Meclisi Esad'ın devlet başkanı olabilmesi için gerekli yasal düzenlemeleri yaparak 40 olan devlet başkanı seçilme yaşını 30'a düşürmüştür, askeri rütbesini albaylıktan korgeneralliğe yükseltilmiştir. 10 Temmuz 2010'da gerçekleştirilen referandum sonucu %97 oy oranı ile devlet başkanı olmuştur (Ataman, 2012, s.23). Perthes'e göre, Beşar Esad iktidarı üç halkalı elit grubun yapılaşması üzerine kurulmuştur. Birincisi, orduda bulunan elitler ve üst düzey kamu

görevlilerinden oluşmaktadır. İkincisi, istihbarat yetkilileri ile güvenlik konusunda dolaylı olarak uğraşan bakan ve bürokratları. Son olarak üçüncü grup ise ikinci gurubu meydana getiren güvenlik ve orta düzey bürokrat yardımcıları, Baas partisi temsilcileri ve yetkisi az yerel devlet temsilcilerinden oluşmuştur (2004, s.99, aktaran Aras ve Toktaş, 2008, s.42-43).

Hafız Esad'ın ölümü sonrası, Suriye'nin ekonomik ve siyasi olarak küresel yapıya entegre olma talebi Beşar Esad'ın yeni bir politika anlayışı getirmesini ve batı ülkeleriyle daha yakın ilişkiler geliştirmesini zorunlu tutmuştur. Esad babası döneminde uygulanan mesafeli ilişkileri yakınlaştırma düşüncesi içerisinde olmuştur. Yönetiminin ilk yıllarında verdiği beyanatlarda iç ve dış politikada yeniliklerin gerçekleştirileceğini ifade etmiştir. Özellikle de AB konusunda ilişkilerin geliştirilmesi yönünde yoğun çaba göstermiştir (Zorob, 2009, s.150-156, aktaran Mercan, 2012, s.143). Bu çabalarının bir göstergesi mahiyetinde, 17 Temmuz 2000'de yapmış olduğu konuşmada *“başkalarının demokrasisini uygulayamayacaklarını ancak sağlam temellere dayanan dikkatli bir inşa”* sürecini başlatacaklarını ifade etmiştir. (Kurt, 2017, s.176).

Beşar Esad dönemi ekonomik olarak değerlendirildiğinde, iktisadi manada dönüşümler diğer alanlara göre oldukça hızlı gerçekleşmiştir. Küresel ekonomi içerisine entegreyi artırmaya çalışan Suriye 2001'de Dünya Ticaret Örgütü ile (DTÖ), 2004'de ise Avrupa Birliği (AB) ile ortaklık anlaşmalarını paraflamıştır. Diğer yandan Arap ülkeleri ile serbest ticaret anlaşması imzalayarak ülkesine dış sermaye getirme politikaları benimsemiştir. Ülke içerisinde bulunan birikimi ekonomide kullanmak ve zamanla ülke dışına kaçmış sermaye sahiplerini ülkeye geri kazandırma girişimlerinde bulunarak özellikle Halep merkezli Sünni sermaye sahipleriyle ilişkilerini geliştirmiştir (Sarı, 2015, s.8). Karabat'a göre 2000 sonrası hem sosyal alanda hem de siyasi alanda geçmişe göre özgürlükçü bir anlayış benimseyen Esad, ülkedeki farklı kesimlerin daha rahat hareket etmelerine ayrıca düşüncelerini özgürce ortaya koymalarına imkân tanımıştır. Sonuç olarak geçmişte baskı altında bulunan etnik ve dini gruplar taleplerini ülkenin tamamına yakın kesiminde dile getirmeye başlamışlardır. 2002-2003 yıllarında buna benzer ifade beyanlatları ve toplantı programları engellenmiş olsa da önüne geçilemeyerek Esad'ın ve Nusayri rejimin zayıfladığı düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Karabat, 2005, aktaran, Kodaman, 2012, s.24). Esad'ın değişim uygulamaları kısa süre sonra sona ermiş ve devam eden mevcut rejimden menfaat sağlayan kesimler, değişimin aksine rejimin sürekliliğini esas alan kademeli reform sürecini benimsemişlerdir.

Çok partili sisteme geçme benzeri demokratik adımlar süreçleri işlenemeyerek baskıcı devlet yapılanmasında reform oluşturulamamıştır. Örneğin muhalefet arasında birlik ve demokratik değişim adımları üzerine eski komünistler, Kürtler, seküler gruplar, Hıristiyanlar ve Müslümanlar ittifak içerisinde bulunarak 2005 yılı Ekim ayında “Şam Deklarasyonu” ilan etmişlerdir. Bu deklarasyon sınırlı sayıda katılımcıyla imzalanırsa da geniş bir çerçevede destek görmüştür. Esad rejimi bu deklarasyonu İsrail ve ABD amaçlarına hizmet amaçlı bir belge olarak görmüş ve muhalif avına çıkmıştır. Birçok internet sayfası ve televizyon kapatılarak sivil toplum kuruluşları yasaklanmıştır (Uzun, 2016, s.9).

ABD’de 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör girişimleri sonrası Irak’ın işgal edilmesi Suriye’yi de etkilemiştir. Irak işgali sonrasında sıranın Suriye’ye geleceği endişesi dile getirilmiştir. Diğer yandan ABD’de muhafazakârların Suriye planı, Şam’ın bölge üzerinde izlediği politikalarında gerekirse baskı uygulanarak değişikliğe zorlanması yönünde olmuştur. (Şahin, 2011, s.112-113). ABD Suriye’yi teröre desteklemekle suçlamış, buna karşın Esad ise bazı uluslararası toplantılarda ABD lehine olmayan konuşmalar yapmıştır. 2005 tarihinde ise Lübnan Başbakanı Refik Hariri’nin suikast sonucu öldürülmesi ABD başta olmak üzere batılı ülkeler ile Esad arasındaki ilişkileri zedelemiştir. Ardından BM Güvenlik Konseyi 1559 sayılı kararı çerçevesinde Suriye’nin Lübnan da askeri varlığını sona erdirmiştir (Akgün, 2012, s.7).

ABD Başkanı George Bush yönetiminin son döneminde Suriye’ye farklı bir strateji geliştirilerek yumuşak güç politikası izlenmiştir. Önleyici savaş taktiği uygulamak yerine siyasal ve ekonomik baskı yöntemi ile yerli dinamikler ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda ABD, insan hakları, özgürlüklerin genişletilmesi, azınlıkların korunması ve demokratikleşme gibi araçlarla Suriye rejimini değiştirme girişimlerinde bulunarak muhalif gruplara mali desteklerde bulunmuştur (2012, s.21). Bir yandan İsrail’e destek vererek diğer yandan Irak’ı işgal eden Bush yönetimi karşısında Esad, Hafız Esad döneminde uygulanan dış politika yöntemini sürdürmeyi benimsemiştir. Hatta 2003 yılı sonrası yakın ilişki içerisinde bulunduğu İran ile ilişkilerini daha da geliştirerek bölgesel yalnızlıktan kurtulmayı hedeflemiştir. Hamas, Hizbullah ve İslami Cihat gibi örgütlere destek vererek İsrail ve ABD’ye karşı caydırıcılık politikası yürütmüştür. Batı ile ilişkilerini onaramayan Esad, küresel bağlamda Çin, Hindistan, Rusya gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirme yönünde politikalar benimsemiştir (Salık, 2011, s.23).

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ SAVAŞI DOĞURAN SEBEPLER VE AKTÖRLER

Ortadoğu'da "Arap Baharı" olarak ortaya çıkan yeni durum, dengeleri değiştirerek yıllardır güç kaybetmeyen iktidarların sonunu getirmiştir. Tüm bu gelişmelerin yaşanması dünyanın dikkatini yeniden Ortadoğu'ya çevirmiştir. Yıllardır iktidarda kalan otoriter yönetimlere karşı kitlesel eylemler yapılarak, yüzbinlerce insan meydanlarda beklentilerini ifade etmeye çalışmıştır. Bu esnada küresel ve bölgesel güçler çıkarları ve beklentileri doğrultusunda süreci etkileyerek uzamasına neden olmuştur.

Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin ilk kıvılcımı Tunuslu bir genç Muhammed Bouazizi'nin 17 Aralık 2010'da kendini yakması ile başlamıştır. Gelişen olaylar ülke genelinde protestolara ve rejim karşıtı ayaklanmalara neden olmuş ve gösteriler sonuç vererek Tunus halkının rejim karşındaki mücadelesi başarıyla neticelenmiştir. Devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali görevini bırakarak ülkeyi terk etmiştir. Tunus'ta rejimin devrilmesi, aslında Bouazizi'nin sadece Tunus'ta değil tüm Ortadoğu'da kıvılcımın yayılmasında etkili olmuştur. Tunus'taki ayaklanmanın hemen ardından Mısır halkının Hüsnü Mübarek rejimi aleyhine başlattığı protestolar Ortadoğu'ya yayılarak domino etkisinde Yemen, Libya, Bahreyn ve Suriye'ye sıçramıştır. Sonuç olarak protestolar Mısır, Libya ve Tunus'ta yıllardır iktidarda bulunan yöneticilerin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Suriye'de ise çıkan ayaklanma ve gösteriler süreç içerisinde farklı boyutlar kazanarak iç savaşın ötesinde bölgesel ve küresel vekâlet savaşlarına dönüşmüştür.

ABD ve Batılı güçler, bazı istisnalar dışında rejim muhaliflerine güçlü destek vermişlerdir. Mısır'da Hüsnü Mübarek, , Yemen'de Ali Abdullah Salih, Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali gibi Batı ile ilişkileri yakın olan yöneticilerin devrilmesinde etkili olmuşlardır. Libya'da ise iktidarının son dönemlerinde Fransa ve İtalya gibi AB ülkeleriyle yakın ilişkiler kuran Muammer Kaddafi'nin devrilmesinde silahlı kuvvetleriyle devreye girmişlerdir. Hatta rejim muhaliflerini desteklemenin ötesinde Libya'ya askeri operasyonlar düzenlemiştir (Adıbelli, 2012, s.48).

2.1. Suriye’de İç Savaşa Giden Süreçte Yaşanan Gelişmeler

Arap Baharı’nın Tunus ve Mısır’da başlayarak muhalefetin sivil ve silahsız oluşumundan masumluğunu alan barışçıl tonu ne yazık ki Suriye’de yakalanamamış ve gün geçtikçe yeni aktörlerin, yeni gündemlerin ortaya çıkmasıyla içinden çıkılmaz boyuta dönüşmüştür (Özpek, 2017, s.10). Tunus, Mısır, Libya’nın ardından 26 Ocak 2011 tarihinde Suriye’de ilk ayaklanma başlayarak 26 Ocak’ta Hasan Ali Akleh, Suriye’de rejimi protesto etmek amacıyla kendisini ateşe vermesi sonucu yanarak intihar etmesi üzerine Suriye’de gösterilerin ilk kıvılcımı çıkmıştır.

Beşar Esad Arap dünyasında yaşanan ayaklanmaların ortaya çıktığı ilk zamanlarda, değişim rüzgârının ülkesini de etkileyebileceğini hesap etmemiştir. Nitekim 31 Ocak 2011’de Wall Street Journal gazetesine verdiği röportajda Tunus, Yemen ve Mısır’daki protestoların Ortadoğu’da “yeni bir çağa öncülük ettiğini” ve Arap liderlerin halkın ekonomik ve siyasi taleplerini yerine getirmek adına daha fazlasını yapması gerektiğini belirtmiştir (Wall Street Journal, 2011).

6 Mart’ta Dera kentinde bir grup genç tarafından okul duvarına “Halk rejimin yıkılmasını istiyor” ifadelerinin yazılması üzerine tutuklanmalar başlayarak krizin boyutu artmıştır (Milliyet, 7 Ocak 2013). Bu olayı okul Müdürü’nün Suriye gizli servisi Muhaberat’a bildirmesi üzerine kentte gerginlikler hat safhaya çıkmıştır (Çoğalan ve Demir, 3 Nisan 2014). Sonrasında olayı protesto etmek üzere 15 Mart’ta ülkenin güneyinde bulunan Dera’da sokaklara dökülen kalabalığın üzerine ateş açılması ile ağır can kayıpları yaşanmıştır. Suriye Enformasyon Bakanlığı tarafından olay ile ilgili yapılan açıklamada; olayın ülke genelini değil sadece Dera kentini ilgilendirdiği ve tepkilerin oradaki valiye karşı gerçekleştirilen bir protesto eylemi olduğu belirtilmiştir. (Dağlı, 28 Ekim 2012). Yapılan açıklamalar sükûneti sağlamamasının ardından Esad 23 Mart’ta Dera valisini görevden almıştır. Ardından rejimin siyasi ve basın danışmanı Buseyna yönetimin reform konusunda adımlar atacağını belirterek gösteride hayatını kaybedenler hakkında araştırma başlatılacağını belirtmiştir (Çoğalan ve Demir, 3 Nisan 2014).

2011 yılının 25 Mart gününü muhalifler Onur Cuması ilan etmişlerdir. Cuma namazı çıkışı Dera başta olmak üzere Halep, Sanamin, Larnaka ve Şam’ın yanında Kürt nüfusunun kalabalık olduğu Haseke ve Kamışlı ile Müslüman Kardeşler’in etkili olduğu Humus ve Hama’da çatışmalar yoğun olarak yaşanmıştır (Aljazeera, 23 Aralık 2013). Protestoların özellikle Deyr ez-Zor ve Dera’da yoğun olarak ortaya çıkması, Deyr ez-Zor’un Kürt tabanlı, Dera’nın ise İhvan tabanlı kentler olmasından kaynaklanmıştır.

Dahası Dera’da yaşayan bedevi aşiretlerde ortak bir bildiri yayınlayarak, “vatandaşları öldüren ve kaçıran Şam tiranlığına” karşı silahlanma çağrısında bulunmuştur. Askeri birliklerin baskısına rağmen gösterilere devam eden halk kitleleri Baas Parti binası ile adalet sarayını basarak ateşe vermişlerdir. Bu sırada Dera’da öldürülen bir protestocunun cenazesine on binlerce kişinin katılım sağlaması gösterilerin geniş çaplı bir eyleme dönüştüğünü açıkça göstermiştir (Üzer, 2012, s.235-236).

Mart ayında gerçekleşen olaylar sonucu Esad protestocuları yatıştırmak adına 260 mahkûmu serbest bırakarak (Aljazeera, 23 Aralık 2013) hükümeti fesih etmiştir. 30 Mart’ta da gösterilerin başlamasından sonraki ilk halka sesleniş konuşması gerçekleştirmiştir. Konuşmasında Esad olayların dış güçler tarafında çıkarıldığını belirterek halkın beklenti içerisinde olduğu reformlara yönelik herhangi bir açıklama yapmamıştır (Milliyet, 7 Ocak 2013).

Suriye’de halkı sokaklara, toplu gösterilere ve eylemlere yönelten başlıca etken, Esad yönetiminin reform yapmaması yönündeki ısrarcı tutumundan kaynaklanmıştır. Esad’a yönelik Suriyelilerin beklenti içerisinde bulunduğu reformlar (Sandıklı ve Semin, 2012, s.6):

- 8 Mart 1963’den itibaren uygulanan olağanüstü halin kaldırılması,
- Güçler ayrılığı korunarak Yasama, yürütme ve yargı organlarının yapılandırılması,
- Yargının bağımsızlaştırılması,
- Siyasi partiler yasasında değişikliğe gidilerek, Baas Partisi’nin yetkilerinin kısıtlanması,
- İçişleri Bakanlığı ve bazı kurumlarının sivilleştirilerek güvenlik birimlerinin görev yapılarının tanımlanması,
- Bireysel hakların verilmesi (Suriye kimliğine sahip olmayan Kürtlere vatandaşlık haklarının verilmesi) ve Suriye’deki gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi.

Kurt Suriye’de gösterilerin artmasının iki temel nedene bağlamıştır. Birincisi otoriter yönetimlerle uzun zaman ülkeyi yöneten Mısır’da Hüsnü Mübarek ve Tunus’ta da Bin Ali’nin yönetimi bırakmasıyla muhalefetin cesaretlenmesi. İkincisi ise Suriye muhalefetinin rejim karşıtı protestolarında uluslararası toplumdan destek bulma beklentisinde olmasıydı (Kurt, 2017, s.180).

Esad yaklaşan tehlikeyi fark ederek, Nisan 2011’de birçok reformu hayata geçirmiştir. Öncelikle 7 Nisan’da vatandaşlık hakkı bulunmayan 300 bine yakın Kürt’e vatandaşlık veren kararnameyi onaylamış ardından 19 Nisan’da 48 yıldır yürürlükte olan “olağanüstü hal” durumu hazırlanan bir kanun hükmünde kararname ile kaldırılmıştır (Çoğalan ve Demir, 3 Nisan 2014). Olağanüstü hal durumunun bu KHK ile kaldırılmasıyla birlikte sistemdeki en önemli değişiklik, olağanüstü halin bir çıktısı olan Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kapatılması ve bu kanun kapsamına giren davaların diğer mahkemelere aktarılması olmuştur. Ancak gerçekleştirilen bu reformlara muhalefet cephesi şüpheyle yaklaşmış ve gösterilerin durmasına etkisi olmamıştır.

23 Nisan 2011’de ayaklanmaların başlamasından sonraki en kanlı günde, Suriye’de 75 kişi hayatını kaybetmiştir. Londra merkezli insan hakları grubu Uluslararası Af Örgütü’ne göre bu olayın nedeni, askeri güçlerin ülkenin tamamına yakın kesiminde rejim karşıtı protestoları bastırmak adına biber gazı ve gerçek mermi kullanılmasından kaynaklanmıştır. 25 Nisan’da Suriye birlikleri, 11 gün süren Dera kuşatmasına başlamıştır. Tüm bu olaylar karşısında sessizliğini bozan Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban ki-Mun hayatını kaybedenler hakkında bir araştırma yapılmasını istemiştir. AB ise 6 Mayıs’ta Suriye’ye yaptırım uygulamaya karar vermiştir. Aynı şekilde ABD 18 Mayıs’ta, insan hakları ihlallerine ve göstericilere uygulanan baskıyı belirterek Esad ve altı Suriye devlet yetkilisine yaptırım uygulamaya karar vermiştir (Aljazeera, 23 Aralık 2013).

Suriye’de yaşanan krizin artmasıyla muhalefet cephesinde bütünlük arayışları hız kazanarak, Haziran 2011’de “Suriye’de Değişim Konferansı” adı altında Türkiye’de bir toplantı düzenlenmiştir. Gerçekleştirilen konferans sonrası muhalif gruplar bir araya getirilerek 31 kişiden oluşan bir komite kurulmuştur. 19 Haziran’da Jamil Saib, Suriye ‘deki tüm siyasi çevrelerin temsilini ve Suriye devriminin koordinasyonunu teminen muhalefetin “Ulusal Konsey” kurduğunu açıklamıştır. 29 Temmuz’da Riyad al Assad, Özgür Suriye Ordusu’nun kurduğunu bildirmiştir. 11 Eylül’de muhalif yapıların birleştirilmesine yönelik Türkiye’de toplantılar düzenlenmiş ve 2 Ekim’de Suriye Ulusal Konseyinin kuruluşu resmi olarak ilan edilmiştir (Milliyet, 7 Ocak 2013).

ABD Başkanı Barack Obama 18 Temmuz’da Esad’ı ilk kez istifaya çağırılmış ardından AB 2 Eylül’de Suriye petrolüne ambargo kararı almıştır. Aynı şekilde Rusya Başbakanı Dimitri Medmedev 7 Ekim’de reformların yapılmaması halinde istifa edilmesi yönünde açıklamada bulunarak, “*Esad ya reform yapmalı ya da istifa etmeli*” ifadesini

kullanmıştır. 17 Aralık'ta Doha'da toplanan Arap Birliği'ne üye beş üye ülke, Esad'ın barış imzalamadığı takdirde BM Güvenlik Konseyi'nin devreye girmesi yönünde talepte bulunma kararı almıştır (Çoğalan ve Demir, 3 Nisan 2014).

2.2. Suriye İç Savaşında Yerel Aktörlerin Anatomisi

Suriye'de yaşanan iç savaşın neden sekiz yılı aşkın süredir devam ettiği ve Esad karşıtı muhalif grupların hangi nedenlerle ortak paydada buluşamadığının analizi yapılacaktır. Ayrıca muhalefeti oluşturan yerel aktörlere sağlanan bölgesel ve küresel desteklere değinilecektir. 2011'de gösteri ve protestolarla başlayarak halk ayaklanmasına dönüşen iç savaşta, değişim talebinde bulunan kitlelerin ve grupların kimlerden oluştuğu ve asıl amaçlarının ne olduğu ele alınacaktır.

2.2.1 Kürt Muhalifler ve PYD'nin İç Savaşta Rolü

Kürtlerin, Suriye bölgesindeki etnik durumu bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. 11. Yüzyıl da başlayan ilk yerleşim hareketleri sonrası bölge tarihine asıl kimliğini veren Selahattin Eyyubi ve 1171 tarihinden itibaren Şam merkezli olarak bölgeyi idare ettiren Eyyubi dönemi olmuştur. Osmanlı imparatorluğu döneminde ise Anadolu'dan gelen göçlerle bu bölgede Kürt yapılanmalar artmıştır. Fransız manda döneminde ise diğer etnik gruplara yapıldığı gibi Kürtlerden de insan devşirilerek Arap nüfusa karşı azınlıklar güçlendirilmeye çalışılmıştır. 1946'da Suriye'nin bağımsızlığı ile artan milliyetçi politikalar, diğer etnik gruplarla birlikte Kürtlerin de Araplaştırması yönünde olmuştur. Bu politikalara muhalefet eden yeni Kürt grupların ortaya çıkması ile yasa dışı ilan edilen bu gruplara güvenlik operasyonları giderek artmış ve 1960 tarihinde zirve yapmıştır (Dağ, 2015, s.10-11). Diğer taraftan 1962 tarihinde yapılan nüfus sayımında 120 in ile 150 bin aralığında kürdün "Türkiye'den ülkeye yeni girmiş yabancılar" olduğu iddia edilerek vatandaşlık hakkı verilmemiştir. Dolayısıyla yasa dışı hale gelen Kürtlere mülk edinme ve eğitim hakkı tanınmamıştır. 1963-1976 yılları arası "Cezire'nin Araplığını Korumak" sloganı ile Suriye'nin kuzeyini Araplaştırarak Kürtleri bölgeden uzaklaştırma politikası yürütülmüştür (Adıbelli, 2012, s.222). Suriye sınırınının 300 km uzunluğundaki alanda yaşayan Kürtler bu topraklardan müsadere edilerek yerini Araplara bırakmıştır (Kıran, 2014, s.107) .

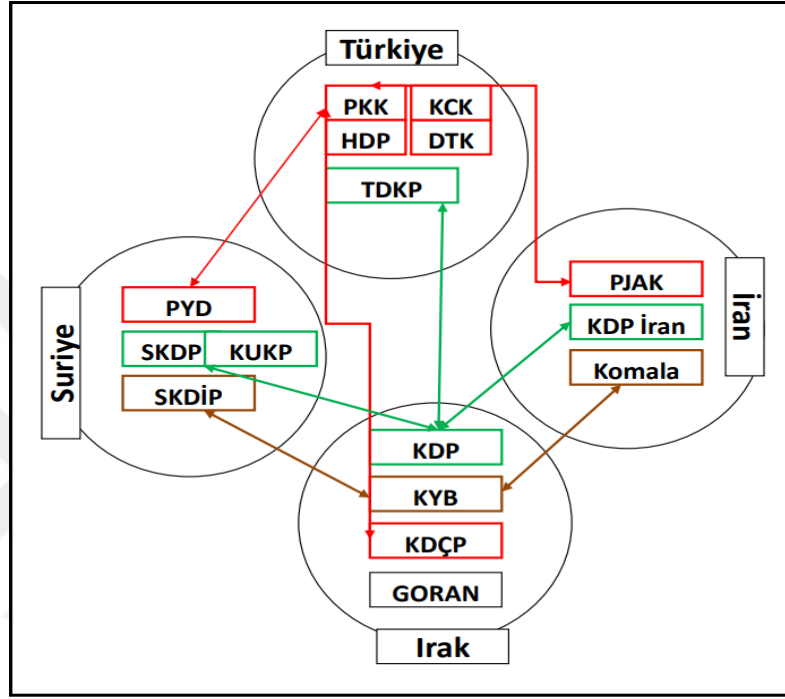
Suriye'de Kürtlerin günümüzdeki yerleşimleri ve ülkedeki demografik yapısı, Türkiye ile Fransa arasında 1921'de Londra'da kararlaştırılarak iki defa değişikliğe uğrayan anlaşmanın neticesinde ortaya çıkmıştır (Erkmen, 2012, s.11). Suriye demografisinde

Kürtlerin nüfusu yaklaşık olarak iki buçuk milyon (1.9 milyon vatandaş, 250 bin kayıt dışı-kimliksiz, 350 bin Ecnebi) olarak tahmin edilmektedir. Bu rakam 22 milyon olan Suriye'nin % 11-12'sine tekabül etmektedir (Gunter, 2011, aktaran, Halhalli, 2017, s.45) Diğer yandan Suriye'de en fazla etnik azınlığı oluşturan Kürtlerin tamamına yakını Sünni olmakla birlikte, Türkiye ve Irak sınır şeridi boyunca yer almaktadırlar. Yüzde 30'u Afrin (Kürt Dağları), yüzde 10'u Ayn el-Arap (Kobani) ve yüzde 40'da Cezire'de bulunmaktadır. Afrin'de yaşayan Kürt kesim Türkiye'de yaşayan Kürtlerin güneydeki uzantılarıdır ve yüzyıllardır bu bölgede yaşamaktadırlar. Cezire'de yaşayan Kürtler ise sonradan gelerek vatandaşlık hakkı tanınmayan Kürtlerden oluşmaktadır (Lowe, 2006, aktaran Orhan, 2011, s.17).

Kürtlere daha öncesinde verilmeyen vatandaşlık hakları uluslararası toplumun Esad'a reformlar konusunda baskı kurmasıyla sonuç vermiştir. Reformlar kapsamında Kürtlerin vatandaşlık elde etmesiyle bölgede yaşayan etnik nüfus ortaya çıkan halk hareketlerine katılıp katılmama konusunda tereddütte düşmüştür. Hatta Kürtlerin muhalefetin içinde yer alıp almama konusu da fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Diğer yandan Kürtlerin tedirginlik yaşadığı bir diğer husus ise Esad sonrası oluşacak yapının, İslamcı bir hareket şeklinde kurularak bölgedeki politikanın hangi şekilde yürütüleceği noktasında olmuştur. Muhalefet cephesinde Esad rejiminin yıkılmasını isteyen gruplar Kürt yapılarını harekete geçirmeye çalışmıştır. Geleceğin Kürt Akımı Hareketi (şPKS) lideri Mişel Tempo 2011 Ekim ayında Kamışlı'da öldürölmüştür. Gerçekleştirilen suikast eylemi Esad yönetimine bırakılmak istenerek Kürtlerin Esad'a karşı taraf olması beklenmiştir (Karabat, 2013, s.260). Diğer yandan İç savaş sürecinde rejim muhalifi Kürtler güç kaybederken, Esad rejimi ile yakın ilişki kuran Kürt gruplar güçlenmeye başlamıştır. Demokratik Birlik Partisi (PYD) eski lideri Salih Müslim kendi ifadesiyle "rejimle aralarında de facto bir anlaşma" olduğu belirtmiştir. KDP lideri Mesut Barzani ise 2013'te Diyarbakır'da gerçekleştirdiği bir açıklamada rejimin bazı bölgeleri PYD'ye bıraktığını ima etmiştir. PYD'nin açıklamış olduğu geçiş hükümeti politikasını ise, Kürtleri savaşın tarafı haline getirerek, Esad ile yapılan bir işbirliği olarak adlandırmıştır (Acun, 2015, s.4). Diğer taraftan gösterilerin başlamasını kendi lehine çevirmek isteyen PYD aktörleşme yolunda adımlar atmaya başlamıştır. Bu konuda ilk uyarıyı, 20 Kasım 2011'de PKK'nın kandil sorumlusu Murat Karayılan yapmıştır. Karayılan (İşyar, 2017,s.40):

“Gelecek günler için hazırlık yapın. Suriye’deki olaylar, Kürtler için tarihsel bir fırsattır. Kürtler, Suriye’de temel yasal haklarını elde edip, bir halk olarak tanımlanabilirler. Bunun için Kürtlerin birliği gereklidir.”

Suriye’deki Kürt oluşumu bölgesel Kürt dinamiği kapsamında incelendiğinde, Kürt grupların mücadelesinde Irak’ta KDP, Türkiye’de PKK, İran’da PJAK ve Suriye’de ise PYD etkin rol oynamıştır (Bingöl, 2016, s.15).



Şekil 1 : Irak, İran, Türkiye ve Suriye’de Kürt Siyasi Oluşumların Etkileşimi
Kaynak: Merkez Strateji Enstitüsü, Suriye’de Kürt Hareketi - Rapor 014

Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yektiya Demokrat -PYD) ile askeri kanadını oluşturan Halkçı Koruma Birlikleri (Yekineyen Parastina Gel-YPG) Suriye’de silahlı yapılar arasında etnik temelli ve Suriye devrimi ilişkisi yönüyle diğer grupların birçoğundan ayrılmaktadır (Ulutaş ve Hoca, 2014, s.22). Merkezi Kamışlı olan PYD, 2011’de Ayn el-Arap, Haseke ve Afrin bölgelerinde ciddi bir biçimde yapılanmıştır. 2011 tarihinde başlayan gösterilerinin yol açtığı iç savaşta Esad rejiminin desteği, PKK/KCK örgütünün ülkenin kuzeyinde giderek güçlenmesine ve silahlı oluşumlar içerisinde bulunmasına etki etmiştir. Esad yönetimi geçmişte ülkeye girişi yasaklı PYD lideri Salih Müslim’i davet ederek hapisanede bulunan PYD militanlarını serbest bırakmıştır. Esad, Müslim ile görüşmesi sonrası PKK/KCK yapılanmasını desteklenmiş ve örgütün ülkedeki siyasi ve silahlı çalışmalarını serbest bırakmıştır (Keskin ve Acun, 2016, s.11).

Suriye’de en büyük azınlık olan Kürtler arasında tüm muhaliflerde olduğu gibi Kürtlerde de bölünmüşlük durumu kendisini göstermiştir. Bütünlük oluşturmakta zayıf olan ve farklı oluşumlar kuran Kürtler, istekleri konusunda da bir bütünlük oluşturamamıştır. Kürtler arasında en belirgin ayrışma Esad konusunda yaşanmıştır. Kürt Vatanseverler İttifakı’nı oluşturan yapılar Esad’ın gitmesinden daha çok çoğulcu sistem inşasına geçilmesi anlayışı içinde olmuşlardır. Kürt Sol Partisi, Kürt Birlik Partisi ve Suriye Kürt Demokrat Partisi’ne benzer yapıdaki partiler ise Kürtlerin sosyal ve siyasi alanda temsil gücünün artırılması anlayışı içerisinde olmuşlardır. Ayrıca Demokratik Birlik Partisi gibi, Kürtlerin özerk bir statü kazanması gerektiğini belirtenlerde bulunmuştur (SETA, 1 Şubat 2012). Diğer yandan Suriye’de yaşanan iç savaşta Kürt partilerin birleşme yönündeki fikirleri iki çatı altında toplanabilir. Birincisi Batı Kürdistan Demokratik Toplum Hareketi (TEV-DEM), ikincisi ise Suriye Kürt Ulusal Konseyi (ENKS) dir. TEV-DEM adı altında toplanan yapılar PYD kontrolünde siyasi faaliyet gösterirken, ENKS bünyesinde yer alan siyasi partiler Mesud Barzani kontrolünde faaliyet göstermişlerdir (Schmidinger, 2014, aktaran, Halhalli, 2017, s.53-54).

Suriye Kürtleri Irak Kürtleriyle birleşme, otonomiden bağımsız devlet kurma gibi farklı alternatifler konuşmaktayken, Barzani’ye yakın gruplar Irak modeli bir federasyon talebi dile getirmiş, PYD ise otonomi talebini belirtmiştir (Kıran, 2014, s.108).

Tablo 2
ENKS Çatısı Altında Yer Alan Siyasi Partiler

Party (Kürtçe)	Party (Türkçe)	Parti Başkanı	Yakınlık
Partiya Demokrat a Kurdîstan-Sûriyê	Suriye Kürdistan Demokrat Partisi	Suud Mele	Barzani (KDP) ve Suriye Ulusal Konseyi
Partiya Demokrat a Kurdî li Sûriyê (el-Partî)	Suriye Kürt Demokrat Partisi (el-parti)	Nasreddin İbrahim	Barzani (KDP)
Partiya Welatparêz a Demokrat a Kurdî li Sûriyê	Suriye Kürt Demokratik Vatanserver Partisi	Tahir Sifuk	1998 yılında PDKS'den ayrılma
Partiya Demokrat a Pêsverû ya Kurdî li Sûriyê	Suriye Kürt Demokratik İlerici Partisi	Abdülhamit Hacı Derviş	Talabani (KYB)
Partiya Demokrat a Kurdî Sûrî	Suriye Kürt Demokrat Partisi	Abdurrahman Aluci - Lazgin Mahmud Fahri	2013 yılında el-part'den ayrılma
Partiya Wekhevî ya Demokrat a Kurdî li Sûriyê	Kürt Demokrat Eşitlik partisi	Aziz Davud	1992 yılında PDKS'den ayrılma
Partiya Azadî ya Kurdî li Sûriyê	Suriye Kürt Özgürlük Partisi-Azadi	Mustafa Hıdır Oso	2011 yılında Azadi'den ayrılma
Partiya Çep a Kurdî li Sûriyê	Suriye Kürt Sol Partisi	Muhammed Musa Muhammed	PYD
Partiya Çepa Demokrat a Kurdî li Sûriyê	Suriye Kürt Sol Demokrat Partisi	Muhammed Salih Gedo	2012 yılında Suriye Kürt Sol Parti'den ayrılma
Partiya Yekîti ya Demokrat a Kurdî li Sûriyê	Suriye Kürt Demokrat Birlik Partisi	Muhittin Şeyh Ali	Talabani (KYB) & PYD
Partiya Yekîti ya Kurdî li Sûriyê	Suriye Kürt Birlik Partisi	İbrahim Biro	Barzani (KDP)
Partiya Demokrat a Kurdi ya Suri	Suriyeli Kürt Demokratik Partisi	Cemal Şêyh Bakî	PYD / Suriye Rejimi
Tevgera Reforma	Kürt Reform Hareketi	Faysal Yusuf	
Şepela Pesroje ya Kurdi li Suriye	Suriye Kürt Gelecek Hareketi	Cemal Molla Mahmud	2011 yılında Suriye Kürt Gelecek Hareketi'den ayrılma
Şepela Pesroje ya Kurdi li Suriye	Suriye Kürt Gelecek Hareketi	Rezan Bahri Şeyhmus	2011 yılında Suriye Kürt Gelecek Hareketi'den ayrılma

Kaynak: Halhali, B. (2017) "Suriye'deki Kürt Siyasi Partiler Üzerine Genel Bir Değerlendirme". International Journal of Kurdish Studies Vol.3/1

**(26 Ekim 2011'de kurularak birçok aşama sonrasında şuan bünyesinde 7 siyasi partiyi bulunduran ENKS, Kürdistan Demokrasi Partisi lideri Mesut Barzani'ye yakınlığı ile bilinmektedir.)*

Bu tablo PYD'nin Suriye'de yer alan Kürt yapılara göre daha bütün ve otoriter olduğu ve bu yapısında aktörleşmesinde etken olduğunu gösterir niteliktedir. İç savaşta elde edilen kazanımlar neticesinde, Suriye'de yaşayan Kürt Ecnebi ve Matumilerin (kayı olmayan) büyük bir kısmı da PYD'ye katılmıştır. Bu gelişimler doğal olarak PYD'ye "Dava Partisi" rolü yüklemiştir (İşyar, 2017, s.45). Diğer taraftan Rejime bağlı güçler, 2012 yılının Temmuz ayında Kürt nüfusunun çoğunlukta olduğu bazı yerlerden çekilmiştir. Bu gelişmeyle PYD'nin silahlı örgütü Halk savunma Birlikleri (Yekineyen Parastina Gel-YPG) herhangi bir çatışmaya girmeden Kürt nüfusunun çoğunlukta olduğu bölgelerde hâkimiyeti sağlamıştır. YPG, 19 Temmuz 2012'de Ayn el-Arap (Kobane), 20 Temmuz'da Afrin, 21 Temmuz'da da al-Malikiyah kasabası, 23 Temmuz 2015'de Rakka

vilayetini ele geçirmiştir. YPG'nin sahada güç kazanması ile birlikte sahadaki diğer partilerin bir kısmının TEV-DEM'e katılmış ve ENKS yapılanmasının zayıflamasına neden olmuştur. 2013 yıllarında bölgede tehdit haline gelen Irak Şam İslam Devleti'nin (DEAŞ) ortaya çıkmasıyla Kürt hareketlerinin PYD etrafında toplanması giderek hız kazanmıştır.

PYD muhalifi Kürt hareketleri 26-27 Ekim 2011'de bir araya gelerek Erbil'de Kürt Ulusal Konseyi'ni (KUK) oluşturmuşlardır. Konsey, Esad rejimi ile ilişki içerisinde bulunmayı kabul etmeyerek, PYD'ye aleyhine mücadelede bulunmaya başlamıştır. Askeri yapılanmasından aldığı güç ve KUK'u oluşturan partilerin açıklarından yararlanan PYD kendisine muhalif yapıları büyük ölçüde etkisizleştirmiştir. KDP'ye yakın örgütler PDY güçleri tarafından tasfiye edilmişlerdir (Acun ve Keskin, 2016, s.11-12). PYD liderliğindeki Kürt yapılar 2013'ün Kasım ayında Kurucu Meclis ilan ederek PKK'nın ileri sürdüğü "demokratik özerklik" yapısını Suriye'de hâkimiyetleri altında yer alan bölgelerde fiilen uygulamaya başlamıştır. Bu sürecin devamında 2014 Ocak'ta sırasıyla Suriye'nin batısında Afrin, ortasında Kobane ve doğusunda Cezire kantonları ilan edilmiştir (Orhan, 2015, s.3). PYD'nin kontrol ettiği kantonlar, anayasa olarak ifade edilen bir çeşit toplumsal sözleşmeyle idaresi sağlanmıştır. İlan edilen kantonların yönetiminde Süryani, Arap ve diğer etnik yapılara da temsil edilme hakkı verilmiştir. Kantonlarda oluşturulan yönetim modeli "demokratik öz yönetim" adı altında belirtilmiştir (Kerman ve Efeğil, 2017, s.170). Zamanla PYD'nin ortaya koyduğu argümanlar ve yaptığı eylemler Kürt halkının büyük destek vermesiyle devam etmiştir. PYD'nin toplumsal tabanda oluşturduğu bu argümanlara içerde desteğin yanında dışarıdan da stratejik destek gelmiştir. İç savaşın çıkmasıyla birlikte, Esad rejimine bağlı birliklerin kademeli olarak askeri teçhizat ve mühimmatı bırakarak bölgeden ayrılması, Rejim ve PYD arasındaki ticari faaliyetler, ABD'nin PYD'yi terörist olarak tanımlamaması ve Rusya'nın ise PYD'yi tehdit unsuru olarak görmemesi bu durumun temel göstergesi niteliğinde olmuştur.

ABD yardımıyla PYD, kontrol altına aldığı her kentin yapısını Washington hamiliğinde tesis ederek, askeri üsler ve meclisler oluşturma girişimlerinde bulunmuştur. ABD'nin bu bölgede YPG kontrolünü sağlamlaştırmasının arka planında; bölgede DEAŞ'a karşı en sert mücadeleyi YPG'nin sürdürmesi ve YPG'nin her zaman Pentagon ile işbirliği içerisinde olmasından kaynaklanmıştır. Aslında karşılıklı iki tarafında temel hedefi DEAŞ'ın yok edilmesi yönünde olmuştur. PYD'nin kontrolü sağladığı kuzey Suriye'yi

kendisine tehdit olarak gören kuzeyde Türkiye ise ABD'nin YPG'ye vermiş olduğu desteklere ilişkin sert açıklamalarda bulunarak, Çin-Rusya ekseninde ilişkilerini ilerletmekle ABD'yi tehdit etme politikasını sürdürmüştür (Kerman ve Efeğil, 2017, s.183).

Suriye'de devletin kendi içerisinde yaşadığı anarşi ve kargaşa PYD denklemine görüleceği üzere, devlet altı grupları otonom veya bağımsız aktör haline dönüştürmüştür (İşyar, 2017, s.58). PYD'nin kimlik oluşturma politikası şiddete karşı şiddet üretme ve Kürt etno sembolik öğelerden oluşmuştur. Dahası şiddeti kurtuluşun tek çözümü olarak anlamlandırmıştır. PKK ile kurmuş olduğu ilişkide göz önüne alındığında, PKK'nın köle olarak tanımladığı Kürtleri zorla 'kölelikten' kurtarma hedefi olduğu gibi, PYD'de benzer vizyonla, kaos ile toplum tabanından gelmeyen bir talebe rağmen, Kürt kimliği mücadelesi yürütmeye çalışmıştır (Demirel, 2017, s.38). Diğer taraftan iç savaş sürecinde giderek güç kazanan Kürtler federal bir çözüm için politikalarını sürdürmüştür. Kürt grupların federal çözüm önerisinde ısrarcı olmasının en önemli sebebi ise Irak Kürdistan bölgesinin oluşturulabilmesidir. Irak'taki demografik yapıya benzer Kürt nüfusun Suriye'nin belirli bir bölgede çoğunluğu oluşturması ve bu yönüyle diğer etnik azınlıklardan daha güçlü konumda olduklarına inandırmaktadır.

PYD, bölgeye dair planlarını fiiliyatta geçirme adına rejim, Rusya ve ABD ile organik bağlarını güçlendirerek Kuzey Suriye'de Türkmen ve Arap nüfusunun da yaşadığı bölgeleri hâkimiyet altına alma mücadelesinde bulunmuştur. Batıda ise Akdeniz'e kadar inebilecek bir koridor kurma hedefi ile hareket etmeye devam etmektedir (Acun ve Keskin, 2016, s.33).

2.2.2. Suriye İç Savaşında DEAŞ'ın Rolü

Yaygın olarak Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) adı kullanılmaktadır. Arapça adı ise "Ad-Davla Al-Islamiyya fi al-Iraq wa-sh-Sham"dır. (Erdem ve Şenol, 2016, s.279). Örgüt kuruluşundan itibaren pek çok kez adını değiştirmiştir. Tevhid ve Cihad Örgütü, İki Nehir Topraklarındaki el-Kaide (Irak el-Kaidesi), Irak İslam Devleti (IID), 2013 yılı Nisan ayında Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) ve son olarak 2014 Haziran ayında İslam Devleti (İD) adını kullanmıştır (Gürler ve Özdemir, 2014, s.1). Uluslararası yabancı kaynaklarda ise yaygın olarak Islamic State of Iraq and Al-Sham (ISIS), Al-Quaide of Iraq (AQI) veya Dawlat Al-Islamiyah f'al-Iraq Wa Belaad Al-Shaam (DAESH) olarak kullanılmaktadır (Erdem ve Şenol, 2016, s.279).

Uluslararası kaynakların ve Devlet liderlerinin son yıllarda DAESH kavramını literatürlerine almasında Fransa'nın payı vardır. Çünkü IŞİD'in ilan ettiği şekilde "İslam Devleti" adını kullanmama kampanyasını, bizzat Fransa Dışişleri Bakanı Laurent Fabius başlatmıştır. Fabius IŞİD için 10 Eylül 2014 tarihinde yaptığı açıklamada, "Bunlar bir devlet değil, bir terörist gruptur. Ben, İslam Devleti terimini kullanmamayı tavsiye ediyorum, çünkü bu terim İslam, İslamiyet ve Müslüman terimlerine çağrışım yapıyor. Bu grup sadece, Arapların söylediği gibi DAESH, ya da benim bundan sonra kullanacağım gibi, DAESH katilleri" olarak ifade etmiştir. (Milliyet, 13 Şubat 2015). Fabius'un açıklamaları sonrası çoğu AB ülkeleri ve uluslararası basın da bu ifadeyi yoğun olarak kullanmıştır. Türkiye'de ise başta Cumhurbaşkanı, politikacılar ve gazetecilerin de DEAŞ (Devletü'l-İrak ve's-Şam (Irak ve Şam Devleti)) adını yaygın olarak kullanmasından dolayı bu çalışmada da DEAŞ adı kullanımı tercih edilmiştir.

DEAŞ'ın örgütsel anlamda geçmişi Sovyetlerin Afganistan işgaline kadar dayanmaktadır. Birinci dünya savaşı sonrası oluşturulan Arap Devletlerini din dışı olarak niteleyen selefler, İslam dinin eski haline kavuşmasını ve bu uğurda gerektiği takdirde cihat yapılmasını savunmuşlardır. Bu bağlamda Sovyetlerin 1979'da Afganistan işgalinin ardından zor durumda kalan Afganlara yardımda bulunmak amacıyla çeşitli ülkelerden birçok Müslüman Afganistan'a gitmiştir (Çiftçi, 2017, s.49). DEAŞ'ın temelleri ise Afganistan'da el-Kaide kamplarında eğitim gören Ürdünlü Ebu Asım el-Makdisi'nin fikirlerinden etkilenen ve ondan eğitim alan Ebu Mus'ab ez-Zerkavi tarafından atılmıştır. Zerkavi ABD'nin Irak'ı işgali olasılığı üzerine Irak'a geçmiş ve burada Tevhid ve Cihad isimli oluşumu meydana getirmiştir. Ekim 2004'te el-Kaide'ye biat ederek oluşum İki Nehir Arasında ki el-Kaide (Tanzimul Kaide Fi Biladi'r-Rafideyn) adını almıştır (Şen, 2015, s.83). Zerkavi 2004'de El-Kaide'nin desteğini sağlama girişiminde bulunmasında, El-Kaide'nin küresel ağının imkânlarından yararlanma düşüncesi değerlendirilmektedir. Bu bağlamda diğer direniş gruplarına oranla güçlü destek sağlamıştır (Acun, Keskin, Salaymeh, 2017, s.15).

Bin Ladin oluşumu 27 Aralık 2005'te tanıyarak Zerkavi'yi Irak'taki temsilcisi olarak tayin etmiştir. Bu süreçte, Irak el-Kaidesi olarak tanınan grup gücünü ilerleyen süreçte artırmıştır. 7 Haziran 2006'da Zerkavi'nin ABD tarafından hava saldırısıyla öldürülmesi sonrası örgüt yeni bir sürece girmiştir. Diğer taraftan Irakta son dönemlerde etkinliklerini ilerleten Şii gruplar, o dönemlerde ABD kuvvetleri ile birlikte Sünnilere karşı operasyon

hareketlerine katılması örgütün öncelikli hedefi haline gelmiştir (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s.2013).

Zerkavi'nin ölümünden kısa süre sonra Ebu Ömer El-Bağdadi'nin öncülüğünde, Mücahidler Şura Konseyi (Meclis Şura el-Mucahidin fi al-Irak) ve Fatihler Ordusu (Ceş El-Fatihin)ve Sahabelerin Askerleri (Cund El-Sahaba) gibi Irak'ta yer alan El-Kaide çizgisine yakın birçok grup birleşmiştir. Yeni yapı altında birleşen bu gruplar bir süre farkı isimler kullandıysa da 2006 Ekim ayında Irak İslam Devleti (İİD) adını almıştır. İİD'yi oluşturan gruplar arasında geçişkenlik durumu kolay olduğundan tek yapı olarak bir çatıda toplanılması aşamasında zorluk yaşanmamıştır (Ulutaş ve Hoca, 2014, s.20). Ebu Ömer el-Bağdadi liderliğinde yayınlanan deklarasyonda Koalisyon ve ABD güçlerine karşı mücadele ilan edilmiştir. 2007 tarihinde ABD "Yeni Bush Doktrini" bağlamında Irakta bulunan askeri gücünü artırmış aynı zamanda İİD baskısı altında bulunan Sünni oluşumlara destek vermiştir. Bu bağlamda Sahva (Uyanış) Birlikleri oluşturulmuş ve İİD ile karşılıklı mücadeleye başlanmıştır (Editör: Taşdemir, 2016, s.260-261). Nisan 2010'da Ebu Ömer el-Bağdadi güvenlik güçlerinde yapılan baskın sonucu öldürülmesinin ardından yerine Ebu Bekir el-Bağdadi İİD şurası tarafından seçilerek el-Kaide Merkez'e bildirmiştir. Merkez ise yerel yapılara müdahale etmeme anlayışından dolayı onaylamıştır. 2011'de Bin Ladin'in ABD operasyonu ile öldürülmesi sonrasında liderliği devralan Ebu Bekir el-Bağdadi, yeni seçilen Eymen ez-Zevahiri'ye bağlılığını bildirmiştir (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2016, s.215).

Aralık 2011'de ABD askeri kuvvetlerinin Irak'tan çekilmesi sonrası Maliki'nin Sünni gruplar üzerinde baskılarını artırmasıyla Sünnilerin el-Kaideye yakınlaşması ve Suriye'de yaşanan gelişmelerin iç savaşa doğru evrilmesi neticesinde ortaya çıkan güç boşluğunu değerlendiren İİD eylemlerini artırmıştır (Gürler ve Özdemir, 2014, s.118-119). Suriye'de yaşanan iç savaş ve karışıklık süreci Irak içinde kritik bir dönüm noktası olmuştur. Her iki ülkede de varlık gösteren silahlı aktörler yaşam sahalarını genişletme imkânı bulmuştur. İİD Suriye'deki etkinliğini artırmak üzere geçmişte kendisi için savaşmış militanlarını aktif hale getirerek, kendi saflarında bulunan isimleri Suriye'ye göndermiştir. İİD'nin gönderdiği isimler arasında Ebu Muhammed Culani'de yer almıştır. 22 Ocak 2012'de yayınlanan ses kaydına göre de Culani Nusra Cephesi yani "Cephetu'l-Nusra li ehli's-Şam min Mucahidi's-Şam fi saha'til-Cihad" (Şam Halkını Korumak için Nusret (yardım) Cephesi) olarak adını duyurmuştur (Acun, Keskin, Salymeh, 2017:23). Ancak bu süreçte El- Bağdadi ve Culani arasında anlaşmazlık ortaya

çıkmıştır. El-Bağdadi Suriye’de Nusra Cephesi’nin kurulması aşamasında büyük rolü olduğunu belirterek Culani’den kendisine biat etmesini istemiştir. Culani’nin biatı reddetmesi üzerine El-Bağdadi, Nisan 2013’te IİD örgütünü Suriye’yi kapsayan şekilde büyüterek Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) adına dönüştürmüş kendisi de Suriye’ye fiziken girmiştir (Ulutaş ve Hoca, 2014, s.21).

Haziran 2013’te El Kaide lideri Zevahiri, IŞİD’in ilanını iptal edilmesi gerektiğini ve tarafların Suriye’de ki faaliyetlerini bağımsız olarak yürütmesi görüşünü açıklaması üzerine Bağdadi bu adımdan vazgeçmemiştir. Açıklamaların ardından giderek gerginleşen bu süreç 2014 tarihinde el-Kaide’nin IŞİD ile tüm bağının kopmasına ve kamuoyuna IŞİD ile el-Kaide’nin herhangi bir bağı kalmadığı açıklamasının yapılmasına neden olmuştur. Diğer yandan IŞİD, muhalif cephede mücadele eden bir gruptan ziyade farklı bir yapıda üçüncü bir taraf olarak Suriye iç savaşında yer almıştır (Miş ve Özdemir, 2013, s.212-213).

Tablo 3
DEAŞ’ın Kuruluşu

Tarih	Örgüt Adı	Kurucu Liderleri	Bağlı Olduğu Örgüt	Bulunduğu Ülke
1999-2004	Tevhid ve Cihat Örgütü	Ebu Musab el Zerkavi	-----	Irak
2004-2006	Irak el-Kaidesi Tanzimul Kaide Fi Biladi’r-Rafideyn İki Nehir Arasında ki el-Kaide	Ebu Musab el Zerkavi	El-Kaide	Irak
2006	Mücahitler Şura Konseyi Meclis Şura el-Mucahidin fi al-Irak	Ebu Ömer el-Bağdadi	El-Kaide	Irak
2006-2013	Irak İslam Devleti (IİD)	Ebu Ömer el-Bağdadi	El-Kaide	Irak
2013-2014	Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD)	Ebu Bekir el-Bağdadi	-----	Irak ve Suriye
2014-	İslam Devleti	Ebu Bekir el-Bağdadi	-----	Irak ve Suriye

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

DEAŞ bölgede genişleme stratejisini uygulama ve etkin Selefi bir İslam Devleti kurabilmek adına Şia ve Hristiyanlık mezhebine karşı savaşma anlayışı kendisine çok sayıda militan toplamasına yardımcı olmuştur. Bu bağlamda Esad’ın Şii olması DEAŞ için kendi inanç yapısına göre meşruiyet oluşturmaktadır. Ayrıca Suriye’de Şii

Müslümanların sayıca Sünni Müslümanlara göre daha az olmasına rağmen, yönetimin Şii Müslümanların elinde bulunması diğer bir etkidir. Savaşın ilerleyen süreçte mezhep çatışmalarına doğru yönelmesi, örgütün bölgede sözü geçen Sünni yapı olmasını sağlamıştır (Çiftçi, 2017, s.55-56). Diğer taraftan, 2011’de gösterilerin iç savaşa evrilmesi sonrası Özgür Suriye Ordusunun (ÖSO) kurulması ve rejimden ayrılan birçok subayın ÖSO’ya katılması ile demokrasiyle yönetilen bir Suriye söylemine sahip olunması DEAŞ ile ÖSO ilişkilerinin genel çerçevesini oluşturmuştur. DEAŞ ÖSO’yu ‘tağut’ bir düzen arzusunda olan hainler sıfatıyla nitelendirirken, ÖSO ise DEAŞ’ı Suriye devrimine ihanet eden hainler olarak değerlendirmiştir (Gürler ve Özdemir, 2014, s.141). 2014 tarihinde ise DEAŞ’ın Halep ve İdlib kırsalındaki baskısını artırarak devam ettirmesi sonrasında DEAŞ’a muhalif kanattan ilk mücadele ÖSO yapılanmasından gelmiştir. İdlib’deki ABD destekli ÖSO çizgisindeki Suriye Devrimciler cephesi ve Müslüman Kardeşlere yakın olan Ceyş el-Mücahidin grupları, bölgedeki DEAŞ mevzilerine saldırı başlatmışlardır. Halep ve İdlib’teki çatışmalar giderek hızlanmış ve İslami Cephe DEAŞ ile sınır kasabası Azez’in hâkimiyeti amacıyla mücadelede bulunarak savaşa taraf hale gelmiştir (Aksoy, 2016, s.35). Ulutaş’a göre, DEAŞ Suriye iç savaş sahnesinde yerini alarak ÖSO’nun ilerlemesini adeta frenlemiştir. Hatta ÖSO ve diğer İslami devrimci tugayların karargâhlarını hedef alarak, komutanlarına karşı suikastlar gerçekleştirmiştir. Stratejik yerlerde bulunan ve enerji kaynaklarına yönelik Rakka vilayetini de ele geçirmiştir. Esad ise örgütün ortaya çıkması sonrası DEAŞ’ın varlığını uluslararası kamuoyunda ileri sürdüğü iddialara kanıt olarak kullanırken, hızla yayılan kaos ortamını yatıştırmak amacıyla çoğunluğu Şii olan çok uluslu paramiliter milislerin Suriye’ye girişini hızlandırmıştır (Ulutaş ve Hoca, 2017, s.18).

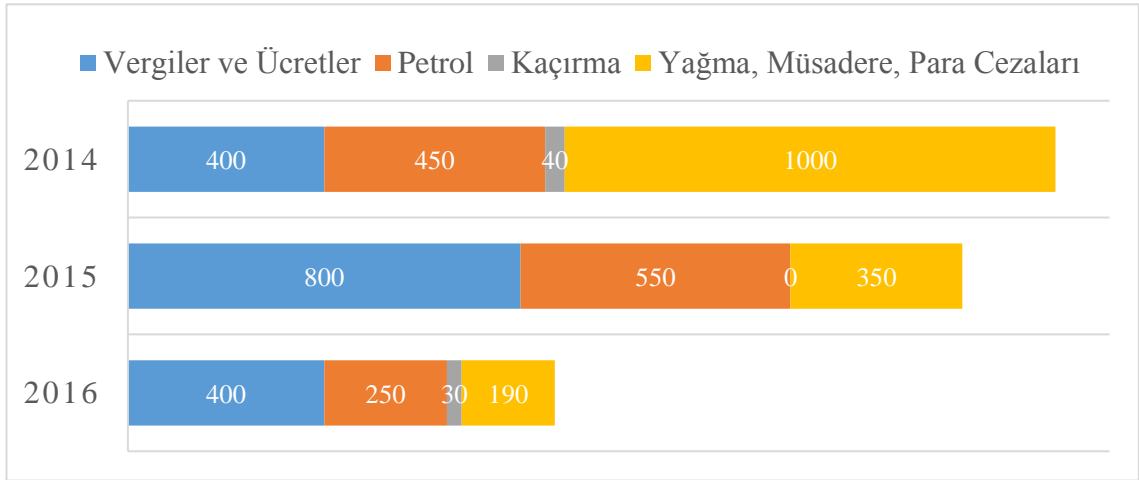
DEAŞ, Suriye’deki iç savaşın taraflarının yeni ayrıştığı 2013 sonu ve 2014 yılının ilk yarısında Esad kuvvetleriyle sıcak çatışmaya girmemiştir. İlk ilerleyişini muhalif güçlerden alan kazanarak gerçekleştiren DEAŞ, muhaliflerle arasındaki sınır hattının azalması sonrasında kendine yeni hedef olarak Esad rejimi ve PYD-YPG’nin kontrolünde bulunan Haseke, Ayn el-Arap ve Deyr ez-Zor’daki askeri yerleri belirlemiştir. 2014’te de Esad kontrolünde bulunan Rakka’daki son hava üssünü ele geçirerek 200’e yakın rejim askerini öldürmüş ayrıca şehrin tüm kontrolünü sağlamıştır (Miş ve Özdemir, 2014, s.175). 2014-2015 yıllarında ise Suriye’yi finans ve silah imkânına sahip olabileceği bir alan olarak değerlendirmiş, bu bağlamda Rakka ve Deyr ez-Zor gibi yerlerde Nusret Cephesi’nden ayrılarak Suriye’nin en büyük ve en önemli petrol yeri olan al-Ömer ve et-

Taim petrol alanlarının kontrolünü sağlamıştır. DEAŞ, Esad güçlerine karşı farklı zamanlarda saldırılar gerçekleştirse de asıl hedefinin Irak olduğu ve Suriye’de Esad’ı düşürmek için çok fazla mücadelede bulunmadığı değerlendirilmektedir (Şen, 2015, s.91). Haziran 2014’de Musul’u ele geçiren DEAŞ Suriye ve Irak’ta oldukça geniş bir bölgenin hâkimiyetini sağlamıştır. Ayrıca yabancı savaşçıları bünyesinde bulundurarak, Batı ülkelerini tehdit edecek güce ulaşmıştır. Bu perspektifte yerel ve bölgesel yapılanmanın yanında uluslararası bir boyut kazanmıştır.

DEAŞ’ın hegomonik yapısı ve devlet oluşturma anlayışı, kontrolünde bulundurduğu alanlarda finansal kaynakları şekillendirmesi üzerine kurulmuştur. Hâkimiyetini sürdürdüğü bölgelerde petrol alanlarının güvenliği ile birlikte elektrik ve su tesislerinin kontrolünü de sağlamıştır. Diğer yandan günlük petrol satışlarından tahmini olarak 1.5 milyon dolar kazanç sağlamıştır (Çalhan, 2016, s.51). Dünya üzerinde yer alan diğer terör örgütlerine kıyasla finansmanını sağlayabilecek yeterliliğe sahip güce erişmiştir. Ayrıca ABD’nin Irak’tan çekilmesi sonrası Irak’ta verdiği mücadeleler sonrasında da, Irak ordusundan geriye kalan ABD menşeli askeri teçhizatı da ele geçirerek silah envanterine katmıştır.

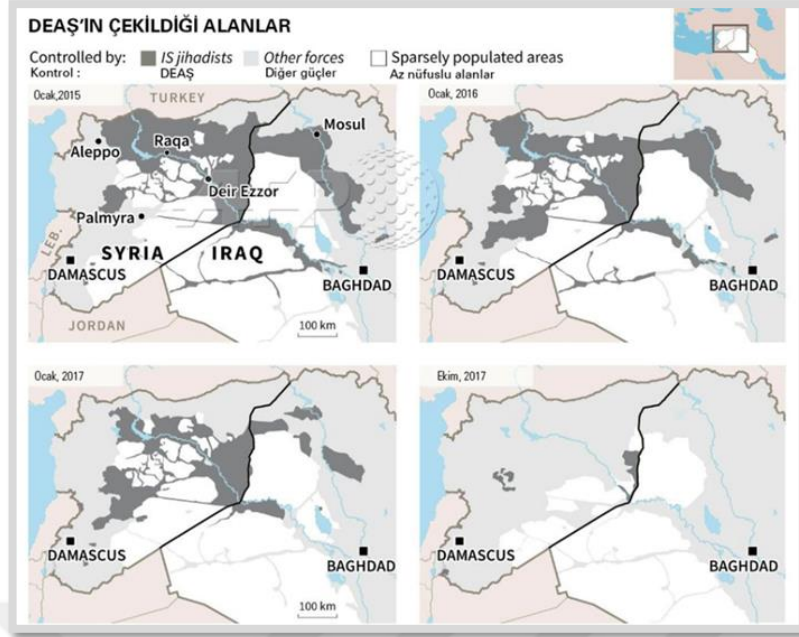
ABD Hazine Bakanlığı Terör Finansı Daire Sekreter Yardımcısı Daniel Glaser, DEAŞ örgütü açısından petrol kaçakçılığının karlı olduğunu belirterek, “*DEAŞ yalnızca bir aylık petrol satışından 40 milyon dolar gelir sağladı. Buradan genel bir sonuca ulaşmak istersek, bu bir yıl sürecinde yaklaşık 500 milyon dolar anlamına geliyor*” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Glasser rakamın büyüklüğüne dikkat çekerek reelde finansmanının boyutunu ortaya koymuştur (Hürriyet, 27 Temmuz 2015). BM Siyasi İşlerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı Jeffrey Feltman, BM Güvenlik Konseyindeki DEAŞ tehdidi sunumunda, örgütün gelir kaynaklarının akaryakıt kaçakçılığı ve gasp’a dayandığını değerlendirmiştir (Aljazeera Turk, 7 Şubat 2017). ABD Hazine Bakanlığı, 2014’de Suriye’de 20 şubesi olan, Irak’ın kuzeyinde ve batısında DEAŞ’ın hâkimiyet kurduğu yerlerde devlet bankaları şubelerinden yarım milyar dolardan fazla paraya el koyduğunu açıklamıştır (Boz ve Kuru, 2015, s.10). Bu kapsamda örgütün finansal kaynaklarının güçlü ve sürdürülebilir nitelikte olması, Suriye topraklarında alan kazanmasına ve diğer rejim muhalifi gruplara göre daha etkin pozisyon yer almasını sağlamıştır.

Tablo 4
2014 Sonrası DEAŞ'ın Gelir Kaynaklarının Dağılımı (Milyon Dolar)



Kaynak: McCarthy, N. (2017). ISIS: "Income Has More Than Halved Since 2014". ICSR

DEAŞ bölgeyi önemli ölçüde tehdit eder duruma gelmesi ile birlikte, 8 Ağustos 2014'de ABD tarafından Irak ve Suriye'de DEAŞ'a yönelik hava saldırıları başlamıştır. 10 Eylül 2014'de dört aşamalı DEAŞ'la mücadele stratejisini açıklayan 60'ın üzerinde ülkeyi kapsayan bir koalisyon gücü kurulmuştur. Oluşturulan koalisyonda Batı ülkelerinin yanında Ortadoğu ve Arap ülkeleri de yer almıştır. Bu kapsamda DEAŞ'a karşı etkin ve kapsamlı mücadele stratejisi uygulanmaya konulmuştur. ABD Savunma Bakanlığı verilerine göre, DEAŞ'a yönelik hava saldırılarında Ağustos 2015'e kadar 8 Bin 789 hedef imha edilmiştir (Duman, 2015). 2016 Mart ayında çıkan çatışmalarda da DEAŞ bazı bölgelerinde kontrolü kaybetmiştir (Aljazeera Turk, 7 Temmuz 2016). 2014-2017 yılları arasında kontrol ettiği alanda yüzde 80'in üzerinde toprak kaybı yaşamıştır. Merkez üssü olarak gördüğü biri siyasi diğeri dini olan iki vilayeti, Rakka ve Musul'u 2017'de peş peşe kaybetmiştir (Yeşiltaş ve Öncel, 2017, s.9). Bugün DEAŞ'ın çekildiği birçok bölgeye PYD yerleşmiştir. Değişen ise günlük 1.5 milyon dolarlık petrol gelirinin bir terör örgütünden diğeri bir terör örgütünün eline geçmiş olmasıdır.



Şekil 2 : DEAŞ'ın Çekildiği Alanlar

Kaynak: Agence France-Presse-AFP

2.2.3. Suriye İç Savaşında Özgür Suriye Ordusu

Suriye'de 2011 tarihinde başlayan gösterilere rejim kuvvetleri tarafından sert müdahalelerde bulunulması, olayların başladığı ilk aylarda yüzlerce kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Humus, Hama, Şam ve Dera gibi kentlerde rejim kuvvetlerinin operasyonlar düzenlemesi, çok sayıda tutuklamalara ve ölümlere neden olmuştur. Gelişen olaylar rejimin müdahalelerine ve orantısız güç kullanmasına tepkisiz kalmak istemeyen askerlerin ordudan ayrılarak kendi içlerinde örgütlenmesine yol açmıştır.

Sivil halka yönelik silah kullanmayı reddeden askerlerin gözetimine alınarak infazlarının gerçekleştirilmesi ordudan ayrılmaları giderek hızlandırmıştır. Orduyu bırakan askerler Riyad el-Esad liderliğinde Beşar Esad rejimine karşı örgütlenmiştir (Demirci, 2016, s.201). Örgütlenen bu yapı, 29 Temmuz 2011'de Özgür Suriye Ordusunu (ÖSO) kurmuştur. Kurulma amacı olarak örgüt tarafından yapılan açıklamada “*rejimin sonlanması ve rejime destek veren güvenlik birimlerinin hedefte olduğu*” belirtilmiştir (Kardaş, 2015, s.7). ÖSO, Esad ordusundan ayrılan askerler tarafından kurulmasının ardından ülkede muhalif sivillerin de katılımıyla etkinliğini artırarak genişlemiştir. Kurulan bu yeni oluşuma küçük büyük birçok Türk, Kürt ve Arap gruplarda dâhil olmuştur.

Özgür Suriye Ordusunun ilk yönetim kademesini Riyad el-Esed ile birlikte Ahmed el Hicazi ve Malik el Kurdi oluşturmuştur. Kuruluşunun ardından komuta kademesinde birçok değişikliğe gidilmiştir. 2014 Şubat ayına kadar Selim İdris sonrasında Abdullah el Beşir genel komutanlık görevini ifa etmiştir (Ulutaş ve diğerleri, 2015, s.24). Halen genel komutanlık görevini ise Albay Adülcebbar el-Akidi yürütmektedir.

Özgür Suriye Ordusu, Suriye içerisinde sivilleri hedef alan güvenlik yapılarının meşru bir hedef haline geldiğini açıkça belirterek tüm muhalif gruplara birleşme çağrısında bulunmuştur. Dahası Suriye'nin mevcut bayrağına bir yıldız daha ekleyerek üç yıldızlı bayrak formatına dönüştürmüş ve farklı gruplarında bu bayrağı kullanmasında öncü rol oynamıştır. Ayrıca ele geçirilen bölgelerde de bu bayrakları kullanması etkinliğini artırmıştır. Diğer yandan ise farklı grupların ÖSO çatısı altında birleşmelerinin ilk somut adımlarını oluşturmuştur. Ancak geniş bir bölgede faaliyet gösterilmesi nedeniyle örgütün yeniden yapılandırılması ihtiyacı doğmuştur.

Silahlı muhaliflere destekte bulunan Batı devletleri ve körfez ülkelerinin yanı sıra Türkiye'nin de talepleri sonucu merkez komuta kademesi oluşturulması kapsamında 2012 yılı Aralık ayında Türkiye'de bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda Yüksek Askeri Konsey kurulmasına karar verilerek ÖSO yapısı adı altında savaşan grupların bazıları da Konsey bünyesine alınmıştır. General Selim İdris'te konseyin genel komutanlığına getirilmiştir. İdris göreve başlamasının ardından Avrupa'da birçok temas gerçekleştirerek, Esad sonrası oluşturulacak yeni yönetim ile ilgili görüşmelerde bulunmuştur. Yüksek Askeri Konsey ve İdris Suriye'de etkinliği giderek artan birçok radikal yapılara karşı ılımlı muhalif gruplar olarak adlandırılmaya başlanmıştır (BBC Türkçe, 30 Ocak 2018).

ÖSO adı, rejim karşıtı kesimlerce kullanılmasının yanında muhalif hareketleri belirli bir ittifakta birleştiren bir yapıya sahiptir. Ayrıca birbirini yönetsel veya ideolojik olarak da benimsemeyen onlarca ve yüzlerce farklı grubun ortak bir ad kullanmasıyla oluşan koalisyondan meydana gelmişlerdir. Sahip olduğu kuvvetlerinin sayısı 30 bin ile 50 bin arası değişmektedir. Haziran 2013'te ÖSO tarafından açıklanan veride 80 bin kişiye kadar sayılarını artırdıklarını belirtmişlerdir.

ÖSO çatısı altında hareket eden gruplar kuzey, güney, doğu, batı ceplerinin yanı sıra kendi içerisinde tabur, tugay, bölüklere ayrılmıştır. Bir bütünden ziyade bütünün parçasını oluşturan bölümlerle tamamlanmıştır (Demirci, 2016, s.201-202). Tüm uluslararası girişimlere rağmen de tek çatı altında toplanmamıştır. Uluslararası

toplantılarda da Suriye muhalefeti ile ilgili en büyük endişe dağınık, kontrolü olmayan ve heterojen yapıya sahip yönündeki eleştiriler olmuştur (Şen, 2016, s.124-125). Washington Brookings Enstitüsü'nde Ortadoğu uzmanı Charles Lister da, Özgür Suriye Ordusu çatısı altında 80 farklı grubun olduğunu ayrıca ortak siyasi amaç ve askeri birliktelik şeklinde hareket etmediklerini belirtmiştir (Knipp, 2018).

Özgür Suriye Ordusu savaşın başladığı günden itibaren Suriye'nin birçok kentinde çatışmalarda bulunmuş, birçok yerde kontrolü sağlamıştır. Savaşın başladığı ilk yıllarda Esad rejimine karşı Humusta ciddi direniş göstermiştir. Humusta gösterilen direnişin arka planında kentin sahip olduğu geniş doğal gaz yatakları, rafineriler ve büyük yer altı zenginliklerinin olmasında kaynaklanmıştır. Ayrıca Başkent Şam'ın ticaret ve yakıt gibi ihtiyaçlar nedeniyle Humus'a bağımlı olduğu düşünüldüğünde şehrin stratejik önemi ÖSO için daha da artırmıştır (Levent, 6 Şubat 2016). Humus'ta yaşanan çatışmalar Nisan 2012'ye kadar devam etmiştir. ÖSO'ya bağlı Faruk Tuğayı komutanlarından olan Abdürrezzak Tlass Esad güçlerinden bazı bölgelerin ele geçirildiğini belirtse de rejimin Humusu kuşatmasının ardından esirlerin serbest kalması karşılığında Mayıs 2014'te Tlass çekilmek zorunda kalmıştır (Ulutaş ve diğerleri, 2015, s.24).

Humus'tan sonra Hama'da uluslararası yolu ele geçirmek ve rejimin kuzeyde yer alan şehirlerle bağlantısının kesilmesi amacıyla ÖSO 16 Aralık 2012'de saldırıları artırmıştır. Uzun süren çatışmalar Hama'nın kuzeyinde uzun süre devam etmiştir. Mart 2017'de Hama kırsalına 5 kilometre, askeri havalimanına 7 kilometre, merkeze ise 6 kilometre yakınlığına kadar ilerlemişlerdir. Diğer yandan rejime bağlı kuvvetlerden ve yabancı milislerden çok sayıda militan ve asker esir alınmıştır. Bölgede bulunan basın mensuplarına dayanan verilere göre Özgür Suriye Ordusu ile ilintili gruplardan Ceyş el-Nasr, üç köy ve bir belde olmak üzere çok sayıda kritik bölgeleri ve kontrol alanlarını ele geçirmişlerdir (Kako, Süleyman ve Tok, 22 Mart 2017). Hama'yı ise rejim güçlerinin Nisan 2018'de varil bombalarıyla bombalamasının ardından da ÖSO bölgeye tekrardan girerek kuzey kırsalındaki tepelerde rejim kuvvetlerini ağır silahlarla ateş altına almıştır. Ancak Suriye ve Rus savaş uçaklarının bölgeyi bombalaması sonrası rejim tekrardan bölgede konuşlanmıştır (Sabah, 27 Nisan 2018).

ÖSO'ya bağlı tuğaylar Humus, Hama, Kuneytra ve Lazkiye gibi kentlerde birçok operasyonlarda bulunmuştur. Askeri üslerde hatta hava üslerinin bulunduğu bölgelerde kontrol sağlamışlardır. Ancak gerek yapı itibarıyla dağınık şekilde hareket etmesi gerekse farklı grupları barındırması ÖSO'nun etkisini zamanla azaltmıştır. Diğer yandan ÖSO'ya

bağlı bazı gruplarının kaçakçılık veya hırsızlık yapması, gruplar arası iç çatışmalar, bazı tugayların DEAŞ veya Nusra Cephelerine katılmaları örgütün güç kaybına neden olmuştur (Ulutaş ve diğerleri, 2015, s.25). Tek çatı altında toplanamayan ÖSO'nun grupları arasındaki koordinasyon eksikliği, Esad'a karşı etkin mücadelede zayıf kalmıştır. Orduya karşı koordineli operasyonlar yapılamamıştır. Ayrıca ağır silahlara sahip olunmamasından kaynaklı rejimin savaş uçakları ve tankları da etkisiz hale getirilememiştir. Askeri mühimmat yetersizliği de kontrol sağladığı alanlarda uzun süre yaşam hakkı vermemiştir. Diğer taraftan DEAŞ ile arasındaki çatışmaların ardından da Deyr ez-Zor, Rakka ve Halep'in el-Bab, Cerablus, Menbiç bölgelerinden tamamen çekilmesiyle sonuçlanmıştır.

İdlib'te ki duruma bakıldığında, muhaliflerle rejim arasındaki ilk çatışma kente bağlı Cisir el Şuğur'da 4-6 Haziran 2011'de karakol saldırısında 123 polisin öldürülmesiyle başlamıştır. Uzuvarları kesilen cesetlerin bir bölümü toplu mezarlara gömülürken diğer kısmı ise Asi nehrine atılmıştır. Aslında bu olay 9 Mayıs 1980'de Müslüman Kardeşlerin başlattığı isyanı bitirmek amacıyla şiddetli operasyonda bulunan ordunun 150-200 kişiyi katletmesinin rövanşı olarak algılanmıştır (BBC Türkçe, 8 Ekim 2017). Diğer yandan ÖSO için İdlib'in Halep, Hama ve Lazkiye arasında bulunduğu stratejik konumu kenti vazgeçilmez yapmıştır. Kentte iç savaşın başlamasıyla devam eden ÖSO-Rejim çatışmaları şiddetini artırarak 2012'de rejim kuvvetlerinin kontrolüne geçmiştir. Üç yıl süren çatışmaların ardında Mart 2015'te ÖSO'nun üstünlük kurmasıyla İdlib tekrardan rejim güçlerinden alınmıştır.

Mart 2016'da ÖSO'ya yakın grupların bir bölümü birleşerek, "Havar Kilis Operasyon Odası" adı altında bir oluşuma gitmişlerdir. Bu yapılanmayla Fastakim Birliği, Mutasım Tugayı, Hamza Tugayı ve Sultan Murat Tugayı gibi kuzeyde bulunan gruplar, ÖSO çatısı altında birleşmiştir. Birleşen bu yapıların Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile koordineli çalışması, Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtı başlatmıştır. 2017 yılı Mart ayında sona eren Harekât ile Cerablus ile Azez arasındaki bölüm ve güneyde El bab şehrine kadar iki bin kilometrelik alan DEAŞ'tan alınmıştır (BBC Türkçe, 30 Ocak 2018). ÖSO'ya bağlı kuvvetler Türkiye sınır hattında PYD'nin askeri birliği olan YPG güçleri ile çatışmalarını halen sürdürmektedir. Son çatışma ÖSO tarafından 28 Ocak 2018'de Afrin'in doğusundaki Azez'de başlatılmıştır. TSK'nın yardımıyla 58 gün süren operasyonun ardından 18 Mart günü Afrin tamamen ÖSO'nun kontrolüne geçmiştir.

2.2.4. Özgür Suriye Ordusu'yla İlintili Gruplar

ÖSO içerisinde bağımsız birçok grubun kendilerini ÖSO olarak kabullenerek birbirleri arasında çatışmalara sebebiyet verecek derecede farklı kimlikleri ve amaçları benimsemesi yapılanmayı tek çatı altında birleştirememiştir. Bu bölümde ÖSO ile ilintili üç grup; Hazm Hareketi, Suriye Devrimciler Cephesi ve Beşinci Kolordu konu başlıklarına değinilerek kurulma süreçleri ve faaliyetleri incelenecektir.

2.2.4.1. Hazm Hareketi

El- Faruk Tugayı lideri Hamza Şimali, General Selim İdris ile birlikte Ocak 2014'te, 22 Humuslu ve Hamalı tugaydan oluşan Hazm Hareketi'nin kurulmasını beyan etmişlerdir. Genellikle Hama'da aktif olan bu grup İdlib, Humus, Halep, Dera ve Şam'ı kapsayacak nitelikte örgütlenmiştir. ÖSO'nun güçlendirilip muhalif yapılar arasında baskın konuma ilerletilmesi yönünde etkin rol oynamıştır (Ulutaş ve Hoca, 2014, s.28).

Hazm Hareketi demokratik bir Suriye istediğini ve diğer gruplardan bu yönüyle farklılık gösterdiklerini savunmaktadır. Bu yönüyle de uluslararası destek görebilmiştir. Eski ordu mensubu olan hareketin liderlerinden Abdullah Avda da konuyu destekleyen yönde açıklamada bulunarak, Suriye'nin dostları olarak belirttiği ve aralarında ABD'nin de bulunduğu güçler tarafından destek gördüklerini söylemiştir. Nisan 2014'te de TOW olarak adlandırılan ABD tanksavar füzelerinin de Hazm Hareketine teslim edildiği açıklamıştır (Dünya Bülteni, 30 Nisan 2014). Ayrıca Avda Hazm Hareketinin vizyonunu belirtirken verdiği mülakatlarda, demokratik Suriye'yi kurmak istediklerini, tüm grupların özgürce yaşayabileceği Suriye'yi inşa etmek adına savaştıklarını belirtmiştir.

Hazm Hareketini oluşturan gruplardan bazıları rejime karşı ciddi saldırılarda bulunurken diğer bir kısım ise İslamcı yapılarla mücadele etmiştir. Dahası İslamcı yapıların liderlerini tutuklayıp infaz ederek şiddetin boyutunu tırmadılmışlardır (Şen, 2015, s.24). Diğer yandan Hazm Hareketi 2015 tarihinde da Nusra cephesiyle karşı karşıya gelerek Nusra üyelerini kaçırmakla suçlanmıştır. Nusra'nın saldırı planlarına karşı Şam Cephesine katıldığını duyursa da gerilimin şiddetini düşürememiştir. Harekete geçen Nusra Cephesi, Hazm'ın Halep merkezli 46. Tugayı'na saldırıda bulunmuştur. Ağır darbe alan Hazm, 1 Mart 2015'te fesih ettiğini ilan etmiştir (Ulutaş, Kanat ve Acun, 2015, s.26). Hazm Hareketi de tıpkı ÖSO gibi kendi içerisinde farklı hareketlere yer vermesi nedeniyle kendi içerisinde uyum sağlayamamış ve hareketi başarıya ulaştıramamıştır.

2.2.4.2. Suriye Devrimcileri Cephesi

17 Aralık 2013'te Özgür Suriye Ordusu ile birlikte hareket eden bazı İslami gruplar farklı bir oluşum kurarak "İslam Cephesi" adıyla yeni oluşuma gitme kararı almışlardır. Buna karşılık ÖSO'yu desteklemek adına Suriye Devrimciler Cephesi, (Cebhetu Suvvar-i Suriya) 14 grubun birleşmesiyle kurulmuştur. Bu ortaklığa İdlib'te DEAŞ'a karşı etkin mücadelesiyle bilinen Cemal Maruf ve 14 grup lideri katılmıştır (Şen, 2015, s.22).

Tablo 5
Suriye Devrimciler Cephesi Adı Altında Birleşen Gruplar

1	Suriye Şehitler Tugayı'ndan Cemal Maruf
2	Ahrar el-Zaviya Tugayı'ndan Ahmed Yahya el-Hatib
3	Ensar Tugayı'ndan Miskal el-Adullah
4	İdlib Şehitler Tugayı'ndan Muhammed İsa
5	İdlib Askeri Konseyi'nden Atif Süleyman
6	Şam Özel Kuvvetler Birliği'nden Abdullah Osman
7	7. Bölük'ten Heysem Afisi
8	El-Nasrul-Kadim Tugayı'ndan Rabia Hacer
9	Ziau'l-Gab Tugayı'ndan Muhammed Zatar
10	Rıyaz el-Salihin Taburu
11	Halep 9. Bölük'ten Mürşid el-Halid Abdulmutassım
12	Ahrar el-Şemal Tugayı'ndan Bilal Habeyr
13	Hama Faruk Tugayları
14	Faruk el-Şemal Taburu'ndan Abdullah Avda Ebu Zeyd

Kaynak: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Suriye Askeri Muhalefeti, Rapor No:202

Aranan Mutedil Komutan sıfatıyla Batı'da öne çıkan Suriye Devrimcileri Cephesi lideri Maruf, İslami grupların zayıflatılması ve ÖSO Genel Kurmay yapısının yeniden şekillenmesinde kilit rol oynamıştır (Ulutaş ve Hoca, 2015, s.27). Maruf liderliğinde Suriye Devrimcileri Cephesi, DEAŞ'ın Halep ve İdlib bölgelerinden çıkarılmasında etkili olmuştur. 10.000'e yakın savaşçısı bulunan gruba DEAŞ ile mücadele kapsamında ABD tarafından anti tank gibi ağır silah yardımları da yapılmıştır.

Hazm Hareketi gibi Suriye Devrimcileri Cephesi de Nusra Cephesiyle karşı karşıya kalmıştır. Nusra ile aralarındaki gerilim 2014 yılı ilk çeyreğinde "Küresel Cihat Hareketi" olarak adlandırılan grubun liderlerinden Adulaziz el-Katari'nin DEAŞ ile diğer gruplar arasında arabuluculuk faaliyetleri esnasında öldürülmesiyle ortaya çıkmıştır. İlerleyen

süreçte Nusra Cephesi, Suriye Devrimcileri Cephesi'nin merkezlerini kontrol altına aldığı Adülaziz el-Katari'nin cesedini burada bulunması iddiaları doğrulamıştır (Şen, 2015, s.23). Ekim 2014'te de Nusra Cephesinin, Suriye Devrimcileri Cephesi'ne ağır darbe vurmasıyla örgütü büyük zarara uğratmıştır. Ardından dağılma sürecine girilerek, ABD'den alınan silahlarda Nusra'ya teslim edilmiştir (Ulutaş, Kanat ve Acun, 2015, s.26).

2.2.4.3. Beşinci Kolordu

Muhafif hareketler arasında, güç kaybeden gruplar sahadan tamamen silinmemek adına yeni ittifak arayışı içerisine girmişlerdir. Bu ittifak yapıları birçok birliğin tek çatı altında bir araya gelmesine sonuçlanmıştır. Kimi zaman yapılan ittifaklar saldırılara karşı güvenlik elde etmek amacıyla kimi zaman ise görüşme ve pazarlıklarda ÖSO gruplarının elini güçlendirmek amacıyla yapılmıştır. Bu şekilde Batı devletlerine Suriye'de ki konjonktürü değiştirebilecek güç ve disipline sahip olduğu mesajı iletilmek istenmiştir (Şen, 2015, s.29).

Beşinci Kolordu 8 Eylül 2014'te, Birinci Piyade Tugayı, Liva Sukur Cebel-i Zaviye, 101. Fırka, Liva Fursanü'l-Hak, 13. Fırka gruplarının katılımı ile kuruluşunu ilan etmiştir. 3.000-4.000 bin civarında savaşçısı olduğu bilinen grup Hama, İdlip, Humus bölgelerinde etkinlik göstermiştir. Suriye Devrimcileri Cephesi ve Hazm Hareketi'nin Nusra Cephesiyle sorunlar yaşamasının ardından Beşinci Kolordu Nusra Cephesiyle ilişkilerini askıya almıştır. Ayrıca Suudi Arabistan ve ABD'den destek görmüş ve ABD tarafından çeşitli envantere silah yardımı da almıştır (Ulutaş, Acun ve Kanat, 2015, s.27).

2.2.5. Suriye Krizinde Göz Ardı Edilen Aktör Türkmenler

Suriye'de iç savaş öncesi halkı Arap kimliği altında yaşamaya zorlamak etnik dağılımı belirlemeyi zorlaştırmıştı. Ancak sahada yapılan gayri resmi çalışmalarda, edilen bulgular neticesinde Suriye'de toplam 3.5 milyon civarında bir Türkmen nüfusun olduğu bilinmektedir (Zorlu, 2017). Bu sayının 1.5 milyonu Türkçe konuşurken, 1 milyonu Türkçe konuşmadığı halde Türk olduklarının bilincindedir. Diğer 1 milyonu ise Türkçeyi ve Türklük bilincini unuttuğu tespiti gerçekleştirilmiştir (Qasioun Haber Ajans, 2017).

Suriye'de rejime karşı gerçekleştirilen protestolardan silahlı direniş hareketlerine kadar rejim karşıtı bir konumda bulunan Türkmenler Dera, İdlip, Halep, Humus, Lazkiye, Rakka, Şam, Tartus gibi eyaletlerde yoğun nüfusa sahip olmalarından dolayı halk

ayaklanmasının önemli bir faktörü rolündedir. Türkmenler buldukları yerlerde ilk olarak barışçıl gösterilerin ve devamında askeri muhalif grupların içerisinde yer almışlardır. Bu süreç Türkmenler için de askeri ve siyasi anlamda teşkilatlanma fırsatı doğurmuştur. Diğer taraftan Türkmenler gösterilerin silahlı çatışmaya dönüşmesinin ardından silahlı birçok yapılanma şeklinde bazı oluşumlarda bulunmuştur. Ancak buldukları yerlerdeki askeri gruplar ilerleyen dönemlerde ya varlığını koruyamamış ya da diğer muhalif unsurlarla birleşmeye gitmişlerdir. Türkmenlerin yoğun olduğu veya liderlik ettiği askeri muhalif yapılar ise şu şekildedir: (Görücü ve Acun, 2018, s.2).

- Abdülhamid Han Tugayı
- Diriliş Osmanlı Tugayı
- El Hamza Tümeni
- Fatih Sultan Mehmet Tugayı
- Muntasır Billah Tugayı
- Sahil Tümeni
- Sultan Murat Tümeni

İç savaş öncesi dönemde herhangi bir yapılanma kuramayan Türkmenler gösterilerin başlamasının ardından birlik ve beraberlik olma yolunda önemli bir adım atmışlardır. Gösteriler sürecinde muhalefeti oluşturan kesimler ile askeri ve siyasi olarak bir angajman içerisine giren Türkmenler, DEAŞ veya PYD terör örgütleri gibi ayrılıkçı bir strateji benimsememiştir. Suriye halkının tüm etnik ve dini grupları ile birlikte barış ve huzur içerisinde yaşama politikasında olan Türkmenler bu doğrultuda çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.

Türkiye'nin Suriye ihtilafına etkin bir dış politika ile müdahil olmasının ardından yeniden alan kazanan muhalif gruplar arasında Türkmenler de önemli bir aktör durumuna gelmiştir. Bu yönüyle Türkmenler, Türkiye'nin Suriye'de DEAŞ ve PYD gibi ayrılıkçı gruplar ile mücadelesinde askeri operasyon seçeneğinde önemli bir müttefik konumunda olmuşlardır. Bu anlamda Türkmenler Suriye'nin geleceğinde hem Türkiye için hem de Suriye muhalefeti için önemli bir yerel aktördür. Türkmenlerin iç savaşın geleceğine yönelik ortaya koyduğu birlik ve beraberlik anlayışı muhalefeti güçlendirerek Suriye'nin bütünlüğünün korunmasına da katkı sağlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE'DE İÇ SAVAŞIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK GİRİŞİMLER

3.1. Arap Birliği Tarafından Çözüme Yönelik Girişimler

Arap Birliği Suriye krizinde önemli sorumluluklar üstlenerek, Esad yönetimine bölgesel bazda ciddi baskılar kurmuştur. Protestoların ilerlemesi sonrasında Arap Birliği üyeleri birçok Suriyeli yetkiliyle görüşme gerçekleştirmesine rağmen Esad ve yönetim her defasında verdiği sözü tutmamıştır. Arap Birliği Esad'ın halkın beklenti ve talepleri karşısında adım atmamasını gerekçe göstererek, 12 Kasım 2011'de Suriye'nin Arap Birliği üyeliğini askıya almıştır. 19 Aralık'ta ise Kahire'de Arap Birliği ve Suriye arasında belirlenecek gözlemcilerin Suriye'de görev yapmalarına izin veren protokol imzalanmıştır (Miş, 2012, s.221). Arap Birliği tarafından oluşturulan 50 kişilik ilk gözlemci heyet 27 Aralık'ta, Suriye'nin barış planına uyup uymadığını tespit etmek amacıyla Şam'a gitmiştir (Çoğalan ve Demir, 3 Nisan 2014).

Arap Birliği gözlemci heyetinin gözlem yapacağı yerler Esad yönetimince belirlenmiştir. Göstericiler ise Dera, Şam, Humus ve Hama gibi şehirlerde gözlemcilerin bulunmasını belirtmişlerdir. Ancak yapılacak gözlem yerlerinden ziyade gözlemci heyet başkanlığına Sudan'da soykırım iddialarıyla suçlanan Mustafa El-Dabi'nin getirilmesi, medya tarafından odak noktasına konularak hedef haline getirilmiştir (France 24, 2011).

9 Ocak 2012'de Suriye'deki Arap Birliği misyonu tartışmalara neden olurken, birlik ülkede bulunan gözlemcilerin görevlerine devam etmesi ve gözlemci sayısının artırılması kararı almıştır. Bir gün sonra Esad, adeta meydan okurcasına basına yaptığı açıklamada *"bazıları monarşiyle yönetilen Arap ülkelerinin, demokrasi dersi verme hakkı olup olmadığını"* sormuştur. Ertesi gün Lazkiye kentinde 11 gözlemcinin yaralanması ile sonuçlanan saldırının ardından gözlemci sayısının artırılması planı askıya alınmıştır (Aljazeera, 23 Aralık 2013). 28 Ocak'ta da Arap Birliği artan şiddet olayları nedeniyle yürütmüş olduğu gözlemleri durdurma kararı almıştır (Milliyet, 7 Ocak 2013).

Ortadoğu ülkelerinde Suriye'ye yönelik dış müdahalenin gerçekleştirilmesi yönünde bir düşünce yaygındı. Diğer taraftan ABD doğrudan dâhil olmaksızın, Türkiye ve Arap Birliği müdahalesini kabul edebilirdi, ancak kendisinin de dışarda kalmaması şartıyla. Türkiye ve Katar uluslararası müdahale seçeneğine olumlu bakmaktaydı. Katar ve Suudi Arabistan ise İran çekincesinden dolayı dış müdahaleyi savunmaktaydı. Diğer yandan dış

müdahalenin Suriye'ye de durumu normalleştirmesi de zor görünmekteydi. Irak'ta ise rejimden memnun olmayanlar bile dış müdahaleye kuşkuyla bakmaktaydı (Joshua, 2012, aktaran, Kıran, 2014, s.104).

3.2. Suriye İç Savaşı'nda Birleşmiş Milletlerin Politikası ve Annan Planı

Arap Birliği'nin Suriye'de yürütmüş olduğu çalışmalar ve gözlemlerin sonuç vermemesi üzerine planlanan çalışmalar Birleşmiş Milletler (BM) kapsamında yürütülmeye başlanmıştır. Arap Birliği çalışmalarında sonuç alınamaması birçok görüşe göre farklılık gösterse de temsil heyet başkanlığına soykırım iddialarıyla suçlanan Mustafa El-Dabi'nin getirilmesi ve heyetin rejim aleyhine net raporlar ortaya koyamaması temel neden olarak görülmektedir.

9 Şubat 2011'de BM Genel Sekreteri Ban Ki-Mun, Arap Birliği'nin Suriye'de tartışma oluşturan gözlemci statüsünü 'sıfırdan başlatmak' istediğini belirtmiştir. 24 Şubat'ta Arap Birliği Sekreteri Nebil El Arabi ve Ban Ki-Mun tarafından BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan Suriye özel temsilciliğine atanmıştır (Aljazeera, 23 Aralık 2013). Bu atama BM Genel Kurulu'nun aldığı 66/253 sayılı karar kapsamında gerçekleştirilmiştir. Karara göre, halka yönelik güç kullanımı ve şiddetin bitirilmesi, tutuklanmış kişilerin serbestiyeti, Arap Birliği kurumlarına ve uluslararası basına Suriye'ye girme imkânı verilmesi, muhalefet ile iktidar arasında Arap Birliği bünyesinde siyasal bir ilişkinin temini, ayrıca Arap Birliği, BM kuruluşları ve BM Genel Sekreteri'nin krizin çözümü konusundaki çalışmalarına bir özel temsilci atamak ve lojistik/teknik destek vermek amacıyla yardımcı olması gibi konuları içermiştir (Miş, 2012, s.224). 10-11 Mart'ta Esad'ı ikna etme girişimlerinde bulunmak üzere Suriye'ye giden Annan'ın aldığı cevap "*Terörist gruplar kaos ve istikrarsızlık yaymaya devam ederken hiçbir siyasi diyalog başarıya ulaşamaz*" olmuştur. Annan, mevcut durumda ülkedeki kanı durdurmak çok zor olsa da, süreçten umutlu olduğunu belirtmiştir (Aljazeera, 23 Aralık 2013).

BM ve Arap Birliği özel temsilcisi Kofi Annan Suriye yönetimi ile görüşmeleri sonrası "Annan'ın 6 maddelik planı" olarak belirtilen bir anlaşma metni hazırlamıştır. Annan Planı'na göre (Çalışkan, 2016, s.2-3):

- I. Suriyeli halkın meşru talep ve isteklerine yanıt verilecek şekilde, Suriye'deki bütün tarafların temsil edileceği bir siyasi sürecin başlaması için özel temsilciyle çalışma taahhüt edilmelidir.

- II. Silahlı şiddet sonlandırılarak derhal BM tarafından gözetilecek bir ateşkes sağlanmalıdır. Bu amaçla Suriye hükümeti bir an önce şehir merkezlerinde ağır silahlar kullanmayı bırakmalıdır. Aynı şekilde muhalefet ve Suriye'deki diğer unsurlar da saldırıları bırakarak barış için BM yetkilileriyle iş birliği yapmalıdır.
- III. Suriye halkına insani yardımların iletilmesi ve yaralıların tahliyesi için çatışmalar günde iki saat süre ile durdurulmalıdır.
- IV. Suriye'de rastgele tutuklanan ve gözaltına alınan kişiler serbest bırakılmalıdır.
- V. Suriye'de gazeteciler ülke genelinde serbestçe dolaşabilmeli ve ayrımcı olmayan bir vize politikası uygulanmalıdır.
- VI. Suriye'deki barışçıl toplanma ve protesto hakkına saygı gösterilmelidir.

Planın maddelerinin açıklanmasının ardından 2 Nisan 2012'de Suriye hükümeti, BM özel temsilcisi Kofi Annan'a 10 Nisan'a kadar askeri birliklerini yerleşim alanlarından çekeceği yönünde açıklamada bulunmuştur. BM Güvenlik Konseyi 10 Nisan'a kadar süre tanıyarak verilen taahhüdün görünür şekilde kentlerde ve kasabalar da asker ve ağır mühimmat kullanımının son bulması gerekliliğini belirtmiştir. 12 Nisan'da Annan'ın planına göre Suriye'de çatışmalar durmuştur. 19 Nisan'da da Suriye devlet televizyonu, BM ve Suriye arasında ateşkes protokolünün ön anlaşmasının imzalandığını duyurmuştur (Çoğalan ve Demir, 3 Nisan 2014). Aynı şekilde Annan, Çin ziyareti sırasında da Suriye'de hükümetin barış planını kabul ettiğini açıklamıştır.

Suriye'de hükümetin hangi konjonktürde bu planı kabul ettiği değerlendirildiğinde, Çin ve Rusya'nın Annan Planı'na ılımlı olarak yaklaşması en temel etken olarak görünmektedir. Çünkü Rusya, Annan Planının BM'de kabul edilmesinin öncesinde ve sonrasında Suriye hükümetine dolaylı olarak baskı uygulamıştır. Rusya, planın kabul edilmesinin hemen öncesinde 16 Mart'ta Esad yönetimini Annan ile işbirliğine ikna etmek için çalışacaklarını belirtmiştir. 20 Mart'ta ise Dış İşleri Bakanı Lavrov, Annan'ın barış planını desteklemeye hazır olduklarını açıklamıştır. 25 Mart'ta da Başbakan Dmitri Medvedev, Annan'ın misyonunun sivil savaşı önleme adına son şans olduğunu belirtmiştir. Çin Başbakanı Wen Jiabao da yakalanan bu fırsatın kaçırılmaması konusunda uyarıda bulunmuştur (Akgün, 2012, s.33).

Suriye'de geçici ateşkese kadar geline süreç içerisinde Esad'ın politikası bir ileri iki geri adım şekline benzetilebilir. Çünkü bir yandan bölgesel ve uluslararası çabaları dikkate almış gibi gözükerek diğer taraftan askeri operasyonları ve isyanları bastırma

girişimlerini sona erdirmemiştir. Öte yandan Esad bölgede bazı ülke temsilcileriyle birebir temasta bulunarak görüşe de Rusya ve İran politikaları dışına çıkamamıştır.

Suriye’de ateşkes ilanından sonra hükümet yetkilileri ateşkese uyacağını belirtse de fiiliyatta bunu neticelendirememişlerdir. Ateşkesin ilanı üzerinden aylar geçmeden çatışmaların devam etmesi adım adım varılan barış sürecini zedelemiştir.

Suriye’de 2012 Haziran sonrası yapılan açıklamalar devam eden gösterilerin farklı bir boyuta dönüştüğünü göstermiştir. BM-Arap Birliği Özel Temsilcisi Kofi Annan 2 Haziran 2012’de Suriye’nin giderek büyük bir savaşa yöneldiği açıklamıştır. Ertesi gün ise Esad dış kaynaklı bir savaş ile karşı karşıya olduklarını belirtmiştir. Elbette bu iki açıklama birbirinden bağımsız ve tesadüf olmamıştır. Nitekim 13 Haziran’da BM barış koruma operasyonları yetkilisi Herve Ladsous, Suriye’de yaşananları ilk defa ‘iç savaş’ olarak tanımlamıştır (Aljazeera, 23 Aralık 2013). 19 Temmuz’da da BM Güvenlik Konseyi, Esad idaresinin ağır silahları kullanmayı bırakmaması sonucu daha ağır yaptırımların uygulanabileceğini yönünde karar tasarısını görüşmüştür. Ancak Rusya ve Çin’in veto girişimleri BM yapısının Suriye krizindeki işlevsiz durumu bir kez daha ortaya koymuştur (Miş, 2012, s.225). 2 Ağustos’ta da BM Suriye özel temsilcisi Kofi Annan 161 gün önce başladığı görevinden ayrılmıştır.

Farklı taraflarlardan benzer açıklamalar peş peşe yapılarak, iç savaş terimi literatüre kazandırılmıştır. Ardından gündemden barış söylemi düşürülerek savaş dilinin kullanımı yaygınlaştırılmıştır. Suriye’de yaşanan krize yönelik BM’den tüm insanlık özellikle de Ortadoğu halkı barışa yönelik çözüm beklerken, Rusya ve Çin’in karşı adımları çözüm arayışlarını sonuçsuz bırakmıştır.

3.3. Suriye Konulu Cenevre Görüşmeleri

Suriye’de yaşanan çatışmaları sonlandırmaya yönelik uluslararası alanda birçok görüşme ve toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerin farklı oluşum ve adlar altında yapılmasında BM kapsamında uluslararası toplumun ortaklaşa bir karar alamaması bulunmaktadır. İkincil bir etken olarak ise bölgesel bazda yürütülen çözüm arayışlarının farklılık göstermesinden kaynaklanmıştır. Cenevre süreci ise Suriye’de yaşanan çatışmaları sonlandırmaya yönelik yapılan müzakereleri ifade etmektedir.

3.3.1. Cenevre Görüşmeleri (2012)

30 Haziran 2012’de İsviçre’nin Cenevre kentinde “Suriye Eylem Grubu” adı altında uluslararası bir toplantının yapılması yönünde karar alınmıştır. Toplantıya BM Güvenlik konseyi daimi üyeleri, ABD, Çin, Rusya, Fransa, İngiltere’nin yanında Türkiye, Irak, Kuveyt ve Katar katılmıştır (Varlı, 26 Ocak 2016). Diğer taraftan BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek temsilcisi Catherine Ashton ve Arap Birliği-BM eski Suriye temsilcisi Kofi Annan toplantıya katılım sağlamıştır. AB ve ABD’nin katılımları yönünde isteksiz davrandığı İran ile birlikte muhalefet ve rejim temsilcileri yer almamıştır.

Cenevre – 1 toplantısı sonuç bildirgesi, 12 Nisan 2012’de BM Güvenlik Konseyi’nde kabulü gerçekleşen altı maddelik plana atıfta bulunmuştur. Plan’da şu maddeler ön plana çıkmıştır (Karabat, 14 Mart 2016):

- Tüm taraflar (rejim ile birlikte muhalifler) şiddetti durdurmalı; gerçekleştirilecek ateşkes BM tarafından kontrol ve denetimi sağlanmalı. Bu nedenlerle rejim kuvvetlerini ve askerlerini birliklerine geri çekmeli, ağır silah kullanmayı durdurmalı. Bu gelişmeler çerçevesinde özel temsilci tüm taraflarla görüşmeler gerçekleştirerek ateşkesin kalıcı hale gelmesi için işbirliği sağlamalı,
- Tutukluların yer aldığı yerlere yetkili kurumlar için giriş izni rejim tarafından verilmeli,
- Barışçıl olarak yapılan gösterilere izin verilmeli,
- Özel temsilci olarak görevlendirilen kişinin çabaları desteklenmeli,
- Yabancı basının ülkeye girişine imkân verilmeli,
- Ateşkes tam olarak sağlanıncaya kadar insani yardımların dağıtılması amacıyla çatışmalar önceden kararlaştırılan iki saat için günlük kesilmeli.

Toplantıda altı maddelik plan üzerinden kararlar alınarak “Suriye Eylem Grubu Cenevre Bildirisi” adı altında sonuç bildirgesi yayınlanmıştır. Ardından toplantı Cenevre –1 olarak adlandırılmıştır.

Cenevre-1’e katılan ülkelerin zirve sonucu aldıkları kararlar şu şekildedir (Stratejik Ortak, 4 Nisan 2018):

- Hukuka uygun olarak çok partili serbest seçim sistemine geçilmesi,
- Suriye halkının taleplerini kapsayacak ve ihtiyaçlarını giderecek şekilde yargı ve anayasa sisteminin revizyonun yapılması,

- Suriye’de muhalefeti ve rejimi kapsayan geçiş hükümeti oluşturulması,
- Geçiş hükümetinde kadınların da temsil edilmesi,
- Geçiş hükümetinde ülkede yer alan tüm gruplara temsil hakkı verilmesi.

Cenevre -1 toplantısı muhalif kesimlerde büyük beklentiler doğurmuştur. Ancak rejimin dâhil olmayacağı bir geçiş hükümetine Çin ve Rusya’nın ret vermesi muhalifleri büyük hayal kırıklığına uğratmıştır.

Planın öngördüğü ateşkesin takibinin sağlanması BM gözlem heyeti tarafından yürütülmüştür ancak üç ay içerisinde Suriye’de gelişen şiddet olayları nedeniyle görevini yürütemez duruma heyet ülkeden çekilmek zorunda kalmıştır.

Cenevre görüşmesinin ardından Annan, Temmuz 2012’de önce İran’a sonrasında Rusya’ya ziyarette bulunmuştur. Ziyaretin ardından dönemin İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, “*Özgür Seçimler, çok partili yapı, bağımsızlık ve demokrasi, Suriye’de halkın temel haklarıdır*” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Salihi rejimin bu konularda halkın talepleri doğrultusunda gerekli adımları attığını ancak yetersiz müdahaleler nedeniyle Suriye’deki durumun henüz iyileştirilemediğini sözlerine eklemiştir (Aljazeera Turk, 24 Ocak 2014).

Birinci Cenevre sonrası sürecin sonuçsuz kalması aslında sistemin benimsenmemesinden değil sürece dâhil olacak egemen aktörlerin birbirleri arasında anlaşamamasından kaynaklanmıştır. Rusya geçiş hükümetinde rejimin yer almasını savunurken ABD ise tam karşı yönde görüş belirtmiştir.

3.3.2. Cenevre Görüşmeleri (2014)

Cenevre-1 görüşmelerinin ardından Mayıs 2013 itibariyle ikinci görüşmelerin hazırlıklarına başlanmıştır. Ancak konferansın toplanması, görüşmeye katılacak egemen devletlerin ve aktörlerin çözüme yönelik ortak mutabakata varamamaları ve ülkedeki muhalefetin dağınıklığı nedenleriyle ertelenmiştir. Farklı aktörler bir taraftan kendi aralarındaki anlaşmazlıkları en aza indirmek diğer taraftan rejim ve muhalefeti bazı konularda ikna edebilmek adına 12 Ocak’ta Paris’te bir araya gelmişlerdir. Gerçekleşen görüşme sonunda ilk kez savaş suçu işleyenlerin yargı önüne çıkarılarak, savaş suçları mahkemesinin yürürlüğe girmesi yönünde görüş açıklanmıştır. Bu durum Cenevre-2 öncesi rejime yönelik bir mesaj niteliği taşımıştır (Miş ve Özdemir, 2014, s.178).

İlk Cenevre görüşmelerinden yaklaşık iki yıl sonra 22 Ocak 2014’te İkinci Cenevre görüşmeleri başlamıştır (Temizer, 5 Eylül 2017). Görüşmelere ölü sayısının 135 bine,

sığınmacı sayısının ise 3 milyona yükseldiği ve rejimin sivil halka yönelik kimyasal silah kullanıldığı bir ortamda başlanılmıştır (Karabat, 14 Mart 2016).

Cenevre-2 görüşmelerini, Suriye özel temsilcisi olarak görevlendirilen Lahtar Brahimi başlatmıştır. 30 ülke ve uluslararası kuruluşların temsilcileri katılmıştır. Rusya ve ABD öncülüğünde gerçekleşen görüşmeler Arap Birliği, Avrupa Birliği, BM, BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri, İslam İşbirliği Teşkilatı, Güney Afrika, Endonezya, Umman, Hindistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Fas, Cezayir, Suudi Arabistan, Mısır, Irak, Kuveyt, Lübnan, Katar, Ürdün, Kanada, Japonya, Brezilya, İspanya, İsveç, Danimarka, Almanya, Norveç, İsviçre ve Türkiye dış işleri bakanları seviyesinde katılım sağlamıştır (Yezdani, 23 Ocak 2017). Bu ülkeler arasında yer almayan İran'a da BM tarafından davetiye gönderilse de ABD başta olmak üzere bazı aktörler İran'ın toplantıya katılması için Cenevre-1 çerçevesini kabul etmesini ön şart olarak ileri sürmüşlerdir. İran ise yapılan bu değerlendirmeye karşı çıkarak kanaat belirtmemiştir. Diğer yandan rejim karşıtı muhalif gruplarda İran'ın toplantıda bulunması dâhilinde katılım sağlamayacaklarını açıklamışlardır. Gelişen sürecin ardından BM İran'a gönderdiği davetiyeyi geri çekmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan davet gönderilmeyen bir diğer tarafta PYD yapılanması olmuştur. PYD'nin davet edilmemesinin arka planında da kimyasal saldırılar sonrası rejime yakınlaşarak, muhalefete ile arasına mesafe koymaması olarak yorumlanmıştır.

Cenevre de çözüme yönelik yapılan 2. Konferans her ne kadar geniş katılım ve birçok hazırlığı kapsasa da toplantı öncesi iyimserliği azaltan birçok olay peş peşe yaşanmıştır. İlk olarak ülke iç savaşında adını duyuran İslami Cephe ve Ahrar-u Şam, toplantıda çıkacak kararların gruplarını bağlamayacağını duyurmuştur. Ardından da Cenevre-1'de muhalifleri temsil eden Suriye Ulusal Konseyi (SUK), Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonundan çekilme kararı almıştır. Suriye'nin kuzeyinde PYD ise Rojova'da özerklik ilan etmiştir.

Cenevre-2 görüşmeleri iki tur üzerinden gerçekleştirilmiştir. İlk tur 25-31 Ocak, ikinci tur ise 10-15 Şubat tarihleri arasında yapılmıştır. İlk tur'da rejim ve muhalefetin ilk kez yan yana gelmesi görüşmeleri başlatılmış, İkinci turda ise bazı bölgelere insani yardımın sağlanması konusunda müzakerelerin yapılması görüşülmüştür. Bu kapsamda Humus'ta geçici ateşkes sağlanarak Kızıl haç üzerinden bazı yardımlar ulaştırılmıştır. Ancak BM yetkili organlarının saldırıya uğramaları ve diğer bölgelere güvenli ulaşımın sağlanamaması bu konudaki beklentileri de sonlandırmamıştır. Arap Birliği ve AB Suriye temsilcisi Brahimi müzakerelerin başarısız sonuçlanması nedeniyle görüşmeleri

sonlandırmıştır (Miş ve Özdemir, 2014, s.180). İki oturumda gerçekleştirilen görüşmelerden sonuç alınamamasındaki asıl neden çözüme yönelik yaklaşımın Suriye yerine Esad odaklı olmasından kaynaklanmıştır. Cenevre de gerçekleştirilen iki konferansında başarısızlık göstermesi Doğu aktörler ile Batı aktörlerin Esad konusunda yaşadığı görüş ayrılıklarından kaynaklanmıştır.

3.3.3. Cenevre Görüşmeleri (2016)

1 Ocak 2016'ta düzenlenmesi düşünülen Cenevre-3 görüşmeleri, 25 Ocak'ta yapılacağı açıklanmış ancak görüşmeye katılacak aktörlerin belirlenmesi konusundan yaşanan belirsizlikler nedeniyle tekrar ertelenmiştir. Yaşanan olumsuzluklar sonrası BM Suriye temsilcisi Stefan De Mistura basın açıklamasında bulunarak görüşmelerin 29 Ocak 2016 tarihinde başlayacağını duyurmuştur (Stratejik Ortak, 4 Nisan 2018). Ancak hangi grupların katılacağı yönündeki belirsizlik ve dağınık yapıdaki muhaliflerin ortak paydada buluşamaması tüm bu süreci uzatmıştır. Nihayetinde görüşmeler tüm olumsuzluklara rağmen 1 Şubat 2016'da başlayabilmiştir. Birkaç gün devam eden görüşmeler sonrası Mistura görüşmelerin 25 Şubat'a kadar askıya alınması kararını açıklamıştır.

Cenevre-3 görüşmelerine giderken, Suriye'de üç taraf yer almıştır. İlki Esad rejimidir. Rejim Rusya ve İran desteğiyle gücünü koruyabilmiştir. İkinci taraf ise Suriye Demokratik Meclisi ve PYD'dir. PYD'nin askeri yapılanması YPG, DEAŞ'a karşı etkin mücadele vererek ABD ve Rusya tarafından desteklenmiştir. Üçüncü taraf ise Riyad grubu olarak bilinen Suriye Yüksek Müzakere Heyeti'dir. Ceys'ul İslam, Ahrar'uş-Şam ve ÖSO bu yapıya dâhil olmuştur. Ayrıca bu yapılanma Katar, Türkiye ve Suudi Arabistan tarafından desteklenmiştir. Bu grup rejimin çatışmaları sonlandırması ve insani yardımlara izin verilmesi karşılığında toplantıya katılacağını bildirmiştir (Sambur, 1 Şubat 2016). Diğer yandan Suriye'nin Türkiye, PYD'yi terörist olarak nitelendirmesi ve Dönemin Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun "*Eğer PYD görüşmelere katılırsa Cenevre görüşmeleri boykot edilecektir*" açıklaması (Atwan, Çev, Karakaya, 28 Ocak 2016) PYD'nin Cenevre-3 görüşmelerine katılmasını engellemiştir.

Cenevre süreci artık Esad rejimine meşruiyet sağlamaya doğru evrilen bir düzlemde ilerlemiştir. Birinci ve İkinci Cenevre sonrası gücünü artıran rejim, barış görüşmelerini de geçiş hükümetinde yer alma fikrini güçlendirmeye yönelik kullanmıştır. Sürecin rejim lehine dönüşmesin de DEAŞ tehdidi ve Rusya'nın sahada aktif olarak bulunmasından kaynaklanmıştır. DEAŞ ile kapsamlı mücadele adı altında Rusya'nın muhaliflere saldırması karşısında Amerika'nın sessiz kalması da bir diğer etken olarak görülmüştür.

Cenevre’de yapılan üçüncü görüşmeler, İran, Rusya ve rejim gibi aktörlerin yeni girişimlerde bulunarak muhalefetin zayıflatıldığı bir ortamda gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Suudi Arabistan ve Türkiye’nin muhalefeti desteklemesi dengeleri değiştirmeye yönelik bölgede örtülü bir güç mücadelesini açıkça göstermiştir (Duran, Sabah 2 Şubat 2016). Cenevre 3 görüşmeleri Esad rejiminin Halep’i kuşatmasıyla sona ermiştir (Anadolu Ajansı, 5 Eylül 2017).

3.3.4. Cenevre Görüşmeleri (2017)

Cenevre’de gerçekleşen Suriye konulu konferansın dördüncü turu 23 Şubat 2017 tarihinde ikili toplantılarla başlamıştır. Staffan de Mistura, muhalefet heyeti ve Esad rejimi ile BM binasında ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirmiştir. Mistura, ilk olarak rejimin BM temsilcisi Beşar Caferi başkanlığındaki heyet ile daha sonra ise muhalif kanadı temsil eden Müzakere Yüksek Komitesi Başkan yardımcısı Yahya Kadamani, başmüzakareci Muhammed Sabra ve heyet başkanı Nasır Hariri ile görüşmüştür (Anadolu Ajansı, 2 Şubat 2017). Cenevre-4 görüşmelerinde Rejim tarafından 11, muhalefetten ise 20 kişi yer almıştır. Görüşmelerde Rusya’yı BM Cenevre Temsilcisi Aleksey Borodavkin, Türkiye’yi temsilen Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu sorumlusu Müsteşar yardımcısı Sedat Önal, ABD’yi ise Suriye özel temsilcisi Michael Ratney temsil etmiştir (AljazeeraTurk, 23 Şubat 2017). Davet edilmeyen gruplar ise, görüşmelerin ana yapısını oluşturan BM Güvenlik Konseyi kararında terörist olarak belirtilen El Nusra ve DEAŞ örgütlerini kapsamıştır. Ayrıca ABD ve Rusya’nın tüm çabalarına rağmen Türkiye’nin karşı çıkması nedeniyle PYD’de Cenevre-4 görüşmesinde yer almamıştır.

Staffan de Mistura ve Beşar Caferi görüşmesi sonrası, Mistura yaptığı açıklamada görüşmelerin devam edeceği yönünde beyanatta bulunurken, Caferi ise görüşme gündemine ilişkin prosedürlerin ele alındığını ve BM temsilcisi’nin kendilerine konuya dair belge sunduğunu belirtmiştir. Muhalif tarafın temsilcisi Nasır el-Hariri ise Mistura ile yaptığı görüşmesi sonrası, “*siyasi geçişle ilgili spesifik bir adım veya önlemler henüz yok*” açıklamasında bulunmuştur (TRT Haber, 24 Şubat 2017). Hariri, rejim tarafından gerçekleşen devlet terörüyle, Tahran ve devrim muhafızları destekli El Kaideyle, Hizbullah ve DEAŞ ile ilintili gruplarla mücadelelerinde kararlı olduklarını belirterek ÖSO’nun terörle mücadele kapsamında tek ortak olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Hariri Katliamların boyutunun oldukça yüksek olduğunu vurgulayarak, 400 binin üzerinde sivil kaybın Uluslararası Af Örgütü raporuna göre hapisanelerde bulunduğunu, 13 bin tutuklunun asılarak hayatını yitirdiğini belirtmiştir. Bu yaşananların sorumlusunun

uçaklara varil bombası atma emrini veren ve kimyasal silah kullanma girişiminde bulunanlar olduğunu ifade etmiştir (Anadolu Ajansı, 4 Mart 2017).

Cenevre-4 görüşmesinde yer alan Suriye Muhalif Devrimci Güçler Koalisyon heyet üyesi Muhammed el-Şemali, Rus haber sitesi Sputnik'e verdiği mülakatta, BM'nin seçim, anayasa ve geçiş dönemi istediğini, kendilerinin ise öncelikli olarak geçiş hükümeti istediklerini belirtmiştir. Ayrıca Şemali rejim heyetinin çözümden yana tavır takınmadığını belirterek "rejimin hiçbir şey istemediğini" vurgulamıştır (Sputnik, 27 Şubat 2017).

Görüşmelerin ardından Suriye'de muhaliflere tek çatı altında birleşme teklifinde bulunan Mistura, siyasi çözümün sağlanamaması halinde ülkede Cehennem kapılarının açılarak, İdlib kentinin ikinci bir Halep'e dönüşme olasılığını vurgulamıştır. Nitekim Mistura'nın dördüncü Cenevre görüşmeleriyle ilgili önerileri netice vermeyerek sonuçlanmıştır. Diğer taraftan Rusya Mistura'ya baskı uygulayarak Halep'teki gelişmeleri ihmal etmiş ve kendi çıkarlarına uygun bir barış politikası izlemiştir. Ayrıca Rusya Kazakistan'ın başkenti Astana'da Suriye'de çözüm temalı görüşmeler de düzenleyerek Cenevre sürecine bir alternatif oluşturma gayretiyle yoğun çaba göstermiştir (Harmoon, 2 Nisan 2017).

4 Mart 2017 tarihinde sonlanan dördüncü Cenevre görüşmesinin ardından Mistura, pozitif yönde sonuçlara ulaşılamasa da önceki görüşmelere göre olumlu bir havada geçtiğini belirtmiştir. Mistura BM Güvenlik Konseyi 2254 sayılı kararı gereğince öngörülmuş üç ana madde olan, yeni anayasa, bütün tarafları kapsayan geçiş yönetimi ve özgür seçim çevresi maddelerine ek olarak "terörle mücadele" başlığını dördüncü madde olarak eklendiğini açıklamıştır (Stratejik Ortak, 4 Nisan 2018).

BM gözetiminde Suriye konulu beşincisi düzenlenen görüşme gerek rejimin gerekse rejime destek veren yabancı terörist yapıların ateşkes ihlalleri gölgesinde başlamıştır. 23 Şubat 2017'de Suriye Özel temsilcisi Mistura'nın yardımcılığı görevini yürüten Remzi İzzetin Remzi, rejim heyeti başkanlığında bulunan Caferi ile ilk arabuluculuk temaslarını gerçekleştirmiştir (Temizer, 23 Mart 2017). Cenevre'de beşinci tur görüşmeleri resmi olarak ancak bir ay sonra 22 Mart'ta başlamıştır. Görüşmelerin ana çerçevesini ise terörle mücadele oluşturmuştur.

Stefan de Mistura rejim heyeti ve Nasır el Hariri başkanlığındaki muhalefetle ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirerek, görüşmelerin siyasi geçiş için hazırlık niteliğinde tamamlandığını ve tarafların gelecekte yapılacak tur için istekli olduklarını belirtmiştir

(Milliyet, 2 Mart 2017). Aynı şekilde Mistura görüşmelerin çerçevesini oluşturacak bir açıklama yaparak, "*Sahadaki çok ciddi zorluklara rağmen kimse çekip gitmedi. Bir önceki turda 'tren istasyonda hazır' demiştim. Şimdi treninin istasyondan yola çıktığını söyleyebiliriz. Yavaş, ama ilerliyor.*" değerlendirmesinde bulunmuştur (AljazeeraTurk, 31 Mart 2017).

Muhalefeti temsilen Hariri, Mistura ile yapılan görüşmeyi değerlendirerek, son görüşmelerin başladığı tarihten itibaren 150 sivilin hayatını kaybettiğini, sağlık, eğitim olmak üzere birçok binanın zarar gördüğünü vurgulamıştır. Ayrıca rejimin siyasi geçişi reddettiğini belirterek, sözde terörizm ile mücadele yaptıkları hakkında içi boş sözler sarf ettikleri değerlendirmesinde bulunmuştur. Diğer taraftan görüşmelerde siyasi sürecin başlaması yönündeki desteklerinin devam edeceğini belirtmiştir (CNNTÜRK, 31 Mart 2017). Rejim temsilcisi Caferi ise muhalefetin hükümetten ülkenin anahtarını teslim etmesini bekledikleri şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur (AljazeeraTurk, 31 Mart 2017).

Somut adımların bir türlü atılmadığı Cenevre'de altıncısı düzenlenen görüşmeler 16-20 Mayıs 2017 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Altıncı Cenevre de ana hedef, 2254 sayılı Birleşmiş Milletler kararına yönelik aktif olarak adımların atılması hedeflenmiştir (Stratejikortak, 4 Nisan 2018). Görüşmelerin gündemini anayasa, geçiş yönetimi, terörizmle mücadele ve seçim başlıkları oluşturmuştur.

Cenevre-6'da müzakerelerin ana hatlarını oluşturan dört başlık beklenmeyen şekilde ele alınamadan sonlanmıştır. Ayrıca görüşmelerin bu aşaması uzmanlardan oluşan bir toplantı şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer yandan görüşmeye taraflarda davet edilmiş ve ana görüşmelerden ayrı tutularak uzman katılımıyla gerçekleşen hukuki ve anayasal konular ele alınarak sürecin ilerlemesine katkıda bulunulmuştur (Anadolu Ajansı, 20 Mayıs 2017).

Görüşmeler sonrası Suriye özel temsilcisi de Mistura, yaptığı basın açıklamasında özellikle vurguladığı husus yeni bir anayasa taslağı yapılamadığı olmuştur. Mistura yeni anayasa taslağının Suriyeliler tarafından yapılması gerektiğini vurgulayarak, bu toplantının ağırlıklı olarak rejim ve muhalifler yerine uzmanlarla yapılmış olmasının kimsenin yerinin doldurulduğu anlamına gelmediğinin altını çizmiştir. Cenevre-6 görüşmelerinin sadece dört gün sürmesi nedeniyle başlıklar ele alınamayarak bir sonraki görüşmeye bırakılmıştır.

Toplantı sonrası açıklamada bulunan Hariri ise Siyasi olarak çözüme yönelik adımları Birleşmiş Milletler çatısı altında sürdürmek istediklerini belirterek, rejimin geçiş sürecinin önündeki en büyük faktör olduğunu söylemiştir. Ayrıca rejim heyetinin ciddiyetten oldukça uzak bir tavır sergileyerek Suriye'deki halkı düşünmeyerek koltuk için tüm aktörlerle işbirliğinde bulunabileceğini vurgulamıştır.

Cenevre'de yedincisi düzenlenen görüşmeler 10 Temmuz 2017'de başlamıştır. Bu turda BM Güvenlik konseyinde 2254 nolu kararla kabul edilen ve yarıda kalan dört başlık; siyasi geçiş, terörizm, ateşkes ve anayasa maddeleri müzakere edilmiştir. Diğer taraftan özel temsilci Mistura görüşmelerin ilk gününde Caferi ve heyeti ile bir araya gelmiştir (TRT Haber, 10 Temmuz, 2017).

Yedincisi gerçekleşen turda özel temsilci Mistura basın açıklamasında yakın gelecekte rejim ve muhaliflerin doğrudan görüşebileceği belirtmiştir. Bu açıklamayı doğrulayan yönde beyanatta bulunan Suriye Kürtleri Ulusal Konsey yöneticisi Fuat Eliko ise bugüne kadar yapılan Cenevre görüşmelerinde rejim ile yüz yüze olmayıp her zaman dolaylı olarak görüştiklerini bundan sonrası için sorunun çözülmesinden yana olduklarını açıklamıştır. Diğer taraftan Eliko bir konun daha altını çizerek, yapılan görüşmelerin başarıyla sonuçlanamamasının en temel sebebinin Rusya ve ABD'nin karar verememesinden kaynaklandığını ifade etmiştir (Durgun, 14 Temmuz 2017). Cenevre-7 görüşmelerinden de herhangi bir sonuç alınamayarak karşılıklı taraflar yüz yüze görüşme emarelerini belirtmekle kalmışlardır.

Sekizincisi düzenlenen görüşme öncesi ÖSO katılım heyetini belirlemek üzere Suudi Arabistan'da toplantı gerçekleştirmiştir. Suudi Arabistan'ın izniyle kurulan Yüksek Müzakere Komitesinin öncülüğünde Riyad-2 toplantısından Cenevre-8 görüşmelerine 50 kişilik heyet ile katılım kararı onaylanırken, 140 delegeli oturumda toplantıya katılımda bulunan gruplar Esad'ın görevi bırakması konusunda çağrılarını devam ettirmiştir (Stratejikortak, 4 Nisan 2018).

Birleşmiş Milletler öncülüğünde başlatılan görüşme 28 Kasım 2017 tarihinde başlamıştır. Cenevre-8 görüşmelerine rejimi temsilen hükümet delegasyonu ve Suriye'nin Birleşmiş Milletler Daimi temsilcisi Bashar al-Jaafari katılmıştır. Kuzey Suriye Federasyonu ise Türkiye'nin baskıları nedeniyle görüşmelere katılamamıştır (Cumhuriyet, 14 Aralık 2017).

Staffan de Mistura, Cenevre-8 görüşmelerinin başladığı 28 Kasım itibariyle rejim temsilcileriyle 7 kez, muhalif heyet ile ise 11 kez toplantı yapmıştır. Görüşmelerde ele alınan başlıklar rejim ile sadece terörizm olurken, muhaliflerle anayasa, geçiş yönetimi, terörizmle mücadele ve seçim başlıkları görüşülmüştür (Anadolu Ajansı, 14 Aralık 2017). Suriye Özel temsilcisi Mistura yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlandığını ifade ederek “Altın bir fırsatı kaçırdık” açıklamasında bulunmuştur. Cenevre-8’in ardından Mistura görüşmelerin Ocak 2019’da tekrar başlayacağını belirtse de görüşmeler henüz başlatılamamıştır.



DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE İLE YAŞANAN ÇEVRESEL KRİZLER VE TÜRKİYE'NİN ÇIKIŞ STRATEJİLERİ

Bölge ve sınır ülkeler ile karşılaştığı sorunlar Türkiye'nin kurulduğu günden itibaren güvenlik odaklı bir dış politika anlayışı benimsemesine yol açmıştır. Benzer şekilde Türkiye'nin Suriye Arap Cumhuriyeti ile ilişkilerinde gerek Fransız manda himayesinde gerekse 1946 tarihinde bağımsızlığını kazanmasından sonra Hatay'ın statüsü, suların paylaşımı ve PKK gibi konular belirleyici sorunları olmuştur (Erdağ, 2018, s.317). Diğer taraftan Suriye gibi devlet geleneği zayıf, belirli zümre veya grubun tercileriyle ilerletilen ilişkiler kalıcı ve istikrarlı olmamıştır.

Fransız manda idaresinden ayrılıp 1998 Adana mutabakatına kadar, neredeyse 50 yılın tamamında Suriye'nin Türkiye ile ilişkileri normal diplomatik ilişkilerle gergin bir hat üzerinde gidip gelmiştir. Yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde kalan Suriye, tarihinin en parlak ve istikrarlı dönemini ancak imparatorluk altında sürdürebilmiştir. Yükselen milliyetçilik akımlarının etkisine kapılarak Arap milliyetçiliğini ön plana çıkarmış ve Birinci Dünya Savaşında müttefik ordularıyla birlikte Osmanlıya karşı savaşmıştır.

Cumhuriyet ile birlikte “Türklük” anlayışının belirleyici olduğu “ulus-devlet” inşasından sonra Türkiye'nin politikaları Batı eksenli gelişmiş, Ortadoğu ve Arap ülkeleriyle ilişkiler sınırlı seviyede kalmıştır. Cumhuriyet sonrası kurulan “ulus-devlet” anlayışının bir gereği olarak yenilenen Türk siyasi kimliği, diğer komşu ülkelerle olduğu gibi Suriye ile Türkiye ilişkilerinde de çatışmacı bir anlayışa neden olmuştur. Dünya savaşında Arapların tutumu ve sonrasındaki çatışan ilişkiler Türkiye idarecilerinin Arap algısını olumsuz yönde etkilemiştir. İki ülke seçkinlerinin İslam'ın ortak payda anlayışından uzaklaşarak ulus-devlet veya kimlik siyaseti yürütmeleri karşılıklı ilişkileri zedelemiştir.

Osmanlı İmparatorluğundan, 783 bin kilometrekarelik Anadolu coğrafyasına sıkıştırılan Türkiye, kendisine isyan eden tüm etnik unsurları özellikle Arapların arkadan vurduğu düşüncesini 21. yüzyıla kadar devam ettirmiştir. Bu ve benzeri anlayışlar Türkiye-Suriye arasını bozarak “Ne Şam'ın şekeri ne Arabın yüzü” deyimine kadar ilişkileri kopma seviyesine indirgemıştır. Bağımsızlık sonrası darbeler nedeniyle iç istikrarsızlık yaşayan

Suriye, Baas iktidarıyla Arap milliyetçiliği ve sosyalizm kavramlarıyla tanışmasının ardından da iki ülke arasına bu kavramlar adeta aşılmaz duvarlar inşa etmiştir.

Ortadoğu coğrafyası Soğuk Savaş sürecinde Türkiye açısından en sorunlu bölge haline gelmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Birinci Dünya Savaşına kadar içerde gücünü muhafaza ederken Türkiye'ye herhangi bir tehdit oluşturmasa da Soğuk Savaşın şiddetlenmesiyle Stalin, Türkiye'yi doğrudan hedef almıştır. Türkiye ise iki kutuplu dünya siyasetinin bir gereği olarak Batıya, ABD ve Avrupa'ya yakınlaşmıştır.

Soğuk Savaş sürecinde yönünü Batı'ya çeviren Türkiye, birçok bölgesel ve küresel konularda Batı eksenli politikalar yürütürken, Suriye ise sosyalizme dayalı Sovyet yanlısı politikalara yönelmiştir. Bu konjonktürde iki taraf farklı konumlarda yer alarak, Soğuk savaş boyunca uzlaşmayı sağlayamamıştır. Yükselen bu gerginlik ortamı Türkiye ile Suriye arasında sınırlı kalmayarak genel bir çatışma alanını doğurmuş ve 1957 krizini ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşının üzerinden daha on yıl geçmeden 1957'de yaşanan bu buhran küresel aktörlerin çıkar çatışmaları nedeniyle bölgeyi büyük bir savaşın eşiğine getirmiştir. Ancak bir dünya savaşını daha kaldıramayacak durumda olan uluslararası sistem buna izin vermemiştir.

1960'lı yılların ardından Türk dış politikasında değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklik Türkiye'nin Ortadoğu'daki politikalarına da yansımıştır. Demokrat Parti iktidarına kadar Ortadoğu da "Batı" sözcülüğü üstlenen Türkiye, bölgeyle tıkanan ilişkilerine alternatif çözüm yolları arayışı içerisinde olmuştur. Bu farklılaşmanın gerekçesi ise Batı'yla uyuşmayan politika ve çıkarlardan kaynaklanmıştır. Demokrat Parti ile başlayan Orta Doğu'ya ilgi, Türkiye'nin Avrupa'ya yönelişini yavaşlatmıştır. Bu süreçte Suriye ile olan ilişkilerde de duyarsızlaşma dönemi başlamıştır.

1980 sonrası liberal politikalar izleyen Türkiye, Güney Doğu Anadolu (GAP) projesini gündeme getirmesinin ardından Irak ve Suriye devletlerince ağır eleştirilere maruz kalmış ayrıca "Su Emperyalizmi" ile suçlanmıştır. Suriye ise GAP'a karşı PKK terör örgütünü silahlandırarak Türkiye'ye karşı kullanmıştır. Bu dönemde PKK'yı su konusunda bir araç olarak gören Suriye, Türkiye'nin güvenliğinin açıkça tehdit etmiştir. Güvensizlik sarmalı içerisindeki ilişkiler 2002 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Yaşanan bu değişim ile daha öncesinde diplomatik gerginlik ve düşmanlığın ötesine geçilemeyen ilişkiler kısa sürede serbest ticaret bölgelerini oluşturulması ve vizelerin kaldırılmasına kadar ilerletilmiştir.

4.1. İç Savaş Öncesi Dönemde Türkiye-Suriye İhtilafları

Bu bölümde Türkiye-Suriye arasında yaşanan ihtilaflar üç başlık olarak ele alınarak; Hatay sorunu, Su sorunu ve Terör sorunu incelenmiştir.

4.1.1. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Hatay Sorunu

Türkiye ile Suriye arasındaki ilk gerginlik, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlığını vermesini öngören 1936 tarihindeki anlaşmayla ortaya çıkmıştır (Arı, 2005, s.641). Tarihte Hatay sorunu olarak bilinen ve 1946 yılına kadar Türkiye ile Fransa arasında yaşanan bu mesele, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından yarım asır boyunca Türkiye-Suriye ilişkilerini etkilemiştir.

1916 Sykes-Picot Anlaşmasıyla İngiltere ve Fransa, Osmanlı topraklarını kendi aralarında taksim ettiği bilinmektedir. Bu anlaşma kapsamında Suriye ve Lübnan, Fransızlara bırakılarak manda sistemine geçileceği belirtilmiştir. (Topal, 2009, s.2). Diğer taraftan Osmanlı Devleti ise İtilaf Devletleriyle Ekim 1918'de ateşkesin gerçekleştirilmesi amacıyla Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşmanın 7. Maddesi "*müttefiklerin kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması*"nı öngörmüştür (Soysal, 1989, s.12, aktaran Koşar, 2017, s.3). Anlaşma'nın hemen arkasından 7. maddeye dayanan işgaller, kasım ayında İskenderun'da (Hatay) başlamıştır. İşgaller Türk askeri birliklerinin bölgeden geri çekilmesiyle Dörtyol, Adana ve sonrada Mersin-Tarsus işgaline kadar uzanmıştır (Seyfeli, 1998, s.71). Bu doğrultuda Fransa bölgede egemenlik kurabilmek adına 27 Kasım 1918 tarihinde İskenderun Sancağını kurmuştur. 13 Eylül 1921 tarihinde da Türklerin Yunanlıları Sakarya savaşında yenilgiye uğratmasıyla Ankara-Paris arasında 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile İskenderun'a özel bir idare şekli tanımlanmış ve Misak-ı Milli sınırlarımız dışında bırakılarak özel yönetimli bir statüye kavuşturulmuştur. Bu durum, 1923'de imzalanan Lozan Barış Anlaşmasıyla da teyit edilmiştir (Benek, 2016, s.186) Ancak anlaşma esnasında Türklerin elinde bulunan toprakları Misak-ı Milli sınırlarına dâhil topraklar olarak gören Mustafa Kemal, Hatay'ın Türk toprakları olarak kalması için mücadele vermiştir. Zaten İskenderun'a Hatay ismini'de veren Mustafa Kemal olmuştur. Hatay'ı anavatan dışında bırakmaya tahammül edemeyen Mustafa Kemal, bu konuda hemen harekete geçerek Tayfur Sökmen ve arkadaşlarını Hatay'da milli teşkilatlanma konusunda görevlendirmiştir.

1930'lu yılların ikinci yarısında Avrupa'da Adolf Hitler'in oluşturduğu gergin hava dünyanın yeniden ayrışmasına ve ikinci bir dünya savaşının yaklaştığı haberleri; Türkiye'yi Hatay konusunda bir takım girişimlere sevk etmiştir. Avrupa'daki Hitler baskısıyla Fransa kendi topraklarını himaye derdine düşerek 1936'da Suriye Mandasını İskenderun Sancak yönetimi altında Suriye'ye devretmiştir.

Avrupa'daki durumu yakından takip eden Türkiye, Fransa'nın zor durumunu fırsat bilmiş ve Fransa hükümeti ile diplomasi trafiğini başlatmıştır. Diğer yandan Suriye'nin tepkisini hesaba katarakta Suriye devleti bağımsızlık fikrini desteklemiştir. Bu doğrultuda Türkiye, Fransa'dan Lübnan ve Suriye'ye verilen bağımsızlığın İskenderun Sancağına 'da tanınmasını istemiştir. Fransa bu talebe karşılık verdiği notada Sancağa bağımsızlığın verilmesi Suriye Devleti'nin parçalanması anlamı taşıdığından bu görüşün kabul edilemeyeceğini belirtmiştir (Abuhasan, 2013, s.14). Suriye'ye bırakılan Sancak, Türkiye'nin çabaları sonucuyla Milletler Cemiyeti'ne (MC) intikal eden uluslararası bir sorun haline gelmiştir.

Milletler Cemiyeti İsveçli raportör Sandler'i İskenderun Sancak Sorununa raportörlük yapması üzerine görevlendirmiştir. Sandler hazırlamış olduğu raporda üç kişilik gözlemci heyetin gönderilmesini ve MC'nin konuyu tekrardan ele almasını belirtmiştir. 22 Aralık'ta İsveç, Hollanda ve Norveç'ten oluşan üç kişilik heyet Sancağa gönderilmiştir (Dilan, 1998, s.517). Görüşmeler sonucunda Sander'in hazırlamış olduğu rapor kabul edilmiştir. Bu rapora göre, Sancak içişlerinde bağımsız, dışişlerinde ise Suriye devletine bağlı bulunacak ve kendi anayasası olacaktır. Ayrıca bu uygulamalar MC'nin gözetiminde gerçekleştirilecektir. Diğer taraftan İngiltere'nin Akdeniz'de yürüttüğü politikalarından istifade eden Türkiye, Fransız hükümeti ile anlaşmaya vararak Sancağın "ayrı varlığı" statüsünü hukuksal olarak kabul etmiştir.

Suriye'de gerçekleştirilen seçimlerin ardından kurulan meclis 6 Eylül 1938 tarihinde Hatay Devletini kurarak ilk Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmeni seçmiştir. Devletin resmi dili Türkçe ikinci dili ise Fransızca olmuştur. Yaklaşık bir yıl bağımsız devlet olarak varlığını sürdürmüştür (NTV, 2009). 1939'da Türkiye'de gerçekleştirilen Genel Seçimlerde Hatay Cumhurbaşkanı Sökmen'in Antalya ilinden milletvekili seçilmesi Hatay Devleti'nin Türkiye'ye katılma talebinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aynı yıllarda Avrupa'da savaşa giden olayların hızlandığı bir dönemde, 23 Haziran 1939'da Fransa ve Türkiye arasında toprak meselesinin çözümüne ilişkin ortak mutabakat sonrası

Fransa Hatay üzerinde bulundurduğu bütün haklarını Türkiye'ye devretmiştir. Türkiye'de Suriye'nin toprak bütünlüğünü tanımıştır (Atabey, 2015, s.200).

Hatay Millet Meclisi 29 Haziran 1939 tarihinde oybirliği ile Türkiye Cumhuriyeti Devletine katılma kararı almıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) alınan bu kararı onaylamasıyla Hatay, Türkiye'nin topraklarına katılmıştır. 1939 yılının 3711 sayılı yasası ile Hatay, Türkiye'nin bir vilayeti olmuştur.

Fransa'nın baskısıyla Suriye hükümeti, Şam'da bulunan tüm yabancı temsilciliklere Fransa ile imzalanan tüm anlaşmaların tanınacağını belirtmiştir. Ancak bu tutumunu çok sürdürmeyerek iç siyasette etkinliğini artırmak adına Hatay'ın tekrardan Suriye topraklarına katılmasına yönelik söylemlerini sürdürmüştür. Yaklaşık yarım asır boyunca bu görüşünü devlet politikası haline getirerek milli bir dış politika unsuru olarak değerlendirmişlerdir.

4.1.2. Türkiye-Suriye ilişkilerinde Yaşanan Su Sorunu

Hızla artan nüfus, su kullanım oranının yükselmesi ve iklim değişikliği gibi nedenlerden dolayı yeraltı su kaynaklarının ihtiyaçları karşılayamayacak duruma gelmesiyle akarsuları paylaşan devletler arasında bu mesele "su sorununa" dönüşmüştür. Özellikle bölgede kişi başına düşen su oranının giderek azalması sınırları aşan suları uluslararası ilişkilerin merkezine taşımıştır.

Ortadoğu coğrafyasında su sorunu 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devletinin bölgede hâkimiyetini kaybetmesi sonrası batı sözcülüğü yapan devletlerin ortaya çıkmasıyla gündeme getirilmeye başlamıştır. Merkezi otoritenin yani Osmanlının istikrarlı döneminde görülmeyen bu sorun bölgeye hâkim yapının değişerek, ulus-devlet anlayışının egemen olmasıyla kendini göstermiştir ve bölgede harita üzerinde cetvellerle çizilen sınırlarda sorunun tohumları atılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla ülke sınırları açısından farklılık gösteren Dicle ve Fırat nehirlerinin kullanımı konusunda Irak, Suriye ve Türkiye'nin yanı sıra bölgeyi dizayn eden Fransa ve İngiltere arasında protokoller imzalanmıştır. Bu doğrultuda da nehirlerin kullanımı 1960'lı yıllara kadar herhangi bir sorun teşkil etmemiştir (Ataman, 2012, s.45). Ancak Türkiye-Suriye arasında Su meselesi gerek Suriye'nin manda altında olduğu dönemde gerekse bağımsızlığını kazandıktan sonraki farklı dönemlerde her zaman gündeme gelmiştir. Sonraki dönemlerde de bu sorun çeşitli anlaşmalarda çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Suriye ve Türkiye arasında soruna neden olan başlıca akarsular; Asi, Dicle ve Fırat Nehirleriyle, Kuveik, Afrin ve Çağçağ suyudur. Asi Nehri Lübnan'da doğup Suriye'den Türkiye'ye ulaşmaktadır. Dicle Nehri, Türkiye'de doğup Suriye-Türkiye sınırını dolaşarak Irak topraklarına girmektedir. Afrin suyu ise Suriye'de doğup Türkiye'den geçmektedir (Bulut, 2008, s.61).

1960 öncesi döneme bakıldığında Fransa ile Türkiye arasında; Türk-Fransız İtilafnamesi, Dostluk ve İyi Komşuluk Münasebetleri Sözleşmesi, Tahdidi Hudut Nihai Protokolü, Hatay-Suriye Tahdidi Hudut Son Protokolü ve Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol olmak üzere toplam dört anlaşma imzalanmıştır (Kırkıcı, 2014, s.90-92). 1921'de imzalana Türk-Fransız İtilafnamesi 1921 tarihinde anlaşmasının 12. Maddesi, manda yönetimindeki Suriye ile Türkiye arasındaki akarsuların kullanımının nasıl olacağını açıklamıştır. Bu maddeye göre Suriye'nin Halep şehrinin ihtiyacı kadar suyu masraflarını karşılamak kaydıyla temini kararlaştırılmıştır (Rüştü, Salem vd, 2004, s.61). 1930 tarihinde da Halep vilayetinde imzalan Tahdid-i Hudut Nihai Protokolünde, nehrin iki yakasında ortak olma durumunun belirlediği meselelerde suların tarımsal ve sanayi işletmesi gibi konularda çözümün eşitlik ilkesine dayanılarak hükme bağlanmıştır. 1939 Hatay-Suriye Tahdid-i Hudut Son Protokolü'nün üçüncü maddesi ile Asi ve Afrin Nehri ayrıca Karasu Çayı hudut boyunca her iki tarafın tüm şekilde aynı hakla istifadesi yer almıştır (Tiryaki, 1994, s.52, aktaran Korkmaz, 2017, s.113). Dicle ve Fırat gibi Türkiye'den doğarak, ülke dışında denize dökülen akarsulardan biri olan ayrıca Suriye üzerinden geçen Çağçağ deresinin kullanımı kapsamında iki ülke gerçekleştirdikleri görüşmeler sonrasında ortak bir karara vararak 1952 tarihinde protokol imzalanmıştır. Bu protokol çerçevesinde iki devlet bu derenin sahip olduğu su kullanımında eşitlik prensibini kabul etmiştir (Toklu, 1999, s.105).

Türkiye Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında 17 tarımsal sulama, 22 baraj ve 9 hidroelektrik satral projesi planlanırken, Suriye ise tarımsal ihracatını artırmaya yönelik geliştirdiği projeler için daha çok su yönetimine ihtiyaç duymuştur. Bu doğrultuda 1960 sonrası Dicle ve Fırat Nehirlerinin paylaşımından kaynaklı sorunlar ortaya çıkmıştır. Türkiye GAP kapsamında Dicle ve Fırat nehir sularını elektrik enerjisi üretiminde kullanarak, buğday ve pamuk başta olmak üzere diğer tarım ürünlerinin artırılması Irak ve Suriye'yi endişelendirmiştir (Ataman, 2012, s.45).

Su meselesi genel anlamda değerlendirildiğinde temel dayanağı "sınır aşan sular" veya "uluslararası sular" kavramlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Uluslararası sular, iki

farklı ülkede yer alıp bu ülkeler arasında sınır çizen ayrıca her iki devlet arasında paylaşımına tabi olan sular olarak kabul edilir. Diğer kavram “Sınır aşan sular” ise bir ülkenin sınırları içerisinde doğarak akan ve diğer bir ülkenin sınırlarına geçip dolaştıktan sonra denize dökülen sular tanılaması yapılır. Son yıllarda ise uluslararası su kavramının sınır aşan su şekliyle kullanımı yaygınlaşmıştır (Şahintaş, 2012). Bu doğrultuda Suriye devleti yukarıda bahsedilen nehirlerin uluslararası olduğunu belirterek nehir sularından eşit pay istemiş, Türkiye ise Irak ile sınır aşan nehirler olarak nitelediği Dicle ile Fırat’tan yeterince yararlandırılacağını ileri sürmüştür. Sınırları içerisine dâhil olan alanlar üzerinde tam egemenliğe sahip olduğunu öne süren Türkiye, nehirler hususunda herhangi bir paylaşım bahsine yanaşmamıştır (Yıldız, 2005, s.28, aktaran Ataman, 2012, s.45).

1989 tarihinde ön plana çıkmaya başlayan ve bölge açısından büyük öneme sahip GAP bu meselenin asıl düğümlendiği nokta olmuştur. Baraj ve sulama sistemleriyle değil, enerji, tarım, ulaşım ve alt yapı gelişimi gibi kalkınma boyutuyla tüm sektörleri içine alan GAP, Türkiye’nin bölge üzerinde etkinliğini artıracığı yorumlarını da beraberinde getirmiştir. Irak ve Suriye’nin projeye karşı muhalif tutumları, Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşların su tahsisi konusunda herhangi bir anlaşmanın olamamasını bahane etmesi projenin uzun süre kredi bulamamasına neden olmuştur. Neticede Dünya Bankası GAP’a yönelik hiçbir santral ve sulama projesine de kredi sağlamamıştır (Sarı, 2015, s.34).

25 Aralık 1980’de Nehir sularının kullanımında yaşanan sorunların çözüme kavuşturulmasına yönelik havza sularının tartışılması ve kıyıdaşlar arasında su sorununun ortadan kaldırması amacıyla Ortak Ekonomik ve Teknik İşbirliği (OTK) toplantısı Türkiye-Irak arasında gerçekleştirilmiştir. Suriye ise bu komiteye üç yıl sonra katılmıştır. Türkiye, Dicle ve Fırat sularının kullanılması kapsamında, 1984’de OTK vasıtasıyla Irak ve Suriye’ye geniş çaplı bir plan önermiştir. Bu plan üzerinde, 1990 yılına kadar görüşmeler yapılmasına rağmen, herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir (Kırkıcı, 2014, s.80-102). Diğer taraftan 1987 ve 1992 yıllarında Suriye’nin tarıma dayalı ihracat ile kalkınma planları doğrultusunda suya olan ihtiyacın artması, Türkiye’nin ise Karakaya ve Atatürk barajlarında su tutma yönündeki talepleri su meselesini çözülmez bir denklem haline getirmiştir (Aras, 2003, s.132).

1996 tarihinde Atatürk barajından bırakılan suyun düzene girmesi amacıyla Birecik baraj inşasına başlanmasına Suriye tarafından Fırat nehrinin suyunun etkileyebileceği gerekçesiyle itiraz edilmiştir. Bu kapsamda 3 Aralık 1995 tarihinde Suriye, Türkiye’nin

Şam büyükelçiliğine nota vermiştir. Bu notanın içeriğinde inşa edilen barajın Fırat'ın sularını azaltacağı ayrıca da Fırat sularının kirletildiğine yer verilmiştir. Türkiye ise iddiaların kabul etmeyerek asılsız olduğunu belirtmiştir (Bulut ve Telli, 2008, s.71). Su meselesi, Türkiye-Suriye arasında ilişkilerin genel seyrini destekleyici bir unsur olarak kalmış ve 1998 Adana Güvenlik Protokolü'nün imzalanmasına kadar devam etmiştir.

4.1.3. PKK Terör Örgütünün Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri

1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Türkiye-Suriye arasındaki ikili ilişkilerde en önemli sorun Hafız Esad yönetiminin terör örgütü PKK'ya verdiği destek olmuştur. Bu dönemde Suriye'nin PKK'yı destekleyerek su sorunu üzerinden bu meseleyi araçsallaştırması, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bakış açısını değiştirmiştir ve güvenlik politikalarını incelemesine neden olmuştur.

Peki, neden Suriye PKK'yı kullandı? sorusunun cevabı arandığında örgütün kuruluş aşaması, çalışmanın anlaşılmasına ışık tutacaktır. PKK terör örgütü, Abdullah Öcalan tarafından 1978 tarihinde Diyarbakır'da gerçekleştirilen toplantıda Partiya Karkaren Kürdistan/PKK (Kürdistan İşçi Partisi) adıyla kurulmuştur. 80'li yıllarda oluşum sürecini tamamlayan örgüt, 90 yıllardan itibaren etkinliğini artırmıştır. Örgüt kurulduğu ilk yıllarda Marksist sol bir yapılanma olarak tasarlanırsa da kendisini haksızlığa direnen ve hakları ellerinden alınmış toplumların savunucusu rolünü oynamıştır. 1980 darbesiyle örgütün üye veya sempatizanlarının tutuklanmaya başlamasıyla çok sayıda üyesi yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Darbenin hemen öncesinde ise Şam'a yerleşen Öcalan, örgütün idaresini buradan sağlamıştır. Öcalan 1979'da, Türkiye'de ortaya çıkan darbe yönetiminde faaliyette bulunamayacağını düşünerek Suriye'ye geçmesi ve örgütü yurtdışından yönetme kararı alması, Suriye yönetiminin PKK'yı Türkiye ile ilişkilerde siyasal bir koz olarak kullanacağı dönemin kapılarını aralamıştır. Ancak burada ilginç olan darbenin hemen öncesinde Öcalan'ın Şam'a kaçması, ya darbeden haberdar olduğunu ya da dış destek aldığı açık bir göstergesidir.

15-25 Temmuz 1981 tarihleri arasında PKK, ilk konferansını Suriye'nin Helve kampında gerçekleştirmiştir. Hafız Esad, Kürdistan Demokrat Partisi'nden (KDP) aldığı izinle örgütü Kuzey Irak'a yerleşmiştir. KDP lideri Barzani ise bu konuda Türkiye'den her ne kadar çekinse de Esad'ın kurmuş olduğu baskılar neticesinde kabul etmiştir. PKK 1984'de gerçekleştirdiği ikinci toplantısında örgüt üyelerini gerilla savaşına hazırlamış Türkiye'nin doğu ve güneydoğu illerine karşı silahlı eylem hazırlığı başlatmıştır (Aljazeera Turk, 2013). Şam'da gerçekleştirilen ikinci PKK kongresinin sonuç bildirgesi,

Suriye'nin örgüte apaçık desteğini göstermiştir. Kongrede alınan bildiriye göre; (Ersever, 2007, s.103).

- Halep, Şam, Afrin ve Kamışlıda temsilciliklerin açılacak.
- Örgüt mensupları Suriye'de eğitilerek, eğitim alanı Türkiye sınırına yakın bir konumda yapılacaktır.

1986'dan itibaren PKK Helve kampında silahlı eğitim karargahları oluşturarak Suriye'yi, PKK'nın merkez üssü haline getirmiştir. 1994 senesine kadar 15 bin teröristin yetiştirdiği bizzat örgüt elebaşı tarafından itiraf edilmiştir (Özcan, 2000, s.248). Türkiye ile tek başına yüzleşmeye çekinen Suriye, teröre ev sahipliği yaparak kirli işlerini PKK aracılığıyla Türkiye'ye karşı yürütmüştür.

Körfez savaşının sonlanmasının ardından Ortadoğu'da yer alan birçok devlet PKK'ya karşı politika değişikliğine gitmiştir. Bu değişikliğe gidilen en temel neden, Kuzey Irak'ta oluşacak bir Kürt devleti fikrinin bölgede yer alan diğer ülkelere sirayet edebileceği endişesinden kaynaklanmıştır. Bu doğrultuda dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Hafız Esad'a terörün ortak bir hedef olarak görülerek sonlandırılmasını teklif etmiş, Esad ise bu görüşe katılmıştır. Yaşanan bu gelişme ile ikili ilişkilerde uzlaşma zeminini hazırlanmıştır. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde 1985 yılının Mart ayında Suriye'de iki devlet "Sınır Güvenlik Protokolü" imzalamıştır. Ancak Esad, bu anlaşmayı kabul etmekle uluslararası alanda terör finansçısı ve destekleyicisi görünümünü perdelemiştir. Neticede yapılan protokole Suriye sadık kalmamış, örgüte sağladığı finans ve desteği sürdürmüştür (Erciyes, 2004, s.106).

1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye ile Suriye ilişkilerine yön veren temel sorunun yine Suriye'nin PKK'ya doğrudan veya dolaylı olarak sağladığı destek olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye ise kararlılıkla sorunun çözümüne yönelik politikalarından vazgeçmemiştir. Bu doğrultuda 1993 tarihinde Türkiye-Suriye arasında yeni bir güvenlik protokolü imzalanmıştır. Bu protokol ile Şam yönetiminden ilk kez üst düzey bir görevli, Güvenlik Bakanı Nasir Kaddur PKK'nın bir terör yapılanması olduğunu dile getirmiş ve bu söyleminin Esad'ın bilgisi dâhilinde gerçekleştiğini belirtmiştir (Olson, 1996, s.86). 1994'te gerçekleştirilen ikili görüşmelerde de PKK'nın Suriye'de kampı olmadığını ve faaliyetlerine izin verilmeyeceği belirtilmiş, Türkiye'nin su konusunda somut bir adım atması beklenmiştir. Ancak Türkiye, PKK ile ilişkilerin tamamen kesilmeden herhangi bir adımın atılmayacağını açık bir şekilde ifade etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009,

s.557-558). Diğer taraftan Irak'ta yükselen özerk Kürt devleti endişesi ülkeleri ortak tavır gösterme anlayışına zorlayarak Irak toprak bütünlüğünün korunması anlayışı benimsenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen İran, Suriye ve Türkiye zirvesinde su paylaşımı ve PKK konusunu tekrar gündeme getirilmiş. Türkiye Sınıraşan sular konusunda adım atılmasının ancak Suriye topraklarındaki örgüt yapılanmalarının sona ermesiyle gerçekleştirilebileceğinin altını çizmiştir. Bu durum 1990-1998 arasında ikili ilişkilerin önüne set çekmiş ve ilişkileri günden güne germiştir.

1990 sonrası imzalan güvenlik protokollerine rağmen uzun yıllar asimetric tehdit algılaması temelinde seyir izleyen ilişkiler kırılma noktasına doğru sürüklenmiştir. Bu doğrultuda Şam, teröre destek vererek örgüt elebaşı Öcalan'ı Suriye'de tutması 1998'de iki devleti savaşın eşiğine getirmiştir. Ekim 1998'de Türkiye'nin kararlı tavrı ve uyarıları karşısında meseleyi Türk-Arap sorunu haline getirmeye çalışan Suriye, başarısızlığıyla hiçbir şey elde edememiştir.

Bölgesel aktörler Türkiye-Suriye arasında sıcak savaş eşiğine gelinen bu süreçte devreye girerek krizin diplomatik kanallar kullanılarak çözümü yönünde girişimler başlatmışlardır. Bu kapsamda Arap Birliği, Şam ile Türkiye'nin diyalog yoluyla sorunları çözmesi gerektiğini vurgularken, İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi ve Mısır lideri Hüsnü Mübarek iki devlet arasında arabuluculuk faaliyetlerini üstlenmiştir. Türkiye'nin bu dönemde askeri ve siyasi kararlılığı Suriye'yi anti Türkiye anlayışından, uzlaşmacı politikaya zorlamış ve geri adım attırıştır (Ataman, 2012, s.44).

Suriye'yi uzlaşmacı politikaya sevk eden politika Kurubaş'a göre aşağıdaki nedenlerden kaynaklanmıştır (Kurubaş, 2004, s.292).

- Türkiye tarafından gerçekleştirilecek muhtemel bir saldırıda İsrail'in Türkiye'yi destekleyebileceği,
- ABD tarafından Suriye'ye uygulanan baskı,
- Türkiye'nin Suriye'ye askeri bir operasyon yapabileceği endişesi,
- Bölgede yer alan Arap Devletleri, PKK ve Öcalan'ın savaşa sebebiyet verecek derecede önemli bir sorun olmadığı konusunda Suriye'yi ikna etmiştir.

Nitekim arabuluculuk çabalarının da etkisiyle Suriye, Türkiye ile girilecek olası bir savaşın asimetric askeri güç boyutuyla aleyhinde sonuçlanacağını görmüştür. Diğer taraftan Türkiye karşısında alınacak yenilginin İsrail'in çıkarlarına olacağından, mutabakat sonrası önemli bir adım atarak PKK elebaşı Öcalan'ı Suriye'den sınır dışı

etmiştir. İki ülke terörle mücadele konusunda işbirliği yapmayı kabul etmesiyle ikili ilişkilerde normalleşme dönemine girilmiştir.

4.2. Stratejik İşbirliği ve Bütünleşme Süreci

PKK ve Öcalan'ın oluşturduğu siyasi ve toplumsal krizin çeşitli girişimler sonucu çözüme kavuşmasıyla ikili ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. Eski Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Esad'ın cenaze törenine katılmasıyla da ilişkilere katkı sağlayacak bir diğer adım atılmıştır. Türkiye tarafından atılan bu adım Sezer'in ilk resmi yurt dışı ziyaret olması açısından da ayrı bir önem taşımıştır. Hafız Esad'ın ölümünün ardından Suriye yönetiminin başına oğul Beşar Esad geçmiştir. Bu dönemde Türkiye seçime gitmiş ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) birinci parti olarak yürütmenin başına geçmiştir. Her iki ülkede de yönetimlerdeki değişim ilişkilerdeki normalleşme ve yumuşama dönemi beraberinde getirmiştir.

2000 sonrası Türkiye, dış politikada etkinliğini artırarak güvenlik alanında iyileşme şartlarını oluşturduğu bir döneme girmiştir. Pozitif yönde olan bu değişimde iki ana unsur belirleyici olmuştur. Bunlardan birincisi Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsü kazanması olmuştur. Bu anlamda Türkiye iç siyasette köklü değişimler ve reformlar gerçekleştirmiştir. Diğer bir gelişme ise 1999 sonrası Öcalan'ın yakalanmasıyla terör yapılanmasına ciddi bir darbe vurulmuş neticede PKK ağır bir darbe almıştır. Bu kapsamda iç siyasette istikrarlı bir politika sağlanmış, AB'ye uyum kapsamında demokratik adımlara hız verilerek terör ülke gündeminden kısmen düşürülmüştür (Ozan, 2017, s.15).

2004 tarihinde Beşar Esad'ın Türkiye'yi ziyareti Suriye devleti açısından bir ilk olmuştur. Neticede bu ziyaret ilk defa Suriye Devlet Başkanının Türkiye'ye gelmesi açısından önem teşkil etmiştir. Her iki ülkenin karşılıklı ziyaretleri 2000'li yıllar boyunca ivme kazanan ilişkilerin zeminini hazırlamıştır. Daha önce eşine rastlanmamış bir diplomasi trafiği iki ülke arasında gerçekleştirilmeye başlamıştır (Ayhan, 2017, s.65-66). Esad bu ziyaretleri esnasında Türkiye'nin sınırlarını kabul eden bir anlaşma imzalamıştır. Dolayısıyla Hatay'ın Türkiye'ye ait olduğunu da kabul etmiştir. Ayrıca Gaziantep'te bir Suriye konsoloslğunun açılarak güney sınırlarda ticaretin geliştirilmesi de kararlaştırılmıştır (Ataman, 2012, s.47).

Ankara bu dönemde Şam ile ilişkilere önem vermiş ve dış politika uygulayıcıları da Suriye'yi Ortadoğu'ya açılan bir kapı olarak görmüştür. Bu doğrultuda Türkiye, karşılıklı

geliştirilen politikalar çerçevesinde hem Suriye içerisinde hem de bölge içerisinde problemlerin çözümünde aktif olmayı amaçlamıştır. Bu anlamda politikalar geliştiren Türkiye, İsrail'i karşısına alacak strateji değişikliklerine gitmiştir. Buradaki temel amaç hem Ortadoğu'daki imajı değiştirmek hem de Golan tepeleri nedeniyle ilişkileri durgun olan Suriye'yi yanına çekmek olmuştur (Togay, 2010). Öte yandan Suriye ise Türkiye'yi soğuk savaş döneminde uzak kaldığı Batı ile ilişkileri onarmannın anahtarı ve modernleşme sürecinin destekleyicisi olarak görmüştür.

2004 tarihinde yumuşamadan normalleşmeye dönüşen ilişkiler atılan ekonomik adımlarla güçlendirilmiştir. Dönemin Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in de iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması (STA) için yürütmüş olduğu girişimlerden sonuç alınarak, Türkiye-Suriye arasında 22 Aralık 2004'te Başbakan Erdoğan'ın da katılmış olduğu ziyarette STA yürürlüğe girmiştir. Erdoğan, bu STA'nın iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik birlikteliğin hukuki zeminini oluşturulduğunu belirterek yeni dönemin kapılarını aralamıştır (Atlıoğlu, 2015). İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi'nin (İGEME) hazırlamış olduğu Suriye ülke raporunda, iki ülke arasında dış ticaret dengesi 2000-2003 yılları arasında sürekli eksi verirken ilk kez 2004 tarihinde 37 bin 127 dolar fazla vermiştir. 2009 tarihinde ise Türkiye, Suriye'ye bir milyon doların üzerinde ihracat gerçekleştirirken, Suriye'den 327 bin dolar tutarında ithalat gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla iki devlet arasındaki dış ticaret dengesi iyileşerek uzun süre pozitif seyir izlemiştir (Hürriyet, 2011). 2000-2005 arası oluşan yapıcı politikalar ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlayan güven ortamına katkı sağlamıştır.

Tablo 6
Türkiye-Suriye Arasında Ticaret Dengesi (\$)

2000	-360.973
2001	-182.334
2002	-239.476
2003	-2.594
2004	37.127
2005	279.448
2006	422.167
2007	420.807
2008	475.800
2009	1.186.600

Kaynak: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), 2011

Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerinin gelişmesi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ekonomisine de katkı sağlayarak 2007'de ilk kez Suriye'den bir grup iş adamı KKTC'ye ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaretin ardından KKTC Dışişleri Bakanı Turgay Avcı Şam'a giderek Lazkiye-Gazimağusa arasında 28 yıl sonra feribot seferlerini yeniden başlatmıştır (Miş, 2009, s.259-260). Yine bu dönemde Mart 2007'de Başbakan Erdoğan Halep Stadyumu açılışına katılırken, Esad aynı yıl Ekim ayında Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette Filistin, Lübnan ve Kuzey Irak gibi iki ülkeyi de ilgilendiren bölgesel konular ele alınarak görüş teatisinde bulunulmuştur.

1 Ocak 2007 yürürlüğe giren ikili ticareti geliştirme anlaşması gereği karşılıklı uygulanan gümrük vergilerinde de kademeli olarak indirimde gidilmiştir. Bu uygulamayla Ortadoğu'da ilk kez bir ülkeyle Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'den yapılacak olan ihracatın %32'si gümrüksüz bir şekilde Suriye'ye, Suriye'nin sanayi ürünleri ise gümrüksüz olarak Türkiye'ye girmesi kararlaştırılmıştır (Ataman, 2012, s.47). Suriye ile artan ilişkiler Türkiye'nin Ortadoğu'da hareketini kolaylaştırarak manevra sahasını genişletmiştir. 2008 tarihinde Türkiye, İsrail-Suriye arasında yaşanan gerginliği durdurmak adına barış görüşmelerine arabuluculuk rolü üstlenmiştir. İsrail aynı yıl Gazze'ye gerçekleştirdiği saldırıları neticesinde Suriye görüşmelerden çekilerek Türkiye'nin arabuluculuk statüsünü ortadan kaldırmıştır (Sönmezoğlu, 2016, s.580).

4 Eylül 2008'de Suriye'de "İstikrar İçin Diyalog" zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirveye dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, Katar Şeyhi Hamd bin Khalifa al Thani ve Başbakan Erdoğan katılmıştır (AA, 2008). Şam'da düzenlenen dördümlü zirve sonrası ortak basın toplantısında Esad, Türkiye'nin barış süreci için önemine dikkat çekmiş, Türkiye'nin Suriye-İsrail arasında dolaylı görüşmeleri başlatabilme inisiyatifinde bulunan tek ülke olduğunu belirterek Türkiye'ye teşekkür etmiştir (Cumhuriyet, 4 Eylül 2008).

16 Eylül 2009 Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallem arasında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi" (YDSİK) kurulmasına ilişkin ortak siyasi bildiri yayınlanmıştır. 12-13 Ekim'de gerçekleştirilen ilk toplantıda iki ülke arasındaki ilişkiler tüm veçheleriyle ele alınmıştır. İki ülke arasındaki mevcut işbirliğinin sürdürülmesinin önemi vurgulanmıştır (MFA, 2009). Davutoğlu toplantı sonrası "*İki ülke halkının özlemle birbirlerini beklediklerini ve kucaklaşma arzusu içerisinde olduklarını bir kez daha müşade ettik*" sözleriyle ikili ilişkilerin ilerletilmesinin önemini vurgulamıştır.

Bu dönem itibariyle iki ülke arasındaki sorunlar, en açık şekilde görüşülmeye başlanmış, ortak bakanlar toplantıları gerçekleştirilmiş ve sorunların çözümü konusunda her türlü adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda birinci bakanlar konsey toplantısı YDSİK ile ilişkiler farklı bir boyuta taşınmıştır. Üstelik Davutoğlu toplantıda yaptığı açıklamada “Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek” olarak Türkiye-Suriye ilişkilerinin sloganını belirlemiştir (Ayhan, 2009, s.11).

2009 yılına gelindiğinde ilk kez Türkiye ve Suriye silahlı kuvvetleri ortak askeri tatbikat düzenlemiştir. Tatbikat alanı iki ülke topraklarından seçilerek Azez ve Kilis’te gerçekleştirilmiştir. Bu tatbikat ile iki ülke arasındaki işbirliği ve güven ilişkileri pekiştirilmiştir.

16 Eylül 2009 iki ülke Dışişleri Bakanları arasında yapılan görüşmede vize uygulamasının karşılıklı olarak kaldırılması kararlaştırılmıştır (Milliyet, 2009). Davutoğlu, Suriye ve Türkiye’nin iki komşu ve dost ülkeler olduğunu vurgulayarak Devlet Başkanları düzeyinde gerçekleşen toplantıda vizelerin tamamıyla kaldırılmasının kararlaştırıldığını açıklamıştır. Muallim ise Stratejik İşbirliği Meclisi’nin kurulacağını ifade ederek işbirliğini dayanışma ve karşılıklı güvenin göstergesi olduğunu belirtmiştir (NTV, 2009).

9-10 Haziran 2010’da İstanbul’da düzenlenen Türk Arap İşbirliği Formu (TAİF) üçüncü Dışişleri Bakanları toplantısında Lübnan, Ürdün, Suriye ve Türkiye arasında serbest dolaşım ve serbest işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Kısa süre sonra da Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi kurularak alınan kararların somut adımlara dönüştürülmesi planlanmıştır. Resmi çalışmaların yanı sıra Sivil Tolum Kuruluşları ile (STK) ilişkilerin geliştirilmesine yönelik birçok adım atmıştır. Bu doğrultuda İş Bankası, Akbank ve Ziraat Bankası Suriye’de faaliyette bulunmak üzere aktif girişimlere başlamıştır (Ataman, 2012, s.49).

Türkiye’nin Suriye ile ilişkilerini geliştirdiği bu dönem bölgedeki ülkelerle ilişkileri açısından da önemli bir basamak olmuştur. Diğer taraftan uzun yıllar Türkiye’den uzak kalan Suriye ise bölgesel politikalarında İran ile geliştirdiği yakın ilişkinin uluslararası arenada oluşturduğu olumsuz yansımalarını Türkiye ile sağlamış olduğu yakın temasla telefî etmeye çalışmıştır (Miş, 2008, s.303-304). İki ülkenin geliştirdiği siyasi ve ekonomik ilişkiler bölgede “örnek komşuluk ilişkisinin göstergesi olmuştur.

4.3. 2011 Sonrası Türkiye'nin Suriye Politikası

17 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan gösteriler kısa sürede Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya sıçrayarak Mısır, Libya, Suriye, Yemen ve Bahreyn'e yayılarak Arap Baharı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni durum, bölgedeki dengeleri değiştirerek yıllardır güç kaybetmeyen iktidarların sonunu getirmiştir. Suriye lideri Beşar Esad ise 31 Ocak 2011'de Wall Street Journal gazetesine verdiği röportajda bölgede yaşanan bu duruma “*yeni bir çağa öncülük ettiği*” cümleleriyle açıklık getirmiştir.

2011 yılı Türkiye-Suriye ilişkileri genel anlamda olumlu seyir izlediği söylenebilir. İlk olarak Ocak ayında Beşar Esad'ın davetiyle Lübnan'da yaşanan hükümet krizine çözüm bulmak üzere Katar Emiri Tamim bin Hamad ve Başbakan Erdoğan Şam'da bir araya gelerek bölgesel gelişmeler değerlendirilmiştir. Şubat ayında ise su sorunun çözümüne yönelik iki ülke başbakanları arasında Asi Nehri üzerinde kurulması planlanan dostluk barajının temelleri atılmıştır (Erdağ, 2018, s.325-326). Ancak 4 Şubat 2011 tarihinde Suriye'de “öfke günü” düzenlenmesi ülkedeki karışıklığın ilk kıvılcımını yakmıştır. Mart 2011'de Halep, Şam, Humus, Kamışlı gibi illerde halk demokratik reformların iyileştirilmesi ve siyasi suçluların serbest bırakılması çağrılarıyla gösterilere başlamıştır.

Türkiye, Arap Baharının henüz daha Kuzey Afrika'da ilerleme safhasında, Suriye'de ortaya çıkan bu yeni durum karşısında bir yol haritası çıkararak itidalle kabullenilmesinin gerekliliğini belirtmiştir. Suriye'de ise mevcut kimlik siyaseti, Baas Partisi, Nusayri kligi ve Esad Ailesi gelişmekte olan bu konjonktürü farklı okumuştur (Akgün, 2012, s.62). Türkiye, Ortadoğu'da oluşan bu konjonktür karşısında halk hareketlerine destek vererek, Arap ülkelerinde demokratik hak ve hürriyet taleplerinden yana tavır sergilemiştir. Türkiye'de dış politika yapıcılarının halk hareketleri lehindeki duruşu Suriye'de sorunlu bir zeminle karşılaşmıştır. Suriye'de muhalif yapılanmaların rejime karşı sonuç alamaması, krizi iç savaşa dönüştürerek bölgesel ve küresel bir anlaşmazlık ortamı oluşturmuştur. Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmekte olan bu kriz, bölgede kurulan ilişkileri siyasi ve ekonomik alanda olumsuz etkileyerek, Türkiye'yi güneyde ciddi bir riskle karşı karşıya bırakmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012, s.41). Suriye ile 911 kilometrelik sınır paylaşan Türkiye, bu güvensizlik ortamında iç savaştan kaynaklanan sorunların doğrudan hedefi haline gelmiştir (Güney, 2016, s.60).

Suriye'de olayların henüz yeni başladığı dönemde Türkiye, son dönemde ikili ilişkileri dikkate alarak Esad yönetimi ile görüşmeleri devam ettirmiştir. Esad'ın uyguladığı yanlış politikalar karşısında da sert açıklamalar yapmaktan kaçınmıştır. Ankara, krizin herhangi

bir safında yer almayarak olayların sükûnetle ve zamana yayılarak çözüme gidilmesi taraftarı olmuştur (Altundeğer ve Yılmaz, 2016, s.291). Ankara'dan en yüksek seviyede reform çağrılarında devam edilmiştir. 6 Nisan 2011'de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Şam'a giderek Silahlı ordu mensuplarının şehre girdirilmemesini ve olağanüstü halin kaldırılması görüşlerini belirtmiştir. Hatta bu süreçte Esad'a yararlanması maksadıyla bir konuşma metin taslağı gönderilmiştir. Ancak 15 Nisan 2011'de Esad tarafından beklenen konuşma gerçekleştirildiğinde Türkiye'nin tavsiyelerine uyulmadığı net olarak anlaşılmıştır (Aljazeera, 2015).

Ortadoğu'da Arap ülkeleri Suriye'de yaşanan olaylar karşısında Rejim karşıtı politika izlemeye başlamış, Uluslararası yazılı ve görsel medya da Esad'ın uyguladığı şiddete önemli bir yer ayırmıştır. Tüm bunlara bağlı olarak Ankara, Şam ile yürütülmekte olan aktif işbirliği tutumunu durağanlaştırmıştır. Türkiye bu süreçte Esad yönetimi ile ilişkilerini pasifize ederek muhalif yapıları kazanmaya yönelik çaba girişimlere başlamıştır. Bu tutum uluslararası konjonktürde Türkiye'nin politikalarına olan desteği artırmıştır (Ayhan, 2011, s.9).

2011 yılı haziran ayında Esad rejiminin ülkede muhalif yapılar üzerine başlattığı Cısr eş Şuğur operasyonunun ardından 3.000'e yakın Suriye halkı Türkiye'ye sığınmıştır. Bu durum sonrası Başbakan Erdoğan Suriye'nin yaptığını bu operasyonu vahşet olarak nitelendirmiş ve ikinci bir Hama katliamının gerçekleştirilmemesi konusunda Esad'a sert olarak nitelenebilecek uyarıda bulunmuştur (Sarı, 2015, s.86). Erdoğan 6 Ağustos'ta katıldığı bir iftar programında da Suriye konusunda Türkiye'nin sabrının tükenmekte olduğunu ve bu kapsamda da Dışişleri Bakanını Şam'a göndereceğini dolayısıyla Türkiye'nin olaylara seyirci kalmayacağı yönünde açıklamada bulunmuştur. Şam yönetimi ise yapılan açıklamayı sert bir ifade ile yanıtlayarak, silahlı terör gruplarının sivil vatandaşlara, polis ve askerlere karşı katletme eylemlerini kınamayan Türkiye'nin politikalarından duyulan rahatsızlığı vurgulayarak bu konuda Türkiye'nin Suriye'den daha kararlı bir cevap duyacağını belirtmiştir (Kanbolat, 2011, s.10-11).

9 Ağustos 2011 tarihinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Şam'a giderek Suriye Devlet Başkanı Esad ile altı saat süren kritik toplantı gerçekleştirmiştir. Bu kritik görüşmenin uzun sürmesi Suriye'de bozulan düzenin tekrar onarılması ve istikrarın yeniden sağlanması açısından bir yol haritası niteliğinde olmuştur. Davutoğlu görüşmede Başbakan Erdoğan'ın, Suriye'de askeri operasyonların durulmasını ve reformların yapılması yönündeki görüşlerini belirtmiştir (Hürriyet, 2011). Görüşme esnasında Suriye

ordusu Türkiye sınırına yakın mesafede bulunan Binnış kasabasına operasyon gerçekleştirmiştir. Aynı saatlerde 'de Suriye İnsan Hakları Örgütü, Deyr-i zor ve Humus 'ta süren çatışmalar esnasında 25 kişinin hayatını kaybettiğini açıklamıştır (BBC, 2011). Davutoğlu-Esad görüşmesi sonrası Suriye resmi haber ajansı SANA, Esad'ın Suriye'nin uygulamakta olduğu reform sürecini tamamlamada kararlı olduğunu belirterek, "terörist grupların peşinin bırakmayacağı" açıklamasını duyurmuştur. Aynı habere göre Davutoğlu, iki ülke arasındaki stratejik ilişkilerin kat ettiği mesafenin ülkelerden birisinde yaşanan bir durumu diğerinin iç meselesi haline geldiği görüşüne yer vermiştir (Hürriyet, 2011). 2011 tarihindeki Hürriyet yazarlarından Fatih Çekirge de Davutoğlu'nun Şam'a gerçekleştirmiş olduğu ziyareti iki temel endişe ile açıklamıştır. İlki Türkiye'nin Suriye ile sahip olduğu sınır diğeri ise Türkiye'nin bölgedeki istikrarı önemsediyini belirtmiştir. Diğer taraftan Suriye'de yaşanabilecek krizin terörist yapılanmalara zemin hazırlayabileceği ve istikrarsızlığın artmasıyla Suriye'den gelecek büyük çaptaki göç dalgasından endişe duyulmuştur (Deutsche Welle, 2011). Her şeye rağmen ne Ankara ne de Şam ikili ilişkileri sonlandırmayı düşünmemiştir. Davutoğlu ziyareti sonrası olumsuz retorik terk edilerek iki tarafın yetkililerince karşılıklı bağımlılığa vurgu yapan açıklamalar yapmışlardır. Nitekim Davutoğlu-Muallim görüşmesinde de iyi ilişkilerin devam etmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Türkiye, Suriye'de Esad'a bir açık kapı bırakırken diğer taraftan da muhalif grupları yakından takip etmeye başlamıştır (Ataman, 2012, s.51).

22 Kasım 2011 tarihinde Başbakan Erdoğan, TBMM'de yaptığı konuşmada Suriye'de yaşanan duruma değinerek, Türkiye'nin herhangi bir ülkenin topraklarında gözünün olmadığını ve hiçbir devletin içişlerine karışma niyetinin bulunmadığını ancak akraba ve kardeş bir halka zulüm edilirken Türkiye'nin 910 kilometre sınırının olduğu Suriye'yi görmezden gelmeyeceğini açıkça vurgulamıştır (Dünya Bülteni, 2011).

2011 yılı sadece Türkiye için değil hem bölge hem de küresel diplomasi açısından çıkmaza girilen bir yıl olmuştur. Mart ayında ortaya çıkan Suriye krizi, kısa zamanda nitelik değiştirerek iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Bu dönemde Esad rejimine geçiş aşamasında yardımcı olmak isteyen Türkiye, rejimin reformları gerçekleştirmemesi ve halkına karşı şiddet uygulamasıyla Ankara'yı tavır değiştirmek zorunda bırakmıştır. 2011 sonrası dönemde Türkiye, Suriye ile ilişkilerini iki sütun üzerine inşa etmiştir. İlki Uluslararası kamuoyunda Suriye'ye yönelik baskıların artırılması diğeri ise Suriye muhalefeti ile ilişkilerin ilerletilmesi yönünde olmuştur. Bu dönemde Suriye'de yaşanan

ayaklanma karşısında rejimin silahlı eylemlerinin artarak devam etmesi üzerine Türkiye'nin Esad ve muhalifler arasında denge siyaseti imkânsız hale gelmiştir. Dolayısıyla Suriye'de yönetimin değişmesi gerektiğini ve rejimin güvenilmez olduğunu açıklayan Türkiye, muhalefette yer alan grupların güçlenmelerine destek vermiştir.

Türkiye ikili ilişkilerin bitirilmesinin ardından sırasıyla, Esad muhalifi Suriye Ulusal Konseyi'nin önce Antalya'da sonrasında İstanbul'da toplanmasına, Arap Birliği'nin Suriye'ye yönelik karar tasarılarına ve Suriye'ye yönelik ekonomik tedbirlere destek vermiştir. Türkiye, Suriye meselesinde oyun kurucu bir aktör olmanın bilinciyle hareket ederek muhalif gruplarla temas kurmuş ve toplantılarına ev sahipliğinde bulunmuştur.

31 Mayıs 2011'de Antalya'da gerçekleştirilen toplantıda Suriye muhalefeti, rejimin reform gerçekleştirebileceğine olan beklentilerini kaybettiğini belirtmiştir. Meşruiyetini kaybettiği düşünülen Esad'ın yerine yeni bir sistem inşa edilmesi gerekliliği dile getirilmiştir. Toplantı sonuç bildirgesinde de yabancı askeri bir müdahalenin reddi vurgulanmıştır. Ayrıca Esad yönetiminin yıkılmasından izlenecek yolun barışçıl gösteriler ve rejim üzerinde uluslararası baskının artırılması yönünde mutabakat sağlanmıştır (Kanbolat, 2011, s.5). Suriye muhalefetinin ikinci toplantısı 23 Ağustos 2011'de İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, rejime muhalif olan hareketlerin birleştirilmesi ve Suriye Ulusal Konseyi'nin (SUK) oluşturulması gerekliliği dile getirilmiştir (Mynet, 2011). 2011 Temmuz ayında da Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) kurulmuş, Suriye'de gerçekleştirilen gösteri ve yürüyüşler yerini silahlı birliklere bırakmıştır. Diğer taraftan Muhaliflerin Türkiye'de devam eden toplantıları sonucunda "Suriye Ulusal Konseyi" Burhan Galyon Başkanlığında kurulmuştur. Dolayısıyla Türkiye iç savaşın tarafı olan muhaliflerin tanınmasına ve tek çatı altında birleşmesine destek olmuştur. Bu kapsamda Esad yönetimine karşı sonuç alınabileceği değerlendirilerek iç savaş stratejisi belirlenmiştir (Sandıklı ve Semin, 2012, s.42).

Arap Birliği 27 Kasım'da Mısır'ın Başkenti Kahire'de Maliye Bakanlarının çerçevesini oluşturduğu, Suriye yönetimine karşı ticari uçuşların durdurulması, mal varlıklarının dondurulması ve ambargoyu da içeren önemli kararlar almıştır (NTV, 2011). Alınan karardan üç gün sonrada Türkiye, Esad yönetiminin ülkedeki muhalif protestolar karşısındaki tutumuna tepki olarak Suriye'ye yaptırım uygulamaya karar vermiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu yaptığı açıklamada Esad'ın Suriye'deki gerilimi gidermek için sunulan fırsatları "heba ettiğini" belirterek, rejimin "yolun sonuna geldiğini" açıkça

belirtmiştir (BBC News, 2011). Türkiye tarafından Suriye'ye karşı gerçekleştirecek yaptırımlar şu şekilde açıklanmıştır: (Aljazeera, 2011).

- Suriye'de halkıyla barışık meşru bir yönetim işbaşına gelene kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması.
- Suriye'de temel liderlik kadrosu mensubu olup haklarında halka karşı şiddete ve hukuk dışı yöntemlere başvurduğuna dair iddialar bulunan bazı yetkililere seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki mal varlıklarının dondurulması. Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki bazı işadamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi.
- Suriye ordusuna her türlü silah ve askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması.
- Türkiye toprakları, hava sahası ve karasuları kullanılmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye'ye silah ve askeri malzeme transferi yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi.
- Suriye Merkez Bankası'yla ilişkilerin durdurulması.
- Suriye hükümetinin Türkiye'deki finansal varlıklarının dondurulması.
- Suriye hükümetiyle kredi ilişkilerinin durdurulması.
- Mevcut işlemler hariç Suriye Ticaret Bankası'yla işlemlerin durdurulması.
- Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması.

Türkiye, Esad rejimi üzerinde baskı kurulması yönünde oldukça aktif bir politika izleyerek uluslararası platformlarda da baskıların artırılmasını talep etmiştir. Nitekim Dışişleri Bakanlığının resmi sayfasında 24 Ocak 2012 tarihli açıklamada “*Türkiye, Suriye Halkının meşru talepleri doğrultusunda, özgür ve demokratik bir Suriye'ye giden geçiş sürecinin önünün açılmasını istemektedir.*” ifadesi yer almıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2012).

2012 yılına girildiğinde Türkiye'nin Suriye politikasını belirleyen temel faktör “bölgesel sahiplenme” olgusu olmuştur. Bu kapsamda yıl içerisinde Suriye meselesinde her türlü gelişmeye en düzeyde sahip çıkmıştır. Nitekim Aralık 2011'de Kahire'de imzalanan protokol çerçevesinde Arap gözlemcilerin Suriye'de görev yapmaları desteklenerek çalışmalara dâhil olunmuştur. Ayrıca dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu, protokolün hazırlık aşamasında ülkeler arası yaşanan fikir ayrışmalarının çözümüne yönelik girişimler başlatmıştır (Miş, 2012, s.233). 22 Ocak 2012'de Kahire'de yapılan toplantı

sonrası Arap Birliği ve Birleşmiş Milletlere (BM) sunulmak üzere bir barış planını gündeme getirmiştir. Hazırlanan plana göre tüm Başkanlık yetkilerinin Esad'ın yardımcısına devredilmesi, ulusal birlik hükümetinin kurulması ve uluslararası gözetim altında adil seçim yapılması çağrısı yer almıştır (Deutsche Welle, 2012). Lübnan dışında tüm üye ülkelerinin destek verdiği plan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) taşınması konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. BM'ye gidilmesi konusunda ısrarı sürdüren Arap Birliği Genel Sekreteri Nebil El- Arabi ve dönemin Katar Başbakanı Casim El-Tani ise Ban Ki Moon'dan randevu talep etmiştir. Bu süreç içerisinde Arap Birliği delegelerince taslak metin hazırlanmıştır (Küçükkelles, 2012, s.14-15). Arap Birliğinin bu adımı sonrası Esad rejimi, gözlemcilerin görev süresinin uzatılması ve yetkilerin devri çağrısının kabul edilmeyeceğini açıklamıştır. Arap Birliği tarafından başlatılan bu girişimle Suriye krizi artık uluslararası platforma taşınmıştır.

4 Şubat 2012 tarihinde gerçekleştirilen BM oylamasında Türkiye'nin de destek verdiği karar tasarısına on üç üyenin evet oyuna karşılık Çin ve Rusya hayır oyu kullanarak BMGK karar taslağını veto etmiştir (Bloomberg, 2012). Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, tasarının Rusya ve Çin tarafından veto edilmesi sonrası Suriye'de bundan sonraki sürecin ne olabileceği konusunda "Daha fazla kan dökülecek, aileleri öldürenler daha fazla direniş gösterecek büyük ihtimalle bir iç savaş çıkacak" şeklinde görüş belirtmiştir. Karar tasarısının asıl mimarı olan Fas'ın BM Daimi Temsilcisi Muhammed Louiçki, kararın kabul edilmemesinden dolayı hayal kırıklığı oluşturduğunu belirtmiştir (Haber Turk, 2012). Rusya BM Daimi Temsilcisi Vitali Çurkin'de yaptığı açıklamada, kendilerinin şiddetin sonlamasından yana olduklarını ancak tasarının tek tarafı suçladığını, taraflı hazırlandığını ve Suriye'deki gerçekleri yansıtmadığını savunmuştur (Cumhuriyet, 2012).

Türkiye ise 4 Şubat 2012 tarihli BMGK'nın karara ulaşamaması hakkında, Suriye'de can kayıplarının arttığı ortamda, BMGK'nın Suriye tasarısının 13 olumluya karşı 2 olumsuz oyla veto etmesini "teessüfle karşılıyor" açıklamasını yapmıştır. Bu doğrultuda BMGK'nın uluslararası güvenliği koruma görevini aldığı veto kararlarıyla yerine getirememesini "esefle karşılıyor" değerlendirmesinde bulunmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 2012).

Birleşmiş Milletler'de Suriye krizinin çözümüne yönelik adımların sonuç vermemesi üzerine "Suriye'nin Dostları Toplantısı" yeni bir yol haritası olarak görülmüş ve 24 Şubat 2012'de 70 ülke temsilcisinin katılımıyla ilk toplantı Tunus'ta gerçekleştirmiştir.

Katılımcı ülkeler Esad rejimini “Suriye’nin düşmanı” olarak nitelendirmiştir (Miş, 2012, s.234). Toplantının Tunus’ta gerçekleştirilmiş olması, siyasal değişimin halk odaklı hareketinin başladığı bu ülkenin öneminden kaynaklanmıştır.

Toplantı sonrası açıklamanın yapıldığı bildiride, Arap Birliği planı çerçevesinde demokratik ve çoğulcu siyasi geçiş süreci için milli birlik hükümeti kurulması, şeffaf şekilde seçimin gerçekleştirilmesi taleplerine destek verilmiştir (CNN Türk, 2012). Gerçekleştirilen bu toplantıya “Suriye’nin Dostları” adının verilmiş olması da oldukça ironiktir. Neticede 2012 tarihinde Suriye konusunda iki taraflı bir siyasal realite oluşmuştur. İlki Suriye’de Esad iktidarının yönetimidir. İktidar bloğunun en önemli dostları ise İran, Çin, Rusya ve Lübnan olmuştur. İkinci taraf ise yönetimin değişimini talep eden muhalif kanattır. Suriye’nin Dostları toplantısı da muhalefete destek anlamında olduğuna göre Suriye’nin hangi dostları sorusuna verilecek cevap Esad muhalifi olan dostlar olmuştur (Tüysüzöğlü, 2012).

Suriye’nin Dostları toplantısının ikincisi Türkiye’nin ev sahipliğinde gerçekleşmiştir. 1 Nisan 2012 tarihinde İstanbul’da 70’den fazla Batı ve Arap ülkelerinin dışişleri bakanları Esad yönetimi üzerindeki baskıyı artırmak ve muhalefeti güçlendirme adımlarını görüşmek üzere bu toplantıda görüş belirtmiştir (BBC News, 2012). Toplantının açılış konuşmasını yapan Başbakan Erdoğan, Esad’ın verdiği sözleri tutmadığını ve işbirliğine gitmediği takdirde Birleşmiş Milletlerin dur demesinin gerekliliğini ifade etmiştir. Ayrıca Erdoğan, bölgesel meselelerin çözümünün bölgedeki bütün ülkelerin refah ve huzuruna hizmet edeceğini belirtmiştir (AA, 2012). İstanbul bildirisinin 10. Maddesinde Dostlar Grubunun SUK’u bütün Suriye halkının meşru temsilcisi ve muhalif yapıların altında toplandığı bir çatı örgüt olarak tanımıştır. 18. Maddesinde de daha önce alınan yaptırım kararlarının uygulanması kapsamında “Yaptırımlar Çalışma Grubu” oluşturulması kararlaştırıldığı belirtilmiştir (A Haber, 2012). Toplantı sonuç bildirgesinde katılımcılar, Suriye halkının haklı davasını desteklediklerini bir kez daha teyit etmişlerdir.

Suriye’de 15 aylık süreç sonrası gelinen noktada muhalefete sağlanan tüm siyasi ve askeri yardımlara rağmen herhangi bir başarı sağlanamamıştır. Dahası Türkiye’nin son yıllarda geliştirdiği “Bölge Ülkelere Model Olma” ve “Komşularla Sıfır Sorun Politikası” Suriye sorunun etkisi altında kalmıştır (Abdi, 2016, s.450).

4.3.1. Suriye'de Değişen Tehditler ve Türkiye'nin Çıkış Stratejileri

Bu bölümde Suriye'nin kuzeyinden kaynaklı risk ve tehditler karşısında Türkiye'nin izlediği politikalar ele alınmıştır. Ayrıca 2011-2018 yılları arasında etkinliğini artıran terör örgütü PYD ve DEAŞ'a yer verilerek, Türkiye'nin terörle mücadele kapsamında sınır ötesi gerçekleştirdiği operasyonlara değinilmiştir.

4.3.1.1. Türk Hava Kuvvetlerine Ait Savaş Uçağının Düşürülmesi

22 Haziran 2012 tarihinde görev uçuşu nedeniyle saat 10.30'da Malatya Erhaç 7. Ana Jet Üs Komutanlığından kalkış yapan Türk Hava Kuvvetlerine ait RF-4E savaş uçağı Hatay'ın Samandağ'ı ilçesinin güneyinde Akdeniz'in Suriye karasularınının 8 mil açığında hava sahasını ihlal etmesi gerekçesiyle düşürülerek içinde bulunan iki subay şehit edilmiştir (Bostan, 2012). Gelişmenin yaşandığı esnada Brezilya yolunda olan Başbakan Erdoğan ziyaretini iptal ederek güvenlik zirvesini toplamıştır. Başbakanlıkta gerçekleştirilen zirvenin iki saat sürmesinin ardından "Türk savaş uçağı Akdeniz'de Suriye tarafından düşürüldü" açıklaması yapılmıştır. Bu açıklamanın ardından Suriye Savunma Bakanlığı da, Suriye karasularınının 1 kilometre içerisine girdiği iddia edilen iki uçağı belirleyerek uçaklardan birini düşürdüklerini duyurmuştur. Ayrıca uçakların Türkiye'ye ait olduğunu uçakların birini düşürdükten sonra anlayabildiklerini belirtmişlerdir (Ateşli, 2012). Suriye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü de "Tanımlanamayan bir hedef vurulmuştur. Saldırgan bir tavır yok" açıklamasında bulunmuştur (Milliyet, 2012). Türkiye ise, düşürülen uçağın silahsız olduğunu ve keşif amaçlı uçuş yaptığını iddia etmiştir. Türkiye bu iddiasını, uçağın Suriye'nin 13 deniz mili açıklarında saldırıya maruz kaldığını, Suriye karasularına yanlışlıkla girildiğini ve dünyanın her yerinde kısa süreli ihlallerin olabileceğini ve son 6 ay içerisinde de Türk hava sahasınının 114 kez ihlal edildiğini açıklamıştır (Miş, 2012). Ayrıca Ankara, Suriye tarafından düşürülen jetin hangi ülkeye ait olduğunu bilindiğini dinlediği radyo frekanslarından tespit ederek Suriye'nin savunmasını çürütmüştür (Erten, 2016). Diğer taraftan 1982 BMDHS'nin 87/1.maddesi b bendi ve 1958 Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi 2. maddesine göre tüm ülkelerin sahili olsun veya olmasın açık denizlerde uçuş hakkı bulunmakta ve tüm ülkeler tarafından kabul edilmiştir (UDHB, 2018).

Başbakan Erdoğan Yabancı Misyon Şefleri ve Büyükelçiler'in katılım sağladığı bir programda savaş uçağının düşürülmesine değinerek, Türk uçağının herhangi bir uyarı yapılmadan düşürüldüğünü vurgulamış ve Türkiye'nin bu durum karşısında angajman kurallarını değiştireceğini açıklamıştır. Ayrıca Erdoğan, Suriye'nin yaşanan bu olaydan

ders almayıp düşmanca tavrını sürdürmesi halinde Türkiye'nin misliye karşılık vereceğini açıkça belirtmiştir (DHA, 2012).

Türkiye yaşanan bu gelişmeler sonrasında Suriye'ye karşı izlenmiş olduğu politikayı ulusal ve bölgesel güvenlik boyutuyla değerlendirmiştir. Bu politika değişikliğinde öncelikli neden Esad yönetiminin Türkiye'nin teklif ettiği reformları gerçekleştirmemesidir. İkinci bir neden ise, Esad'ın halka karşı sert müdahalelerde bulunarak silah kullanımından geri atmayıdır. Üçüncü neden ise Türk savaş uçağının düşürülmesi sonrasında Rusya'nın Suriye lehine tavır almasıdır. Türkiye'nin güneyinde oluşan güvenlik zafiyeti ile birlikte Rusya'nın Esad'a destek vermesi Türkiye'nin ulusal ve bölgesel güvenliğinin tehdit eder duruma getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye güneyinde kalan bölgenin güvenliğini önceleyen bir yaklaşım benimsemiştir (Erdağ, 2018).

Türkiye'nin savaş uçağının düşürülmesi, Suriyeli muhaliflere verilen desteğin bir sonucu olarak yorumlanmıştır. Ankara ise gerçekleşen bu olay karşısında soğukkanlı davranarak gerilimi tırmandırmamıştır. Uçağın düşürülmesi ile ilgili gerçekler tam olarak bilinemese de Türkiye'nin yapmış olduğu açıklamalar diplomasiyi harekete geçiren nitelikte ve sıcak savaşa gidilmemeye yönelik olmuştur (Abuhasan, 2013, s.85).

Türkiye yaşanan uçak krizi sonrası vakit kaybetmeden konuyu uluslararası arenaya taşımış ve ilk diplomatik adımını atarak 4. madde kapsamında NATO'dan toplantı talep etmiştir. NATO'nun 4. maddesi, üye ülkenin ulusal güvenliği, bağımsızlığı veya sınır bütünlüğü tehlike altında olması halinde diğer üye ülkeleri toplantıya çağırabilmeye fırsat tanımıştır. Ancak 4. madde aynı zamanda NATO kurucu anlaşmasının 5. maddesi için bir ön şart olarak görülmüştür. 5. madde ise üye ülkeye gerçekleştirilen saldırının tüm üye ülkelere yönelik bir saldırı kabul edilmesi anlamına gelmektedir (T24, 2012). Bu kapsamda 26 Haziran 2012 tarihinde Suriye'nin Türk savaş uçağını uluslararası sularda düşürmesinin ardından NATO üye ülkelerinin büyükelçilerinden oluşan konsey Brüksel'de toplanmıştır. Toplantı sonrası açıklama yapan NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen, Türk askeri uçağını düşüren Suriye'yi en güçlü şekilde kınadıklarını ve "saldırının kabul edilemez" olduğunu ifade etmiştir (Sabah, 2012). Suriye ile yaşanan uçak krizi sonrası Ankara, diplomasiyi kullanarak NATO'yu işlevselleştirmiş, krizi ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşımıştır. Dolayısıyla kolektif bilincin gölgesinde bir politika uygulamasını tercih etmiştir. Ayrıca hukuka bağlı kalarak askeri angajman kurallarında bir takım düzenlemeye gitmiştir. Bu doğrultuda Erdoğan, TBMM grup

toplantısında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin angajman kuralları gelinen bu aşama sonrası değiştirildiğini açıklamıştır. Değişen angajman kuralları sınıra yaklaşan silahlı unsurların tehdit olarak algılanmış ve anında karşılık verilmesini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. (TRT Haber, 2015).

4.3.1.2. Akçakale Saldırısı ve Türkiye'nin Angajman Kuralları Değişimi

3 Ekim 2012 tarihinde Suriye'nin Rakka kentine bağlı Tel Abyad ilçesinde çıkan çatışma sonucu ateşlenen havan mermileri sınıra 200 metre uzaklıktaki Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesine düşmüştür. Mermilerinin bazı evlere isabet etmesiyle 5 sivil yaşamını yitirmiştir. (Aljazeera Turk, 2012). Olay sonrası Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) değişen angajman kurallarını harekete geçirerek anında karşılık vermiştir. F-16 uçakları tarafından tespit edilen hedefler T-155 fırtına obüsleriyle vurulmuştur. Yaşanan hadisenin masumane bir yanlışlık olmadığını belirten Türkiye, bunun toprak bütünlüğüne bir tehdit olduğunu vurgulamıştır.

Türkiye saldırı sonrası uçak krizinde izlediğine benzer bir tavırla sorunu uluslararası mercilere taşımıştır. Bu kapsamda NATO ve BM'yi harekete geçirerek uluslararası bir baskı kurmayı amaçlamıştır. Saldırının sonrası oluşan risk ve tehdit karşısında operasyon ihtimalinin kullanılabilceğinden hareketle TSK'nın yabancı ülkelerde görevlendirilmesi hususunda hükümete bir yıl boyunca yetki verilmesi öngören tezkere TBMM'de 320 kabul, 129 ret oyuyla kabul edilmiştir (Milliyet, 2012). Türkiye bu politikayı uygularken bir yandan Suriye'yi caydırmak istemiş diğer yandan ise uluslararası tepkilerle karşılaşmak istememiştir. Dolayısıyla Suriye'ye angajman kuralları kapsamında gerçekleştirilen misillemelerde uluslararası hukuka atıfta bulunulmuştur. BM ve NATO Suriye'yi uyararak, Esad yönetiminin Türkiye'den özür dilemesini sağlamıştır (Kınalıtopuk, 2014, s.53).

Türkiye güneyinde hiçbir vatandaşın zarar görmemesi için en küçük bir ihtimali dahi göz önüne alarak, ulusal güvenliğe yönelik oluşan risk ve tehdit karşısında NATO'dan istifade edilmesini gündeme getirmiştir. Bu kapsamda NATO'nun kolektif savunmaya vurgu yapan 4. ve 5. maddesi gereği, Suriye'den kaynaklanacak balistik füze tehdidine karşı hava savunma sistemleri Patriot bataryalarıyla desteklenmesini kararlaştırmıştır.

Patriot sistemleri kapsam olarak Suriye'nin de silahlı envanterinde yer aldığı bilinen kısa menzilli balistik füzeleri önlemek amacıyla geliştirilmiştir ağır silahlar arsında yer almaktadır. Bu sistem füze tehditlerini tespit ederek, hedefine varmadan hava sahasında

yok etme teknolojisine sahiptir. Gemilerden fırlatılan füzelere, savaş uçaklarına, insansız hava araçlarına ve uzun menzilli balistik füzelere karşı etkin savunma sağlamaktadır (TBMM, 2013).

21 Kasım 2012 tarihinde Türkiye patriot füzeleri için NATO'ya resmi başvuruda bulunmuştur. Başvuru sonrası NATO Genel Sekreteri Rasmussen talebin vakit kaybedilmeden değerlendirileceğini, Almanya Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle, NATO'nun reddetmesi için bir sebebi olmadığını ve Hollanda hükümeti ise ittifak dayanışması değerlendirmede önemli bir kriter olduğu görüşlerini belirtmesiyle Türkiye'ye bu kapsamda tam destek verilmiştir (NTV, 2012). 4 Aralık 2012 tarihinde Brüksel'de düzenlenen NATO'ya üye ülkelerin dışişleri bakanları toplantısında Türkiye'nin güneydeki Suriye sınırına Patriot Savunma Sistemi kurulması talebine onay verilmiştir. Onayın ardından Rasmussen, ABD, Almanya ve Hollanda'nın harekete geçmesinin beklendiğini belirterek, bu sistemin herhangi bir saldırı operasyonunu destekleyici yönde kullanılmayacağını da altını çizmiştir (Aljazeera Turk, 2012). 22 Aralık'ta NATO tarafından yapılan açıklamada da, NATO'nun Güney-Doğu sınırındaki krizi hafifletici amacının bulunduğunu dolayısıyla da Türkiye'ye yönelik herhangi bir saldırı tehdidine karşı "caydırıcı" unsur olarak yerleştirileceğinin bir kez daha altını çizmiştir. Bu kapsamda ABD'den gelen patriotlar Gaziantep'e, Hollanda'dan gelen patriotlar Adana'ya ve Almanya'dan gelen patriotlar ise Kahramanmaraş'a yerleştirilmiştir (Hürriyet, 2012).

Suriye yönetimi patriotların sınıra yerleştirilmesini provokasyon olarak değerlendirirken, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ise bölgede askeri çatışma olasılığının giderek arttığını belirtmiştir. Lavrov patriotların yerleştirilmesini "Çehov tüfek sendromu" olarak tanımlamış ve tüfeğin birinci sahnede duvarda asılı olduğunda üçüncü sahnede mutlaka ateşleneceği değerlendirmesini yapmıştır (Miş, 2012, s.245).

4.3.1.3. 2013 Reyhanlı Bombalı Saldırıları

Hatay'ın Reyhanlı ilçesine 11 Mayıs 2013 tarihinde iki bomba yüklü aracın patlamasıyla Türkiye'de en fazla can kaybına yol açan terör saldırısı gerçekleştirilmiştir (BBC News, 2013). Yapılan açıklamada 5'i çocuk 53 kişinin hayatını kaybettiği ve 155 kişinin de yaralandığı belirtilmiştir (Cumhuriyet, 2015). Saldırının Esad yönetimiyle bağlantılı kaynaklar tarafından yapıldığı bir hayli güçlü olsa da Esad rejimi bu iddiaları reddetmiştir. Rejim daha önceki olaylarda olduğu gibi bu olayda da inkâr politikasını kullanmayı sürdürmüştür. Tıpkı 22 Haziran 2012'de Hatay'da düşürülen savaş uçağına

“sonradan fark ettik” ya da 3 Ekim 2012’de Şanlıurfa’nın Akçakale ilçesine atılan mermi sonrası “bizden kaynaklı değil” ifadelerinde buldukları gibi bu olayda da aynı tepkiyi vermişlerdir.

Esad Rejimi hedef saptırmaya yönelik olayın failleri ile ilgili muhalefet gruplarını işaret etse de, teröristler listesinde mavi kategoride bulunan, bombalı saldırıda failleri yönlendiren ve Suriye istihbaratıyla bağlantıyı gerçekleştiren Yusuf Nazik Lazkiye’de Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) tarafından Türkiye’ye getirilerek itiraf ettirilmiştir. Nazik ön sorguda, Suriye istihbarat birimlerinden aldığı talimatla Türkiye’de alternatif eylem yerlerine yönelik keşiflerde bulunduğunu ve patlayıcıların Suriye’den Hatay’a intikalini gerçekleştirdiğini itiraf etmiştir (Yeniçağ, 2018). Peki, neden Reyhanlı sorusu sorulduğunda, Reyhanlı ilçesi, Suriye sınırında Cilvegözü sınır kapısına ev sahipliği yapan ve savaştan kaçan sığınmacıların ilk durağı olmasıdır (Evin, 2014). Diğer taraftan bölgede gerçekleştirilen bu saldırılar Türkiye’ye karşı bir “meydan okuma” olarak değerlendirilmiştir. Çünkü gerçekleştirilen patlamanın zamanlaması oldukça ilginç bir şekilde Başbakan Erdoğan’ın ABD’ye yapacağı ziyaret öncesine denk getirilmiştir. Erdoğan’ın ABD’de yapacağı görüşmelerin ana gündem maddesi Suriye konusu olarak planlanmıştır. Bu kapsamda muhaliflere ağır silah temini, uçuşa yasak bölge, doğrudan askeri müdahale seçenekleri bu görüşmede ele alınacak konular arasında yer almıştır (Miş, 2013, s.206).

4.3.1.4 Suriye Helikopteri ve Savaş Uçağının Düşürülmesi

Suriye’ye ait MI-17 tipi helikopter 16 Eylül 2013 tarihinde Hatay’ın Yayladağı ilçesinde iki kilometrelik sınır ihlali gerekçesiyle, hava savunma unsurlarınca ikaz edilmesine rağmen ihlalini sürdürmesinin ardından füzeyle vurularak Suriye topraklarına düşürülmüştür (Deutsche Welle, 2013). Olayın ardından Başbakanlık görevini yürüten Davutoğlu, her türlü tedbirin alınarak uluslararası mercilerin bilgilendirileceğini belirtmiştir. Davutoğlu ayrıca bir daha hiç kimsenin Türkiye sınırlarını ihmal etme cüreti gösteremeyeceği değerlendirmesini yapmıştır (NTV, 2013). Suriye Genel Kurmay Başkanlığı ise Lazkiye kırsalı Berdama bölgesinde Türkiye’den Suriye’ye giriş yapıldığı tespit edilen muhaliflerin izlendiği esnada bir aksaklık nedeniyle askeri görevi olamayan helikopterin hemen Suriye sınırına geri döndüğü ifade etmiştir (Sarı, 2015, s.89). Açıklamanın devamında ise uçağın düşürülmesi hızlı alınmış bir karar olarak nitelendirilmiş ve bu durumun Türkiye’nin Suriye yönetimine karşı düşmanca olan tutumu olarak değerlendirdiklerini açıklamıştır (Serdar, 2014, s.20). Türk medyası ise bu

olayı Suriye tarafından daha önce düşürülen Türk jetine karşı bir misilleme olarak görerek daha öncesinde karşılık verilmediği yönünde sert eleştirilerde bulunulmuştur. (Kınalıtopuk, 2014, s.62-63). Suriye helikopterinin düşürülmesi yapılan eleştirilere cevap niteliğinde olmasından ziyade Türkiye'nin angajman kurallarında ne kadar ciddi olduğunun bir göstergesidir. Bu anlamda da Türkiye, sınırında oluşabilecek en ufak risk karşısında tereddüt göstermeyeceğini tüm uluslararası ülkelere net bir şekilde göstermiştir.

23 Mart 2014 tarihinde bir diğer olay Suriye'ye ait iki adet MIG-23 uçağının Türkiye tarafından düşürülmesidir. Genel Kurmay Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada, Diyarbakır'da yer alan Birleştirilmiş Kontrol İhbar Merkezi (BKİM), Türkiye hava sahasına on deniz mili yaklaştığı tespit edilen iki Suriye uçağının ikaz edildiğini belirtmiştir. Sonrasında uçaklardan birisinin hava sahasına girmeden uzaklaştığı tespit edilirken diğerinin ise uyarılara rağmen Hatay'ın Yayladağı bölgesinde hava sahası ihlali sonucu angajman kuralları gereğince düşürüldüğünü açıklamıştır (BBC News, 2014). Erdoğan sınırda düşürülen uçakla ilgili, hava sahasının ihlal edilmesi durumunda tokadımızın ağır olacağı değerlendirmesinde bulunmuştur. Suriye Dışişleri Bakanı ise olayı açık bir düşmanlık ve saldırganlık olarak ifade etmiştir.

Suriye'nin uçak ve helikopterlerinin düşürülmesi birçok tartışmayı kamuoyunun önüne getirmiştir. Bu olayın asıl nedeni sınır ihlalden mi kaynaklandığı yoksa başka bir nedenden dolayı düşürüldüğü uzun süre tartışılmıştır. Çünkü olayın gerçekleştiği zaman Rejim kuvvetleri Kesen kasabasını almak amacıyla çatışmalara girmiş ve muhalifler (Esad Rejimine göre terörist) uzun süren bu çatışmalardan yara alarak bölgeden çıkarılmıştı. Ancak tam bu esnada Suriye uçağının düşürülmesi Türkiye'yi muhalif gruplara desek veriyor suçlamasıyla karşı karşıya bırakmıştır (Koşar, 2017, s.78).

Esad rejimi saldırıların şiddetle devam ettiği Haziran 2013'te beklenmeyen bir hamle yaparak devlet başkanlığı seçimlerinin yapılacağını açıklamıştır. Şam'ın bu adımına Dışişleri bakanlığı, katledilen yüzbinlerce Suriyelinin hatırasına ve uluslararası topluma karşı "saygısızlık ve küstahlık" ifadesiyle cevap vermiştir. Uluslararası anlamda itibar edilmeyen seçimlere Esad'ın açık destekçisi Rusya ve İran'dan destek gelirken Türkiye seçimlerin siyasi ve hukuki bağlayıcılığının olmadığını bir kez daha dile getirmiştir (Miş, 2014, s.195).

2013 yılının ikinci yarısından sonra Suriye'ye ilişkin güvenlik konusundaki risk ve tehditlere karşı hassasiyetler artmıştır. Dolayısıyla güvenlik tedbirleri üst düze

çıkarılmıştır. Bu doğrultuda 2013'ün ikinci yarısından sonra PKK/PYD/YPG ve DEAŞ Suriye'de etkinliklerini artırmasıyla Türkiye güneyde yeni güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır.

4.4. Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası

Türkiye, bulunduğu konum itibarıyla transit ya da geçiş noktasında bulunan ülke olarak sürekli dışardan göç almaktadır. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin taraf ülkeleri arasında da yer alan Türkiye, sözleşmeyi ve 1967 tarihli Ek Protokol'ü coğrafi sınırlama uyarınca uygulamaktadır.

Buna göre Mülteci:

Avrupa'da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı ifade etmektedir (Emniyet Genel Müdürlüğü, www.egm.gov.tr).

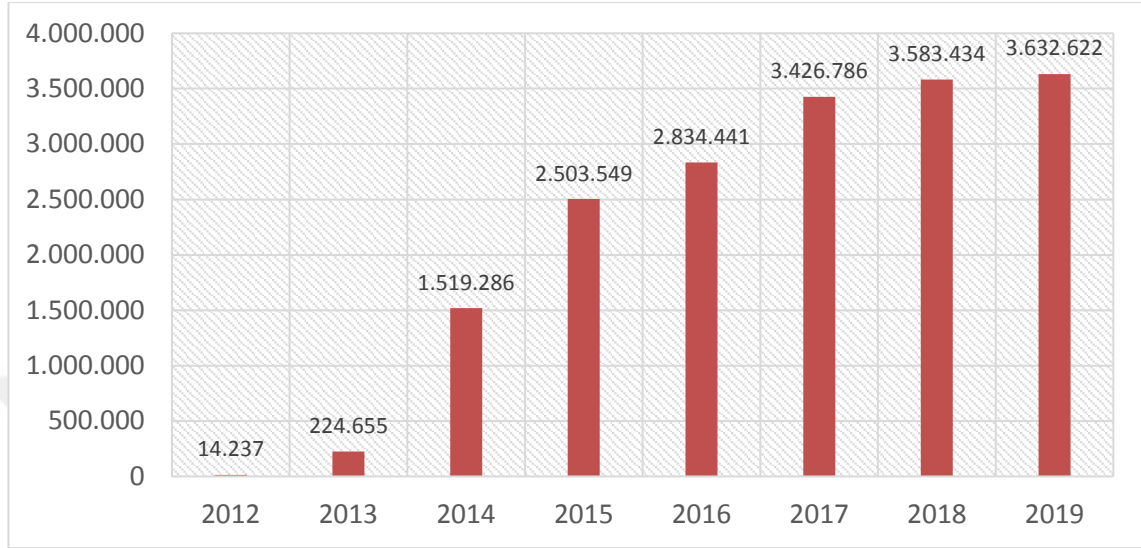
Türkiye bu sözleşme gereği sadece Avrupa'dan gelen kişileri mülteci olarak kabul ederken, Avrupa dışından gelenleri ise “şartlı mülteci” olarak tanımlamaktadır. Türkiye mülteciliğe ilişkin işlemlerini ise Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile işbirliği içerisinde yürütmektedir. Kısaca Türkiye, Avrupa ülkeleri dışından gelen sığınmacıları mülteci statüsünde değerlendirmeyerek, sözleşme hükümleri kapsamında mülteci statüsü niteliklerine sahip kişileri “şartlı mülteci” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca üçüncü bir ülkeye yerleştirilene dek uluslararası koruma sağlamaktadır.

Suriye konusunda, Nisan 2011'de yaşanan gösteri ve protestoların artmasının ardından insani krize dönüşen durum Suriyelilerin güvenlik endişesiyle ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanmış ve Türkiye 29 Nisan'da ilk kez Suriyeli sığınmacılara kapısını açmıştır.

Suriye'de yakın zamanda siyasi çözüm umudunun olmaması, demokrasi ve adalet isteyen halkın sesini duymazdan gelen rejim ile terör örgütleri tarafından gerçekleştirilen şiddet olaylarının her geçen gün daha da artması halkı ya ülke içerisinde ya da ülke dışında göçe zorlamıştır. Diğer taraftan çoğu göçmen ailesinin ülkede çıkan bu savaşa katılmama veya

reddetme kararı zorla askere alma veya terör örgütlerince kaçırılma durumları bir başka yer değiştirme nedenleri olmuştur.

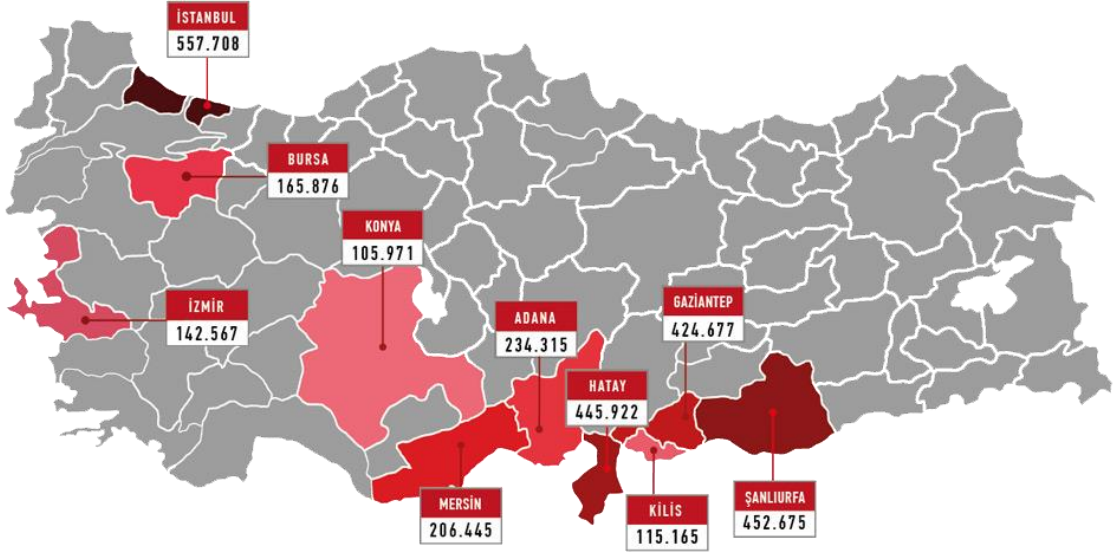
Tablo 7
Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacı Sayısındaki Artış



Kaynak: Sputnik, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar, 31.05.2018

* 2019 verisi: Mülteciler Derneği, 3 Şubat 2019

Türkiye, Suriyeli “misafirlerini” Ekim 2011’den itibaren İçişleri Bakanlığının 1994 tarihli Yönetmeliği’nin 10. maddesi gereğince “geçici koruma statüsüne” aldığını açıklamıştır. Uluslararası standartlarla uyumlu olan bu statü, açık kapı politikası, kamplarda barınma, geri dönmeye zorlamama ve diğer temel hizmetlerin sunulması gibi ilkeleri içermiştir. Bu kapsamda Türkiye’de Suriyelilere yönelik kamplarının kurulması ve koordinasyonunu Kızılay ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) üstlenmiştir. Bugün AFAD bünyesinde 25 Barınma Merkez’inde 215 bin 486 Suriyeli kalırken, Suriyelilerin dışında ise 5 bin 908 Iraklı bulunmaktadır. Barınma merkezlerinin dışında kalan 3 milyon 417 bin 136 Suriyeli ise başta İstanbul olmak üzere Türkiye’nin tüm illerine yerleşmiştir. Göç İdaresinin 17 Ocak 2019 tarihli açıkladığı verilerine göre Suriye’de iç savaştan kaçarak Türkiye’ye sığınan mültecilerin en çok yaşadığı 20 şehir şekil 3’te ki haritada yer almaktadır. En çok Suriyelinin yaşadığı şehir 557 bin 708 kişi ile İstanbul olurken en az bulunduğu şehir ise 32 kişi ile Bayburt olmuştur.



Şekil 3: Suriyelilerin En Yoğun Olduğu İller

Kaynak: Mülteciler Derneği, 17 Ocak 2019

Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle acil bir önlem olarak sığınan Suriyelilere Türkiye, gerekli tedbirleri almış yiyecek, barınma gibi temel ihtiyaçlarını sağlamıştır. İnsani durum yönüyle gerçekleştirilen bu yardımlar, Suriyelilerin hukuki statüsüne veya sahip oldukları hak ve sorumluluklara bakılmaksızın doğrudan çözüme yönelik olarak sağlanmıştır.

Uluslararası kuruluşların raporlarına göre kamplarda sağlanan hizmetlerin uluslararası standartlarda olduğu ve Türkiye’deki kampların diğer ülkeler göre daha iyi koşullarda olduğu belirtmektedir. Barınma merkezlerinde, ibadet, tercümanlık, sosyal ve psikolojik destek, bankacılık, haberleşme, alt yapı gibi hizmetlerin yanı sıra sosyal ihtiyaçlara hitap edecek mesleki kurs ve eğitim hizmetleri de verilmektedir.

2018’de Başbakan yardımcılığı görevinde bulunan Recep Akdağ, 20 bin Suriyeliye çalışma izni verildiğini, 13 bine yakın Suriyeli işletme açıldığını ifade etmiştir (Sputnik, 26.04.2018). Bu anlamda Suriyeli sığınmacılar sorunu Türkiye açısından büyük bir ekonomik yük de getirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılar için bugüne kadar 32 milyar dolar harcadığını belirterek, "Buna karşılık dışarıdan aldığımız destek, uluslararası kuruluşlardan 600 milyon dolar, AB'den de şu ana kadar fiilen verilen tutar 1,7 milyar avro düzeyinde” olduğunu açıklamıştır (AA, 25.09.2018).

Suriyeli sığınmacıların durumu sadece Türkiye özelinde değil başta Avrupa ve Ortadoğu ülkeleri olmak üzere tüm dünyanın çözmesi gereken uluslararası bir krizdir. Bu nedenle ülkelerindeki iç savaşın ardından başka ülkelere göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin

karşılaştığı insanlık dramına karşı uluslararası geçerliliği olan çözüm politikaları geliştirilmelidir. Bu süreçte ülkelerin sığınmacıların topluma katılım ve entegrasyon gibi konularda uzun dönemli kalıcı politikalara yönelmesi gerekmektedir.

4.5. DEAŞ Terörünün Türkiye Üzerinde Oluşturduğu Risk ve Tehditler

DEAŞ'ın lideri olarak kendisini açıklayan Ebu Bekir Bağdadi, Irak'tan Suriye'ye gelerek Suriyeli muhalif yapılanmalardan bilhassa selefi isimlerden biat istemeye başlamasıyla Irak-Suriye arasında yeni bir örgütlenme yapısı oluşmaya başlamıştır. Bağdadi'nin muhaliflere karşı baskıcı ve sindirme stratejisinin ana hedefi Türkiye'nin desteklediği muhalif gruplara yönelik olmuştur (Miş, 2016, s.15). Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye'de güvenli bölge oluşturma politikası devam ettiği dönemde Esad rejimine bağlı kuvvetlerin de çekilmesiyle DEAŞ Suriye'nin kuzeyinde kontrolü sağlama girişimleri hız kazanmıştır. Suriye'de yaşanan sorun karşısında uluslararası toplumun duyarsızlığı sonucu ortaya çıkan DEAŞ ile birlikte Esad rejiminin katliamları ikinci planda kalmıştır.

2014 sonrası Suriye tam anlamıyla terör sarmalına girmiştir. Oluşan bu terör sarmalının da başını çeken örgüt DEAŞ olmuştur. Etkinliğini artırabilmek adına dünyanın birçok yerinden militan toplamıştır. Büyüdükçe katliamlarını büyütüştür. Kadın, erkek, genç, yaşlı demeden saldırılarda bulunmuştur. Ele geçirdiği bölgelerde İslam Dini ile uyuşmayan kanlı terör eylemleri düzenleyerek büyük bir korku ortamı oluşturmuştur. Irak ve Suriye dışında da eylemlerini bölgeye yaymaya başlayan DEAŞ Batı'da ve Türkiye'de de terör eylemlerini gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda DEAŞ, Suriye'nin kuzeyinde teröre geçit vermek istemeyen Türkiye'yi potansiyel hedef haline gelmiştir.

DEAŞ İlk olarak 20 Mart 2014'de Niğde'nin Ulukışla ilçesinde yol kontrolü yapan güvenlik ekiplerine saldırıda bulunmuştur. DEAŞ'lı üç terörist, Almanya vatandaşı Benyamin Xu, İsviçre vatandaşı Çendrim Ramadani ve Makedonya vatandaşı Muhammed Zakiri jandarmanın yol çevirme esnasında uzun namlulu silahlarla ateş açmıştır (CNN Türk, 2016). Saldırıda üç kişiyi öldürüp sekiz kişiyi yaralayan DEAŞ'ın üç faili hakkındaki görülen davanın gerekçeli kararında, teröristlerin İstanbul'da uluslararası çapta ses getirecek bir saldırı düzenleyerek hilafet devleti kurmak için anayasal düzeni yıkmayı amaçladığı vurgulanmıştır. Bu nedenle de yakalanan teröristler örgüt üyeliği suçuyla değil Türk Ceza Kanununun (TCK) 309'uncu maddesi kapsamında şiddet kullanarak anayasayı değiştirmeye teşebbüs suçundan ağırlaştırılmış hapis cezası verilmiştir (Sputnik, 2017).

DEAŞ'ın 10 Haziran 2014'de Musul'un tamamını kontrol altına almasının ardından Türkiye, DEAŞ'ı terör örgütü olarak ilan etmiştir. Bu olay üzerine DEAŞ, 11 Haziran'da Türkiye'nin Musul Konsolosluğuna saldırarak 49 konsolosluk görevlisini rehin almıştır (Balıkçı, Konuralp ve Ergan, 2014). Olayın dünya da geniş yankı bulmasıyla uluslararası kuruluşlar dâhil birçok ülke sert tepki göstermiştir. Sivilleri ve diplomatları hedef alan saldırı hakkında Dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki Mun, olayın kesinlikle kabul edilemez olduğunu açıklarken, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Jen Psaki, uluslararası toplumun çağrılarının yerinde olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Irak'ta yaşanan olaydan endişe duyulduğunu ifade ederek Amerika ve İngilizlerin Irak'ta başlattığı maceranın iyi bitmeyeceği konusunda daha önce uyarıda bulduklarını hatırlatarak bölge istikrarsızlığının ana sebebinin dolaylı olarak bu ülkelerden kaynaklandığı değerlendirmesinde bulunmuştur (Haber Türk, 2014). Tüm bu açıklamalara rağmen DEAŞ esir aldığı sivil ve diplomatik kişileri bırakmamıştır. 101 gün sonra 20 Eylül tarihinde rehinelere Türkiye tarafından gerçekleştirilen kapsamlı operasyon neticesinde Türkiye'ye getirilmiştir.

Dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu operasyon sonrası yaptığı açıklamada, rehinelere 101 gün boyunca Musul'da sekiz farklı adreste tutulduğunu, bugüne kadar 5-6 kez rehinelere kurtarılma aşamasına geldiğini ancak DEAŞ-PYD arasındaki sıcak savaş ortamı nedeniyle sonuca ulaşamadığını belirterek rehinelere DEAŞ'ın kontrol ettiği bölgeden getirildiğini açıklamıştır (Sabah, 2014).

Suriye'de DEAŞ'ın hızla ilerlediği bölgede harekete geçmeyen ABD ve Batılı ülkeler, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Erbil'in düşme noktasına gelmesi ve Bağdat'ın tehdit altına girmesi sonucu DEAŞ'ı doğrudan hedef almışlardır. Bu doğrultuda ABD öncülüğünde bölge ülkelerini kapsayan bir koalisyon kurma amacıyla (Miş, 2014). Ürdün, Mısır, Irak, Türkiye ve Körfez İşbirliğine üye ülkeler arasında DEAŞ'a yönelik "Terörle Mücadele Toplantısı" gerçekleştirilmiştir. Toplantıya katılan ülkeler bildiriye kabul ettiklerini beyan edip imza atsalar da Türkiye, toplantı sonuç bildirgesine imza atmayacağını açıklamıştır (Cumhuriyet, 2014). Bu anlamda Türkiye, DEAŞ tehdidinin bertaraf edilmesini istemiş ve DEAŞ karşıtı koalisyonda da hava üslerini sadece insani yardım için kullandırma kararı almıştır (BBC News, 2014). ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Marie Harf düzenlediği basın toplantısında Türkiye'nin neden imzasının olmadığına ilişkin sorusu üzerine "Türkler terörle mücadelede çok yakın bir ortak" değerlendirmesinde bulunmuştur (Haber Türk, 2014).

Türkiye'nin DEAŞ karşıtı koalisyonda aktif olarak yer almamasında, Musul'da DEAŞ'ın elinde bulundurduğu rehinelere güvenliği şeklinde tartışmalar yapılsa da esasında Türkiye'nin, Suriye'ye yönelik ABD ve Batılı ülkeleriyle politika ayırımına girmesinden kaynaklanmıştır. Oluşturulan koalisyon ülkeleri DEAŞ'ı hedef tahtasına yerleştirirken, Türkiye ise DEAŞ'ı bir sonuç olarak değerlendirmiş ve bölgede yaşanan kaosu asıl nedeninin Esad rejiminden kaynaklandığını belirtmiştir (Miş, 2014, s.184). Türkiye hem Esad Rejiminin halk üzerindeki baskısını hafifletmek hem de DEAŞ tehdidi ile mücadelede masum insanların ölümlerini engellemek adına, Suriye muhalefetinin eğitilip donatılmasını, Suriye içinde uçuşa yasak alan kararı ve güvenli bölge oluşturulması yönünde ısrarcı olmuştur (Pirinççi ve Demirtaş, 2014). Bu kapsamda 29 Mayıs 2015'te Türkiye ile ABD arasında görüşülen eğit-donat mutabakatı ABD'yi temsilen Ankara Büyükelçisi John Bass ve Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu arasında imzalanmıştır. İmza sürecinin ilk adım olduğunu belirten Sinirlioğlu çok kaotik durumların oluştuğunu ve birlikte çalışmanın farklı sonuçları olacağını belirtmiştir. Büyükelçi Bass ise ortaklığı güçlendirme fırsatı veren her anlaşmanın bölgeyi daha iyi konuma getireceğini yönünde değerlendirmede bulunmuştur (Aljazeera Turk, 2015). Hem Washington hem de Ankara'dan yapılan açıklamalar da ortak hareket etmeye vurgu yapılmıştır.

ABD tarafından eğit-donat programı kapsamında yapılan açıklamalarda programın temel amacının muhaliflerin askeri yeteneklerini artırarak, DEAŞ karşısında taarruz eğitimi verilmesi ve askeri silah-mühimmat konusunda destekleneceği belirtilmiştir (Koşar, 2017, s. 82). Üç yıl sürmesi planlanan program kapsamında yılda toplam 5 bin olmak üzere 15 bin milis gücünün eğitilmesi kararlaştırılmıştır. 1500-2000 arası muhalifin Türkiye'de geri kalanların ise Suudi Arabistan ve Ürdün'de eğitim alacağı belirlenmiştir. Ancak anlaşma metninde eğitilen milislerin kimlere karşı savaşacağını yer almaması bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda ABD muhaliflerin sadece DEAŞ ile mücadele edeceğini değerlendirirken, Türkiye ise Esad Rejimine karşı savaşmaları konusunda ısrarını sürdürmüştür (Sputnik, 2015).

Eğit-donat programı kapsamında 12 Temmuz 2015'de Türkiye'den Suriye'ye gönderilen 54 kişilik ilk grubun yarısına yakını el Nusra örgütüne esir düşmüştür. 22 Eylül'de gönderilen ikinci grup üzerinde bulundukları mühimmatları el Nusra örgütüne kaptırdıkları ortaya çıkmıştır. ABD, yaşanan bu iki başarısızlığın ardından eğit-donat programı bünyesinde Suriye'de savaşmaya giden milis sayısının 4-5 olarak kaldığı

açıklamıştır (Hürriyet, 2015). Dolayısıyla gelinen noktada çok fazla yol alınmaması neticesinde ABD Savunma Bakanlığı, Katar, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'da gerçekleştirilen eğit-donat programlarının sona erdirilmesi yönünde karar almıştır. (Cumhuriyet, 2015). 3 Ekim'de Başkanlık görevinde olan Barack Obama konuya ilişkin bir değerlendirmede bulunarak, eğit-donat programının başarısız olduğunu belirtmiş ve "beklenildiği ölçüde işe yaramadığını itiraf eden ilk kişiyim" değerlendirmesini yapmıştır (Milliyet, 2015).

Özgür Suriye Ordusunun kurucu komutanı Albay Riyad eğit-donat programının kısa sürede sonlanması hakkında, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu müttefiklerin ABD tarafından kandırıldığını belirterek başlatılan bu projenin tuzak olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Ayrıca Riyad, Projenin muhalifler içinmiş gibi takdim edildiğini ancak geri planda PYD için oluşturulduğu tartışmasını gündeme getirmiştir (T24, 2016).

2015 yılına gelindiğinde DEAŞ, Türkiye'yi dini-ideolojik savaşın cephesi olarak konumlandırmış, bu gerekçeyi hayata geçirmeye yönelik ise yumuşak hedefleri seçerek eylem alanlarını genişletmiştir. Türkiye'de 2015 genel seçimlerinin gerçekleştirileceği dönemde toplumsal ayrışmaları tetiklemeye yönelik eylemlere başlayarak, çözüm sürecinin devam ettiği bu dönemde toplumsal uzlaşma çalışmasına darbe vurmaya istemmiştir. Bu anlamda YPG ile çatışma halinde olması örgütü bu tarz eylemlere yönelten bir diğer neden olmuştur (Ozan, 2017, s.28).

Türkiye Suriye sınırında gelişen olayları yakından izlerken, uluslararası hukuktan doğan haklarını işlevselleştirmek adına angajman kurallarını değiştirme kararı almıştır. Daha önce Rejime karşı angajman kurallarını değiştiren Türkiye, Temmuz 2015 sonrası DEAŞ terör yapılanmasını da bu kapsama almıştır. Dolayısıyla sınırda yaşanan herhangi bir tehdit karşısında güvenlik güçleri her defasında emir alma gereksinimi duymadan karşılığını anında verebilme yetkisini almıştır. Bu müdahale sadece karada kalmayıp havada ve denizde de sağlanmıştır. Batı ülkeleri tarafından Türkiye'nin sınır geçişleri hakkında yeterli önlemlerin alınmadığı eleştirileri de değiştirilen bu angajman kurallarıyla gerekli yerlere güçlü bir mesaj niteliği taşımıştır. Bu dönemde Türkiye'de yapılan tüm toplantılarda Suriye'nin kuzeyinde oluşabilecek yeni bir devlet kurulması ile mücadele edileceği ve karşı önlem kapsamında Fırat'ın batısı kırmızı çizgi olarak tüm makamlarca net olarak belirtilmiştir.

Suriye'nin kuzeyinde uzun zamandır YPG ile çatışan DEAŞ, Türkiye'yi doğrudan hedef alan bir stratejiyi 2015'e kadar benimsemediği görülmüştür. Ancak Türkiye tarafından

değiştirilen angajman kuralları örgütü strateji değişikliğine yöneltmiştir. Nitekim 20 Temmuz'da Suruç'ta gerçekleşen eylem bu durumun en net kanıtı olmuştur. DEAŞ'a ait "Konstantiniyye" dergisinin son sayısında da Türkiye'nin hedef alınması eylemlerin artırılacağına ilişkin ilk belirtiler olmuştur (Acun, 2015, s, 185).

DEAŞ eylemlerini 2016 tarihinde artırarak, 12 Ocakta Sultanahmet meydanında, 9 Mart'ta İstiklal caddesinde, 1 Mayıs'ta Gaziantep Emniyetine, 28 Haziran'da Atatürk Havalimanına, 20 Ağustos'ta Gaziantep'te kına gecesine ve son olarak 2017'de yılbaşı günü İstanbul'da Reina katliamını gerçekleştirmiştir.

İçişleri Bakanlığı tarafından DEAŞ'ın Türkiye'ye yönelik saldırılarına ilişkin açıklanan raporda; 14 terör saldırısının gerçekleştirildiğini (3 silahlı saldırı, 1 bombalı saldırı, 10 canlı bomba) 1'i asker 10' polis olmak üzere toplam 304 kişinin hayatını kaybettiğini, 7'si asker 62'si polis olmak üzere 1.338 kişinin yaralandığı açıklanmıştır (Turak, 2017). Bir bütün olarak değerlendirildiğinde DEAŞ, karşı saldırılar düzenleyerek Suriye'de kendi alan hâkimiyetinde bulunan yerlerde tehlikeleri uzak tutmak adına bu eylemleri gerçekleştirdiği değerlendirilmesi yapılabilir.

Tablo 8
DEAŞ'ın Türkiye'de Gerçekleştirdiği Eylemler

TARİH	YAPILAN EYLEM	ÖLDÜRÜLEN KİŞİ SAYISI	YARALANAN KİŞİ SAYISI
20 Mart 2014	Niğde'de DEAŞ'lılarla Çatışma	3	8
11 Haziran 2014	Musul Konsoloslugu Baskını		
5 Haziran 2015	HDP Diyarbakır Mitinginde Çifte Patlama	4	402
20 Temmuz 2015	Suruç'ta Bombalı Saldırı	32	104
1 Eylül 2015	Kilis Sınırı Hattı	1	1
10 Ekim 2015	Ankara Tren Garında Patlama	103	391
12 Ocak 2015	Sultanahmet'te Bombalı saldırı	12	16
19 Mart 2016	İstiklal Caddesi Saldırısı	4	39
1 Mayıs 2016	Gaziantep Emniyeti Önünde Patlama	3	34
28 Haziran 2016	Atatürk Havalimanı Saldırısı	45	237
20 Ağustos 2016	Gaziantep'te Kına Gecesinde Saldırı	51	94
16 Ekim 2016	Gaziantep'te Hücre Evinde Patlama	3	8
1 Ocak 2017	Reina Katliamı	39	71
TOPLAM		300	1405

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir

Yukarıda yer alan tablodaki veriler ile İçişleri Bakanlığı tarafından açıklanan rapor uyumsuzdur. Bunun nedeni ise tabloda yer alan veriler resmi haber sitelerinden yoluyla elde edilmiştir.

4.5.1. Fırat Kalkanı Harekatı

Türkiye 24 Ağustos 2016 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) sözleşmesinin 51. Maddesinden kaynaklanan haklarını kullandığı belirterek Fırat Kalkanı Harekatı'nı başlattığını açıklamıştır. BM sözleşmesinin 51. maddesi, üye ülkelerden birisinin silahlı saldırıya uğraması halinde, BMGK uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gereken tedbirleri alıncaya kadar, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak savunma hakkına helal getirmez ifadesine hükmetmektedir. Bu doğrultuda Türkiye meşru müdafaa hakkı kapsamında oluşan tehdit algısını ortadan kaldırmak üzere harekete geçmiştir.

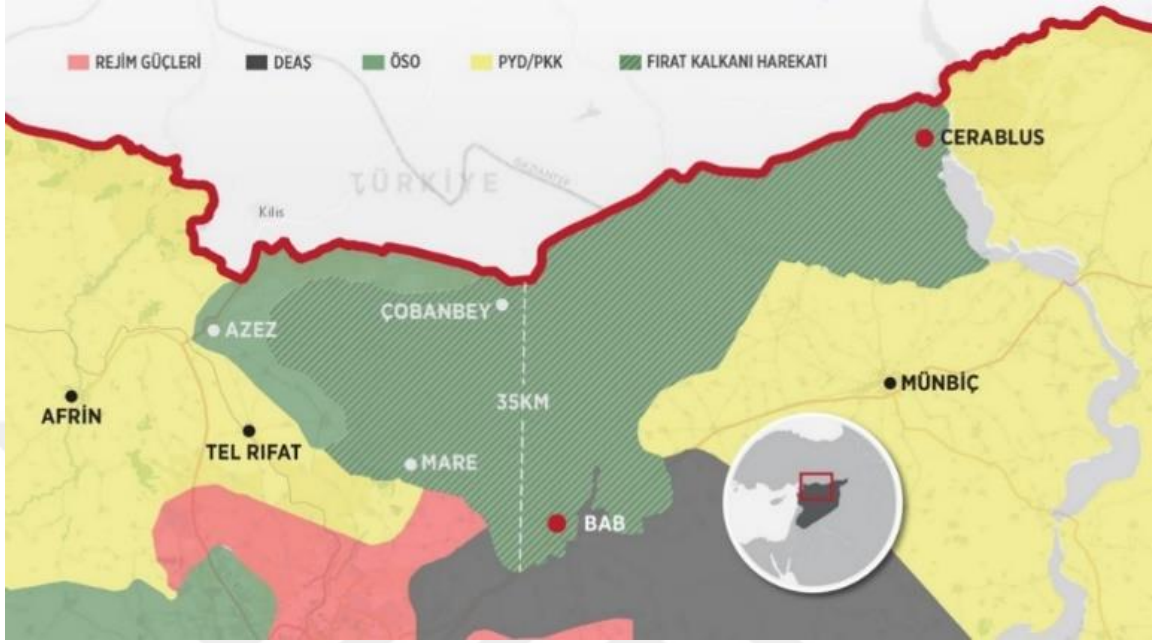
Fırat Kalkanı operasyonunun iki amaç üzerinde şekillendiği bilinmektedir. İlki sınır güvenliğinin sağlanması, ikincisi ise DEAŞ tehdidinin ortadan kaldırılmasına yönelik olmuştur (Ozan, 2017, s.48). Operasyona giden süreç içerisinde Türkiye'nin karşılaştığı güvenlik risk ve tehditleri askeri müdahaleyi zorunluluk olarak ortaya çıkarmıştır. Operasyon öncesi DEAŞ, Türkiye'nin büyükşehirleri başta olmak üzere çok sayıda ilini hedef alarak eylemlerde bulunmuş ayrıca sınırda Azez-Cerablus bölgesinin yaklaşık 100 kilometrelik sınır hattını kontrol altına almıştır. Bu sınır üzerinde kurduğu hâkimiyet nedeniyle Kilis başta olmak üzere diğer sınır illeri ve askeri konumları hedef alan eylemleri Türkiye'yi harekete geçirmiştir (Yeşiltaş, Seren ve Özçelik, 2017 s.13).

Fırat Kalkanı Harekatı, DEAŞ'la oluşan yeni sınır temasını ve güvenlik risklerini bertaraf ederek örgütü Rakka'ya doğru sürüklemek harekatın temel hedefi olmuştur. Bu kapsamda ilk adım TSK tarafından desteklenen ÖSO birlikleriyle Cerablus'a yönelik operasyon gerçekleştirilmiştir. Örgüt çok fazla direnemeyerek güneye doğru çekilmiş ve şehri terk etmiştir. Kısa zamanda örgütün Türkiye ile olan sınır bağı koparılarak TSK ve ÖSO, Dabık ve Ahtarın'ı ele geçirmiş ve güneye doğru El-Bab'a yönelmiştir (Ulutaş ve Duran, 2016, s.21-22). 19 Eylül'de Cerablus-Çobanbey, Mare-Azez ve çevresinde TSK desteğiyle ÖSO tarafından kontrol sağlanmıştır. Bölgede DEAŞ tehdidinin bertaraf edilmesi ardından terör örgütü PYD'nin de kuzeyden ilerleyişi durdurulmuştur. Bölgenin temizlenmesi DEAŞ'a büyük zayıflık vermiştir. Dabık'ın da ÖSO güçleri hâkimiyetine girmesinin ardında yaklaşık olarak 1000 kilometre karelik alan PYD-DEAŞ örgütlerinden temizlenmiştir (Yeni Şafak, 2017). Tüm harekat sonrası ise 1900 kilometrekareden fazla alan terör guruplardan arındırılmıştır.

Fırat kalkanı harekatı ile;

- Suriye halkı için güvenli bölge oluşturulmasında önemli bir adım atılmıştır,

- DEAŞ, Türkiye sınırından tamamen uzaklaştırılmıştır,
- PYD-YPG'nin Fırat'ın batısı ile doğusu arasında terör koridoru kurması engellenmiştir.



Şekil 4 : Fırat Kalkanı Harekati

Kaynak: AA, 23.02.2017

29 Mart 2017 tarihinde gerçekleştirilen Milli Güvenlik Toplantısı (MGK) sonrası yapılan açıklamada; DEAŞ'ın Türkiye'ye yönelik saldırılarını önlemek ve Suriyeli sivillerin ülkelerine dönerek yaşamlarını güven içerisinde sürdürmeleri sağlamak adına yürütülen harekâtın başarıyla tamamlandığı açıklanmıştır (MGK, 2017). Bu doğrultuda 30 Mart'ta Başbakanlık görevini yürüten Binali Yıldırım operasyona ilişkin yaptığı açıklamada, 600 ÖSO, 67 Türk askerinin şehit olduğunu, 3 bini aşkın terörist'in öldürüldüğünü belirtmiştir (Milliyet, 2017).

Fırat Kalkanı Harekâtının Türkiye'ye bakan en önemli sonucu değerlendirildiğinde, DEAŞ terörünün minimize edilmesi, sınırda yer alan il/ilçelere yönelik saldırılarının sona erdirilmesi, sınırdan gerçekleştirilen sızma girişimlerinin durdurulması ve sınır güvenliğinin sınır ötesinden başlayan bir düzlemde kurulması olmuştur. Bu harekât ile DEAŞ'ın hem ülke içerisindeki ağı çökertilmiş hem de ülke sınırlarından püskürtülmüştür. Harekât sonrası DEAŞ Türkiye'deki operasyonel gücünü kaybetmiştir.

4.6. Türkiye'nin Güney Sınırını Tehdit Eden PYD/YPG

1980 darbesinin ardından Türkiye'nin en önemli sorunu haline gelen PKK, 2009 sonrası devletin örgüt ve BDP/HDP parti temsilcileriyle diyalog başlatmasının ardından yeni bir

sürece girmiştir. Ortaya çıkan bu yeni dönemi hükümet “Demokratik Açılım” olarak adlandırmıştır. 11 Mart 2009 tarihinde Cumhurbaşkanlığı görevinde olan Abdullah Gül İran seyahati esnasında “*Kürt sorunuyla ilgili önümüzdeki günlerde iyi şeyler olacak*” sözleriyle ilk olumlu girişimi başlatmıştır (T 24, 2009). Ayrıca hükümet demokratik açılım süreciyle milli birlik ve kardeşlik hedefine ulaşılacağını yönünde açıklamalarda bulunmuştur. İlerleyen süreç içerisinde dört ayrı mekanizmadan oluşan “İnsan Hakları Paketi” açıklanmıştır. Bu kapsamda, özel kanallara 24 saat farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına, farklı dil ve lehçelerde cezaevlerinde görüşme yapılabilmesine ve farklı dil ve lehçelerde araştırma merkezi, enstitü kurulması yönünde kararlar alınmıştır.

Dönemin Demokratik Toplum Partisi (DTP) Genel Başkanı Ahmet Türkün yumruklanması, Tunceli karakoluna saldırı gerçekleştirilmesi, Oslo görüşmelerinin sızdırılması, Çukurca ve Beytüşşebap eylemleri gibi art arda gelişen olaylar süreci tıkama noktasına getirse de, Eylül 2012’de KCK Yürütme Konsey Başkanlığında bulunan Zübeyir Aydar görüşmelerin yeniden başlamasını talep etmiştir. 3 Ocak’ta ise BDP heyeti İmralı’da Abdullah Öcalan ile görüşmelere başlamıştır. Başbakan Erdoğan MİT-PKK arasındaki görüşmelerin İmralı süreci yerine “Çözüm Süreci” olarak adlandırmasının daha doğru olacağını altını çizmiştir (CNN Türk, 2014). 23 Mart’ta PKK çözüm sürecini kabul etmiş ve çatı örgüt KCK silahlı birliklerin geri çekilmesi için yasal zeminin oluşturulmasını talep etmiştir. Hükümet bu sürece katkı sağlaması amacıyla sanat, siyaset ve yazarlarında yer aldığı 63 kişiden oluşan “Akil İnsanlar Heyeti” oluşturmuştur. Bu doğrultuda başlatılan sürecin ardından 8 Mayıs’ta PKK Türkiye’den çekilme kararını resmen başlamıştır (Aljazeera Turk, 2014). Diğer taraftan 2014’ün ikinci yarısında DEAŞ, Irak ve Suriye’de etkinliğini artırarak Musul’u ele geçirmiştir. Kerkük, Erbil ve Bağdat’ı tehdit etmesiyle de ABD öncülüğünde oluşturulan koalisyonun hava harekâtı başlatılmıştır. Ancak Türkiye, incirlik üssü dâhil harekâta fiili katkı vermediği gibi ABD tarafından uygulanan stratejiye de mesafeli yaklaşmıştır. Bu dönemde Türkiye, DEAŞ’ a karşı hava harekâtı kapsamına Esad rejiminin de dâhil edilmesini ve Suriye’nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturulması beklentilerini belirtmiştir. Bu doğrultuda PKK’nın Suriye’deki uzantısı PYD’nin Suriye’nin kuzeyinde devlet kurma yaklaşımını tehdit olarak algılamıştır. ABD ise PYD’yi, DEAŞ karşıtı harekâta yönelik müttefik olarak konumlandırması Türkiye ve ABD’yi bölgede karşı karşıya getirmiştir.

PYD’nin silahlı grubu Halk Savunma Birlikleri (YPG) Suriye’nin kuzeyinde Esad güçlerinin çekilmesiyle Amude, Kobani ve Afrin’i çatışmasız ele geçirmiştir. Haseke ve

Kamışlı'yı ise Rejim ile birlikte kontrolüne almıştır. Örgüt hâkimiyetini sürdürdüğü bölgelerde kantonlar ilan ederek yerel idareler kurmuştur. Ancak Suriye-Irak hattında etkinliğini artıran DEAŞ diğer muhalif yapılanmaları bölgeden çıkarmasının ardından PYD ile karşı karşıya gelmiş ve iki örgüt yoğun çatışmalara başlamıştır (Acun, 2014, s.199). Ayrıca DEAŞ, Cezire ve civarındaki petrol alanlarını ele geçirerek; Azez ve Rakka arası güzergâhı Kobani üzerinden birleştirme stratejisini izlemiştir. Suriye-Irak arasındaki Kürt koridorunu da kırmayı planlayan örgüt Kobani'yi 7 Ekim 2014'te ele geçirmiştir (Kerman ve Efeğil, 2017, s.164). Bu süreçte DEAŞ'ın Kobani'ye saldırması PYD/YPG önemli bir yerel aktör haline getirmiştir.

DEAŞ'ın PYD kontrolündeki Kobani'yi kuşatması, Türkiye'deki süreci de yakından ilgilendirmiştir. Türkiye'nin DEAŞ'ı desteklediği yönündeki iddialar PKK'nın silah bırakması gibi gündemdeki konuları doğrudan etkilemiştir. PKK'nın da bu sıralarda silah bırakma kongresinin Öcalan'ın bulunduğu bir kongrede alınabileceğini açıklaması çözüm sürecinin zarar görmesine neden olmuştur. Bu dönemde seçim sürecine girilmesiyle de gerginlikler artarak devam etmiştir.

Kobani sürecinin ardından PYD-DEAŞ mücadelesi PYD'ye prestij kazandırarak iç savaşta Batı müttefiki rolünü yükseltmiştir. Bu doğrultuda uluslararası koalisyonun DEAŞ'a yönelik baskıları Kobani'ye kaydırılmış ve bölgedeki PYD terör örgütü dost/müttefik olarak gösterilerek askeri yardım sağlanmıştır. 20 Ekim 2014 tarihinde ABD Merkez Kuvvet Komutanlığı Centcom tarafından yapılan açıklamada, C-130 tipi nakliye uçaklarıyla Kobani üzerinde çok sayıda ikmal uçuşu gerçekleştirilerek YPG birliklerine havadan paraşütle silah ve cephane yardımıyla bulunulduğunu açıklamıştır (Deutsche Welle, 2014).

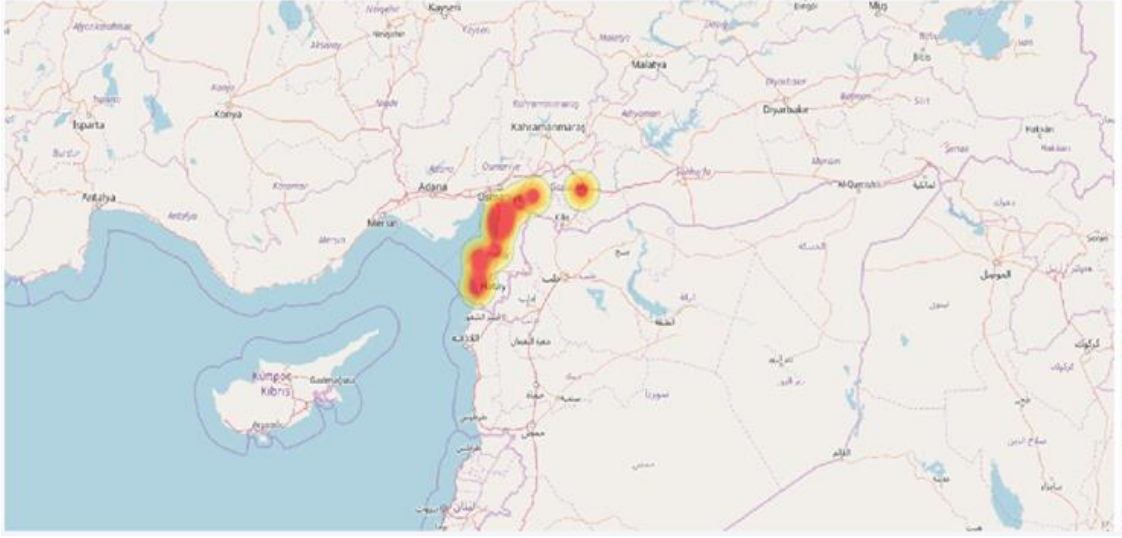
Türkiye ise sınırında kendisine tehdit olarak algıladığı terör yapılanmasının askeri mühimmatlarla donatılmasına karşı sert tepki göstermiştir. Bu doğrultuda Ekim 2014'te Cumhurbaşkanı Erdoğan, Suriye'nin kuzeyindeki PYD'nin PKK terör örgütü ile aynı olduğunu ve PYD'ye silah gönderilmesine 'evet' diyemeyeceklerini belirtmiştir (BBC News, 2014). Başbakanlık görevinde olan Davutoğlu ise PYD konusunda, *“Üç yıl boyunca Suriye rejimiyle, bir yıl boyunca da IŞİD ile yan yana yaşayanlar, Suriye'de Araplar, Türkmenler öldürülürken ses çıkarmadılar”* sözleriyle ABD'nin bu politikasına eleştiri getirmiştir (Aljazeera, 2014). Ancak Türkiye Kobani krizi sürecinde Irak'ta ki peşmergelerin Türkiye'yi kullanarak Suriye'ye geçişlerine izin vermiştir. Bu tutumundaki asıl neden ise bölgede PYD'nin tek başına hakimiyet kuracak olmasındaki

rahatsızlığından kaynaklanmıştır. Bu anlamda PYD'nin gücünün kırılması hedeflenmiştir. ÖSO birliklerinin de Kobani'ye geçişi aynı okumanın parçasıdır (Kılıç, 2014). Türkiye'nin peşmergeye izin vermesi ve ABD'nin askeri olarak YPG'yi desteklemesinin ardından 26 Ocak 2015'te Kobani DEAŞ'tan geri alınmıştır. Bu durum sonrası YPG, Suriye iç savaşında ABD'nin en önemli müttefiki konumuna yükselmiştir. Ayrıca YPG bu saldırı ile birlikte sadece Kürtler için değil aynı zamanda Türkmenler ve Araplar için özgürlük mücadelesi yürüttüğü algısını Batı'ya benimsetmiştir (Kerman ve Efeğil, 2017).

2015'de Tel Abyad'da DEAŞ ile ortak kontrol ettiği alanı Fırat Nehrine kadar uzatan YPG, Uluslararası Af Örgütü'nün'de belgelendirdiği üzere Türkmen ve Araplara karşı etnik temizlik uygulamasında bulunmuştur. Türkiye'nin sınır güvenliği için de mülteci krizine neden olan PYD bölgede sorunlu bir yerel aktör olmayı sürdürmüştür (Acun, 2015, s.187-188). Bu süreçte Türkiye, 2013'de başlattığı çözüm sürecini 7 Haziran 2015 seçimlerinin ardında kesin olarak sonlandırmıştır. Güneyde birçok yerde öz yönetim ilan edilmemesiyle de güvenlik birimlerine direnç başlamış ve Türkiye aynı anda iki terör örgütüyle birlikte mücadele etmek durumunda kalmıştır.

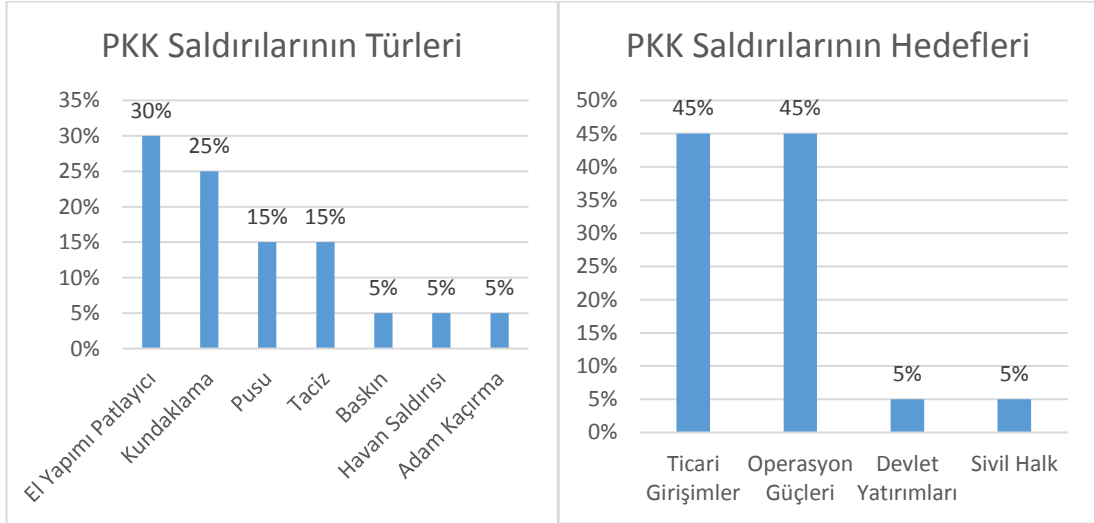
Türkiye'nin 2015'e kadar PKK'nın Suriye'deki uzantısı PYD'ye yönelik politikası, çözüm süreci ruhuna zarar verilmemesi yönünde olmuştur. Ancak PKK'nın çözüm sürecini fırsata çevirerek PYD'yi güçlendirme çabaları süreci kullandığını ortaya çıkarmıştır. Suriye'de boşluktan yararlanan PYD, çözüm sürecinin oluşturduğu konjonktür içerisinde Türkiye'de yetkililerle doğrudan temas kurabilmiştir. Bu çerçevede temasları PYD adına Salih Müslim yürütmüştür. Müslim'e Türkiye tarafından Esad yönetimiyle PYD ilişkilerini sonlandırmasını, Suriye'de muhalefet ile ortak hareket edilmesini ve özerklik konusunda tutumunu gözden geçirmesi yönündeki beklentiler doğrudan iletilmiştir. Buradaki temel amaç Suriye'nin kuzeyinde PYD ile koordineli bir politika oluşturulması yönünde çaba gösterilmiştir.

Çözüm süreci genel olarak değerlendirildiğinde karar alıcıların Suriye iç savaşında alternatif politikalar üretmeye çalışarak, PKK'nın da bu süreçte Türkiye'nin gündeminden çıkarılmasının planlandığı söylenebilir.



Şekil 5 : 30 Temmuz 2015-9 Haziran 2017 Arasında Gerçekleşen PKK Saldırıları

30 Haziran 2015, 9 Haziran 2017 tarihleri aralığında gerçekleşen yirmi PKK terör saldırısının % 5'i adam kaçıрма, %5'i hava saldırısı, %5'i baskın, % 15'i taciz ateşi, %15'i pusu, %25'i kundaklama ve %30'u el yapımı patlayıcı madde şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan saldırıların %5'i devlet yatırımlarını, %5'i sivil vatandaşları, %45'i operasyonel kuvvet birliklerini ve %45'i bu bölgede faaliyette bulunan ticari girişimlerin tesislerini (maden ocağı vb.) hedef almıştır. Bu doğrultuda Gaziantep, Kilis, Osmaniye ve Hatay PKK terör örgütünün sosyolojik bir alanı olmamasına rağmen PYD'nin Akdeniz'e ulaşma emellerinin bir parçası olarak değerlendirilebilir (Özçelik ve Acun, 2018, s.13).



Şekil 6 : PKK saldırılarının tür ve hedeflerinin yüzde dağılımları

Bu dönemde gelişen konjonktürde PKK ve DEAŞ'a yönelik baskılar artırılmıştır. Türkiye 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Ağustos ayında başlattığı Fırat Kalkanı Harekâtıyla da PYD'nin etkin olduğu ve kantonlarını birleştirme hamlesine yönelik doğrudan askeri operasyonlara başlamıştır. Yine bu süreçte Türkiye 2016 ve 2017 boyunca sınır hattında terörü önleyici operasyonlara devam etmiştir. Bu süreçte gerçekleştirilen terörle mücadelenin yurt içindeki faaliyetleri ve finansal kaynakları da ciddi şekilde minimize edilerek sınır güvenliği inşa edilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin yeni güvenlik anlayışını oluşturan güvenlik doktrini çerçevesinde terör unsurlarının tamamıyla yok edilmesine yönelik Türkiye sınır ötesi terör kaynaklarına müdahale edici operasyon aşamasına gelmiştir.

4.6.1. Zeytin Dalı Harekati

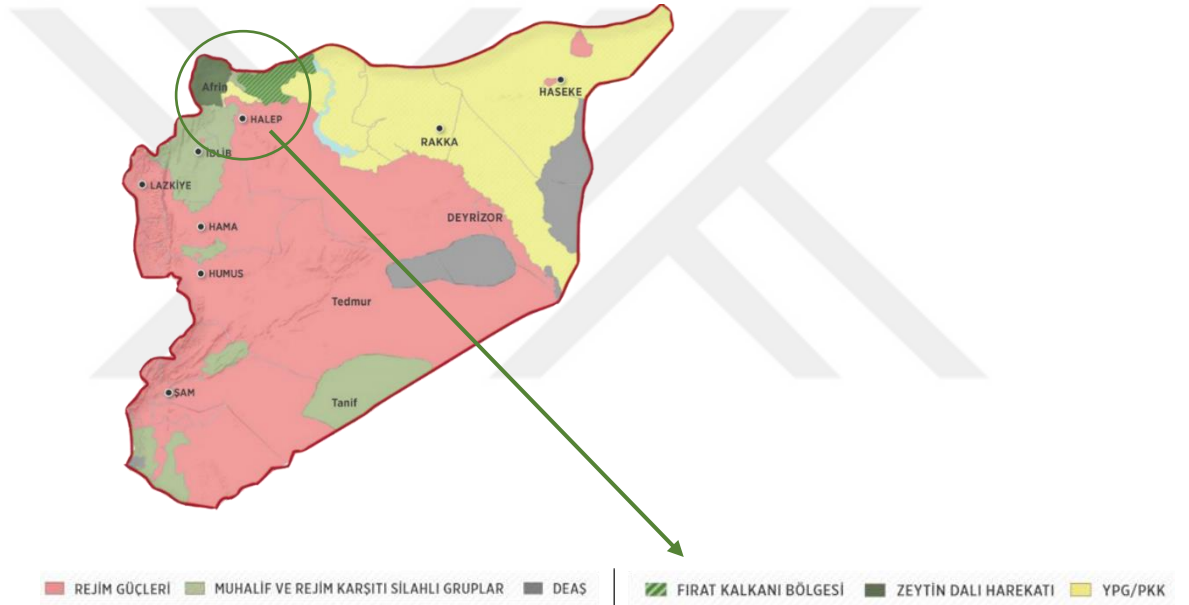
ABD'nin de PKK-PYD'ye sağladığı destek sahadaki şiddet olaylarını tırmandırarak Türkiye'nin güvenliğini tehdit eder duruma gelmiştir. Oluşan bu tehdit kaygılarının giderilmesine yönelik Türkiye, Afrin konusunda gereken tedbiri almak üzere harekete geçmiştir. Bu kapsamda Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından, PKK/PYD-YPG ve DEAŞ'a mensup teröristleri etkisizleştirmek ve bölge halkını baskıdan kurtarmak adına 20 Ocak 2018 tarihinde Zeytin Dalı Harekati başlatılmıştır. Operasyonun önceliği ise Türkiye'nin ve bölgenin güvenlik ve istikrarının tesis edilmesine yönelik olmuştur.

Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekatiındaki başlıca amaçları şu şekilde sıralanabilir; (CNN Türk, 2018).

- ABD tarafından terör unsurlarına yapılan desteği önlenmek.
- Fırat Kalkanı Harekati ile tesis edilen güvenliğin devamının sağlamak.
- Doğu Akdeniz'e ulaşmayı arzulayan PKK'yı engellenmek.
- 10 bin kilometrekarelik bir alanın, ÖSO birlikleri kontrolüne girmesini sağlamak.
- Türkiye'nin Arap ülkeleriyle coğrafi bağının kesilme olasılığını sonlandırmak.
- PKK-PYD'nin Amanos Dağları üzerinden Türkiye'ye yönelik sızma girişimlerini sonlandırmak.
- Suriye-Türkiye sınır güvenliğini tesis etmek.
- Terör yapılanmalarının Akdeniz'e ve bu bölgeden de dünyaya açılmasını engellemek.
- Tel Rıfat ve çevresinde hakimiyet kurularak halkın evlerine tekrar dönmesini sağlamak.

Türk Silahlı Kuvvetler ve ÖSO birlikleri iki ay boyunca devam eden operasyonun ardından Afrin kent merkezini kontrol altına almıştır. Harekat sonrası Türkiye'nin tutumu bölgede güvenliğin sağlanması, risk ve tehditlerin minimize edilerek istikrarın tesis edilmesine yönelik olmuştur.

Zeytin Dalı Harekatı'nın anlaşılması açısından üç safaya ayırdığımızda; İlk olarak Afrin merkezinin terör gruplarından temizlenmesi, ikinci olarak kent kırsalının temizlenerek terör unsurlarının topraksızlaştırılması son olarak da Afrin'in tamamında yeniden yapılanma, asayiş ve istikrarın sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca Zeytin Dalı Harekatıyla Suriye'deki diğer harekat bölgeleriyle birleştirilerek olası terör hedeflerine yönelik operasyon hazırlıkları planlanmıştır (Özçelik ve Acun, 2018, s.18).



Şekil 7 : Zeytin Dalı Harekatı sonrası Suriye'de Hakimiyet Alanlarında Son Durum Haritası

Kaynak: Levent Tok, 2018, Anadolu Ajansı

Genel anlamda değerlendirildiğinde Zeytin Dalı Harekatı Türkiye'nin sınırında Fırat nehrinden Lazkiye bölgesine kadar uzanan bir alanda ülkesel yapısını sağlamış bir Suriye muhalefetinin oluşmasına, Suriye görüşmelerinde muhalefetin ağırlıklı bir rol üstlenmesine ve Halep'in baskılamasına zemin oluşturan bir gelişmedir. Muhalefetin bu süreçte güçlenmesi Esad rejimine karşı mücadelenin sürdürülmesi anlamını da taşımıştır.

SONUÇ

1946 tarihinde bağımsızlığını kazanan Suriye'nin tüm Arapları tek çatı altında birleştirme ve büyük Suriye'yi kurma fikri 1971 Hafız Esad dönemine kadar güçlü bir şekilde korunmuştur. Hatta bu politikaları gerçekleştirebilmek adına 1958 tarihinde Mısırda Cemal Nasır ile anlaşarak Birleşik Arap Cumhuriyeti adımları atılmıştır. Ancak bu birliktelikten zarar gören Suriye, süreci daha fazla devam ettiremeyerek üç yılın ardından tekrar ayrılma kararı almıştır. Bu bağlamda Suriye'nin bölgesel olarak tüm Arapları tek çatı altında toplama ve büyük Suriye hayalini gerçekleştirme politikaları her dönem güncelliğini korumaktadır. Nitekim Hafız Esad'ın 1971 tarihinde iktidara gelmesiyle de geleneksel politika anlayışında bir değişikliğe gidilmeyerek bu durum daha da güçlendirilmiştir. Esad'ın bölgesel anlamda izlediği politikalar ülke içerisinde karşılık bulması iktidarını ilerleyen süreçte daha da sağlamlaştırmıştır. Ayrıca Arap dünyasında da Pan-Arap birliği alanında Nasır'ın halefi olarak görülmüştür. Ancak Esad'ın 1976 tarihinde Filistin Kurtuluş Örgütü yerine Maruni Hristiyanların yanında yer alması ve bu politikasının “verimli hilal” adı verilen Suriye-Filistin-Ürdün ve Lübnan topraklarını içine alan büyük Suriye politikasıyla örtüşmemesi Esad'a güveni azaltmıştır. Esad bu politika değişikliğini bir adım daha ileri götürerek 1979 tarihinde İran devrimini tanımıştır. Hatta 1980'de gerçekleşen Irak-İran savaşında da İran'ı desteklemiştir. Esad'ın oluşturduğu bu yeni politika anlayışı Ortadoğu'da kazandığı tüm itibarını zedeleyerek Pan-Arap dünyasında meşruiyetini kaybetmesine yol açmıştır.

Sovyetler Birliğinin yıkılması sonrası oluşan yeni süreçte Suriye, geleneksel politikalarından geniş çaplı sapmalar yaşamadan yeni çıkarları doğrultusunda bazı değişikliklerde bulunmuştur. 1990 yılı itibariyle Batı ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurarak güç ve çıkar eksininde politika anlayışı benimsemiştir. 2000 yılı sonrası Hafız Esad'ın ölümünün ardından Beşar Esad'ın yönetime gelmesiyle Suriye'de belirli reformlar gerçekleşmesinin yanı sıra bireysel özgürlükler ve siyasal katılım noktasında yeterli adımlar atılamamıştır. Bu durum ülkede büyük krizlere yol açarak Esad'ı zor durumda bırakmıştır. Diğer taraftan Esad'ın radikal değişiklikler gerçekleştirme yolunda girişimlerine Baas parti yöneticilerinin engel olması yeni süreçte ciddi sıkıntılara neden olmuştur. Dış politika sürecinde 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'yi eleştiren Esad, muhalif tavrını ileri safhalara taşımayarak dengeyi korumuş ve Arap desteğini sağlamlaştırmıştır. 2005 tarihinde Lübnan eski başbakanı Refik Hariri suikastı sonrası zor bir süreçten geçerek Lübnan üzerindeki nüfuzunu kaybetmiş ve bu topraklar

üzerindeki askeri varlığını sona erdirmiştir. Diğer taraftan bölgesel güç olan Türkiye ve İran ile birlikte Avrupa Birliği ülkeleriyle yakın temaslarda bulunan Esad çok kartlı bir dış siyaset izleyerek Türkiye ve İran üzerinden İsrail ve ABD'ye karşı denge sağlayıcı önemli bir aktör haline gelmiştir. 2010 yılına kadar Beşar Esad'ın izlediği politika “Büyük Suriye” idealinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda Arap milliyetçiliği üzerinden bölgesel liderlik arayışı olmuştur.

Ortadoğu'da “Arap Baharı” olarak ortaya çıkan yeni durum, yıllardır güç kaybetmeyen iktidarlarının sonunu getirerek, dünyanın dikkatini Ortadoğu'ya çevirmiştir. İlk kıvılcım Tunus'ta başlayarak Mısır, Yemen, Libya ve Bahreyn'e sıçramıştır. Suriye'de ise Esad Arap dünyasında yaşanan bu gelişmelerin ortaya çıktığı ilk zamanlarda değişim rüzgârının ülkesini etkileyemeyeceğini düşünerek hareket etmiştir. Ancak Dera'da başlayan gösteriler tutuklamaları beraberinde getirerek gösterilerin de ileri safhalara ulaşmasına neden olmuştur. Diğer taraftan rejimin göstericilere sert müdahalelerle bulunmasıyla olaylar masumluğunu kaybederek önce sokak çatışmalarına sonrasında iç savaşa doğru evrilmiştir.

Suriye'de ortaya çıkan çatışmaların şiddetli ve uzun süreli olmasının arka planında, rejim ve muhalifleri destekleyen grupların bulunması ve dış destekli aktörlerin de bölge üzerindeki çıkarlarının henüz sonlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum Suriye'de yaşayan halkın sürekli yer değiştirmesine ve büyük can kayıplarına neden olmuştur. Aynı şekilde ülkenin içerisinde radikal grupların doğmasına zemin hazırlamış ve ilerleyen süreçte tüm bölgeyi tehdit eder duruma getirmiştir. Bu bağlamda Suriye'de ortaya çıkan kriz bir iç isyan olarak başlamışsa da kısa süre içerisinde bütün bölgeyi tehdit eder hale gelmiştir. Orta Doğu gibi dış müdahalelere oldukça açık olan bir bölgede çıkan sorunların çözümüne ilişkin tarihsel perspektiften bakıldığında kolay kolay çözülemediği görülmektedir. Sorunların çözümüne ilişkin atılması gereken adımların en başında bölgede ağırlığı olan ülkelerin küresel aktörlerle bölgenin geleceğine ilişkin ortak bir paydada buluşmaları gerekmektedir. Neticede bölge ülkelerinin tamamı yaşanan iç savaştan etkilenmiştir. Aynı şekilde yaşanan savaş bölge devletlerinin istikrasızlıklarına ve ulusal güvenliklerine büyük çaplı zarar vermiştir.

İç savaş sürecinde her geçen gün isyan hareketinin kartopu gibi büyüyerek destek toplaması rejime yönelik başlatılan ayaklanmanın durmayacağına kuvvetle muhtemel göstergesidir. Diğer taraftan Batılı ülkelerin krizin aşılmasında iç dinamikleri kullanılma

politikasını ısrarla sürdürmesi ve muhalefetin bir çatı altında birleşmemesi, Suriye'deki olayların her geçen gün daha da artmasına neden olmaktadır.

Mevcut konjonktürde yakın zamanda Suriye için ne diplomatik ne de askeri bir çıkış yolu gözükmemektedir. Ülkede oluşan bu tablonun değişmesi için Esad rejimine askeri ve diplomatik açıdan destek veren Rusya ve İran bu süreçte ülkedeki hassasiyetin korunmasına yönelik adımlar atarak rejimin meşru olmayan eylemlerine karşı çıkmalı ve üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir. Diğer yandan mevcut kilitlenmişlik durumunun ortadan kaldırılması yönünde girişimlerde bulunularak rejime yönelik ambargo uygulanması, muhalefete ise yapılan yardımların kesilmesi en öncelikli politikalar arasında yer almalıdır. Bölgesel ve uluslararası aktörler ise ülke üzerinde yürüttükleri vekâlet savaşlarını sona erdirmeli ve Suriye'de barış ortamının tesisini sağlamak üzere politikalar geliştirmelidir. Aynı şekilde rejim ve muhaliflere gönderilen silah yardımları iki taraflı durdurularak barış ortamına giden zeminin hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca bölgesel ve uluslararası yapılan görüşmelerde ülkenin parçalanmış yapısında egemenlik sürdüren grupların ve rejimin geçiş hükümetine ikna edilerek seçime gidilmesi yönünde baskılar artırılmalıdır. Suriye'de yaşanan gelişmelerin iç savaştan bölgesel çaplı bir savaşa dönüşmemesi adına küresel aktörler arasında uzlaşımın sağlanarak, Esad sonrası kurulacak yönetimin meşruiyetinin korunması gerekmektedir. Çin ve Rusya vetosu nedeniyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde alınamayan çözüm kararının uluslararası toplum tarafından farklı mekanizmalar harekete geçirilerek alternatif çözüm arayışlarına gidilmelidir.

İç savaş sonrası Suriye'nin bölünmesi durumunda nasıl şekilleneceği belirsizliğini korumaktadır. Kuzeyde Türkiye'nin Kürt koridorunu engelleme girişimlerine karşı ABD ve Batı ülkelerinin PYD yapılanmasına finansal ve askeri yönden destek politikaları devam etmektedir. Aynı şekilde Çin ve Rusya'nın Esad'sız bir geçiş hükümetini Onay vermemesine karşı muhalif heyetlerin ısrarla geçiş hükümetinde Esad'ın kabul edilmeyeceğini belirtmesi birbiri ardına kilitlenmişlik durumunu göstermektedir. Ortak müzakerelerin sonuca ulaştırılamaması yeni çatışmaları ortaya çıkarmasında kaçınılmaz gözükmektedir. Dahası, bölge ülkelerin güvenlik noktasındaki hassasiyetleri devletlerin doğrudan katılacağı bir savaş olasılığını artırmaktadır. Bu anlamda Suriye iç savaşı bölge ülkelerin iç sorunlarıyla ve dış politikalarıyla ilişkili olduğu gibi küresel gelişmelerle de doğrudan ilgilidir.

Ortadoğu'da Suriye özelinde artık büyük stratejilere dayanan politikalar yürütmek imkansız gözükmektedir. Bunun yerine risk ve tehditleri minimal seviyede tutarak sınırlı ancak ulaşılabilir hedefler belirleyerek sonuç alınabilen politikalar belirlemek daha doğru olacaktır.

Türkiye açısından spesifik olarak değerlendirildiğinde Suriye ihtilafına yaklaşım iç savaş öncesine kadar küresel aktörlerle müstevi yönde strateji belirleyerek kendi bölgesel rolünün kuvvetlendirmesine yönelik olmuştur. Ayrıca bölgede Suriye ve diğer ülkelerle ekonomi temelli işbirliğine yönelik politikalar belirlenmiştir. Bu anlamda Suriye ile Serbest Ticaret Anlaşması ve vizelerin kaldırılması gibi birçok adım atılmıştır. 2011 tarihinde Suriye'de barışçıl gösterilerin başlamasının ardından Türkiye daha önceden yakalanan kazanımların korunması adına Esad rejimiyle diyalog halinde kalarak demokratikleşme sürecine rehberlik etme politikasını benimsemiştir. Ancak barışçıl gösterilere Rejimin sert müdahaleleri sonrası Türkiye, Arap Birliği ve Birleşmiş Milletler nezdinde girişimler başlatmıştır. Ankara'nın bu yaklaşımı Suriye'de toprak bütünlüğünün korunarak halkın reform taleplerinin barışçıl şekilde sonuçlandırılmasına yönelik olmuştur.

Suriye'de halen devam etmekte olan iç savaştan çıkarılacak en önemli sonuç bölgede etnik ve mezhebi kimlik siyaseti üzerinden yapılan ayrışmanın keskinleşmesidir. Bu tehlike görünürde sadece Suriye'de etkili olsa da bölgede yer alan tüm aktörleri tehdit etmektedir. Bu doğrultuda Suriye meselesi özellikle Türkiye'yi bizatihi ilgilendirmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye krizle birlikte ulusal güvenlik başta olmak üzere farklı tehditlerle karşı karşıya bırakmıştır.

Suriye iç savaşı esnasında sınırlarında DEAŞ terörü ile karşılaşan Türkiye, aynı zamanda ülkenin kuzeyinde koridor oluşturmaya başlayarak özerklik talebinde bulunan PYD/YPG ile de karşı karşıya kalmıştır. Haziran 2015 genel seçimlerinin ardından etkinliğini artıran PYD terörü halen istikrarsızlık ortamını sürdürmektedir. Bu doğrultuda 2016 tarihinden itibaren Türkiye müttefiklerini PYD'yi terörist olarak tanımaları konusunda çağrıda bulunarak ikna etmeye yönelik çabaları bölgede yeni dengeleri de ortaya çıkarmıştır.

Suriye'de 2011 sonrası beliren iç savaşta doğrudan müdahale seçeneğini kullanmayan Türkiye, bu süreçte caydırıcılık gücünü kaybetmiştir. Ancak Fırat Kalkanı Harekatını tamamen yerli ve milli kaynaklarla sonuçlandırmasının ardından da yeni bir süreci başlatmıştır. Bu anlamda ABD'nin DEAŞ ile mücadele kapsamında PYD/YPG ile ittifak üzerinden oluşturmaya çalıştığı stratejisini de kırmıştır. Gerekli olan askeri gücün Özgür

Suriye Ordusu tarafından temin edilebileceğini ve DEAŞ'a karşı etkin bir ortak olunabileceğini göstermiştir. Bu anlamda terörden temizlenen yerlerin demografik durumunun korunabileceği ve bir terör örgütü ile diğer bir terör örgütünün temizlenmesinin zorunluluk olmadığı mesajı verilmiştir.

Bu dönemin Türkiye'ye bakan en önemli sonucu değerlendirildiğinde, DEAŞ ve PYD terörünün minimize edilmesi, il/ilçelere yönelik saldırılarının sona erdirilmesi, sınırdan gerçekleştirilen sızma girişimlerinin durdurulması ve sınır güvenliğinin sınır ötesinden başlayan bir düzlemde kurulması olmuştur. Bu strateji değişikliği ile terörün hem ülke içerisindeki ağı çökertilmiş hem de ülke sınırlarından püskürtülmüştür. Diğer taraftan Obama döneminde Türkiye, "uçuşa yasak bölge, güvenli insani bölge ve ortak kara harekatı" önerdiğinde, tezlerine destek bulamamıştır. Ancak 2019 Ocak ayında 32 km'lik güvenli bölgeden bahseden ABD Başkanı Donald Trump ise Fırat Kalkanı esnasında da TSK'nın 20-30 km'den fazla ilerlememesi yönünde baskı kurmuştur. ABD'nin şimdi önerdiği güvenli bölge stratejisi ise görünürde Türkiye'nin güneyinde sınır güvenliğinin tesis edilmesi, gibi görünse de asıl plan PYD/YPG'yi Suriye'nin kuzeyinde yaşatılması olacaktır. Bu nedenle Türkiye bu süreçte ne ABD'nin nede PYD'nin talep ettiği şekilde uluslararası devletlerin güvencesinde "güvenli bölge" isteklerini asla kabul etmemelidir. Çünkü tecrübelerimiz bize gösteriyor ki uluslararası güçler tarafından kurulan hiçbir güvenli bölge başarılı olmadığı, kalıcı huzur getirmediği ortadadır. Aynı formülün bize dayatılmasında bilinçli bir stratejidir. Oluşturulacak bir güvenli bölge ancak Türkiye'nin kontrolünde inşa edilmesi gerekmektedir.

Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik diplomatik çalışmaların etkinleştirilmesi ve Türkiye-İran ve Rusya arasındaki uzlaşımın sorunsuz bir şekilde ilerletilmesi hayati önem taşımaktadır. Öte yandan Ankara'nın, Moskova-Tahran eksenli Suriye politikalarında AB veya ABD gibi aktörleri sürece dahil etmesi gerekmektedir. Buradaki temel amaç ise müzakere zemininin güçlendirilmesi olmalıdır. Aksi takdirde Türkiye'nin, Moskova-Tahran politikaları karşısında yalnız kalması kuvvetle muhtemel bir senaryodur.

Türkiye, uluslararası aktörlerin Suriye'den çekilmesi durumunda oluşacak yeni dengeler karşısında stratejisini belirlemelidir. ABD ve Rusya'nın geri çekilmesinin ardından Ankara ile Şam, Suriye'nin doğusu nedeniyle karşı karşıya gelebilir. Zira rejim 2012'den bugüne PYD/YPG ile işbirliğini arka planda devam ettirmektedir. Bu durum Rejimin PYD ile bir yol almaya çalıştığının göstergesidir.

Türkiye hem Fırat Kalkanı hem de Zeytin Dalı operasyonlarıyla PYD/YPG'nin güney sınırlarında koridor oluşturmasını engellemiş olabilir. Ancak gerek Fırat'ın doğusunda gerekse Suriye'nin diğer şehirlerinde belirsizlik halen devam etmektedir. Bu noktada hem Moskova'nın hem de Washington'un Suriye krizinin çözümünde Ankara'ya ihtiyaç duydukları bir gerçektir. Moskova açısından Türkiye'nin sahada yer alması PYD/ABD ilişkisinin rahat ilerlemesi yönünde engel teşkil etmekte iken, İran'ın Esad rejimi üzerinde etkin nüfuzunun olması da Türkiye tarafından dengelenebileceği ABD tarafından bilinmektedir. Bu anlamda Türkiye, Suriye krizinde Washington-Moskova arasında diplomasi kartlarını iyi kullanarak bölgede uzlaşmaya yönelik etkinliğini artırmalıdır.

Uluslararası anlamda değerlendirildiğinde, AB-Türkiye veya NATO-Türkiye ilişkileri Suriye konusunda Ankara'yı kıymetli hale getirmektedir. Dolayısıyla bu süreçte ABD-Türkiye çatışması veya Rusya-Türkiye yaklaşması gerekli olduğu gibi asimetrikte olmak zorundadır.

Türkiye'nin son dönemlerde yürüttüğü yeni güvenlik anlayışı farklı kazanımları beraberinde getirmesi önemlidir ancak bölgedeki risk ve tehdit unsurları halen varlığını sürdürmektedir. Bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik tutumları da belirsizliğini devam ettirmektedir. Sürece dahil olan aktörlerin çıkar ve hedeflerinin yanı sıra bölgeye yönelik öncelikleri de farklılık göstermektedir. Bu anlamda Suriye meselesindeki uyumsuzluk tüm bölgeyi tehdit eder durumdadır. Bu dengeleri doğru okumak adına tamamen taraflı politikalardan vazgeçilerek çok yönlü ve değişen dengelere hızlı uyum sağlanmalıdır. Suriye'de iç savaşın kısa vadede sonuçlanmayacağından hareketle gerçekçi politikalar benimsenmelidir. Türkiye sınırındaki kırılma yapılarına odaklanmışken kendi iç dinamiklerini göz ardı etmeyerek toplumsal uzlaşının sağlanmasına yönelik stratejilere öncelik vermelidir. Hem içeride hem de dışarıda yer alan terör örgütlerine yönelik uygulamalar eş zamanlı gerçekleşmedikçe sonuç alınması kolay olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abdi, Z. (2016). “Türkiye’nin Suriye Politikası”. Editöler: Çomak, H vd. İçinde: “Uluslararası Politikada Suriye Krizi” BETA Basım Yayım
- Adıbelli, B. (2012). “Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye”. IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Antonius, G. (1965). “The Arab Awakening”. New York: Capricorn Books
- Aras, B. (2003). “Ortadoğu ve Türkiye”. Q- Matris Yayınları
- Aras, B. ve Toktaş, Ş. (2008). “Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan”. SETA Yayınları
- Arı, T.(2008). “Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi”. Alfa Yayıncılık
- Ayhan, S. (2017). “AK Parti Hükümetlerinin Ortadoğu Politikaları Suriye Örneği”. Kriter Yayınevi
- Bayır, Ö. E. (2015). “Uluslararası İlişkilerde Neorealist Ekolden Neoklasik Ekole”. İçinde; Turan, S. ve Köroğlu, N. Ö. (2015) “Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar”. Dora Yayıncılık
- Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (Erişim: <http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/dosyam/denizhukuku.pdf>)
- Cleveland, W. L. (1994). “A History of the Modern Middle East”. San Francisco: Westview Press
- Cleveland, W. L. (2008). “Modern Ortadoğu Tarihi” (çev. Mehmet Harmancı) İdil Matbaacılık
- Çomak, H. ve diğerleri editörlüğünde (2016). “Uluslararası Politikada Suriye Krizi”. Beta Basım

- Dağ, A. E. (2013). “Suriye Bilad-i Şam’ın Hazin Öyküsü”. İHH İnsani Yardım Vakfı Araştırma ve Yayınlar Birimi
- Dam, N. (2000). “Suriye’de İktidar Mücadelesi”. İletişim Yayınları
- Davişa, A. (2004). “Arap Milliyetçiliği” (çev. Lütfi Yalçın) Literatür Yayınları
- Dilan, H. B. (1998). “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası” Alfa Yayınları
- Duman, S. (2010). “Modern Ortadoğu’nun Oluşumu”. Doğu Kütüphanesi Yayıncılık
- Erciyes, E. (2004). “Türkiye-Suriye İlişkileri”. IQ Kültür Sanat Yayıncılık. 1. Baskı
- Ersever, A. C. (2007). “Üçgendeki Tezgah”. Milenyum Yayınları
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2009). “Arap Devletleriyle İlişkiler.” Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001 içinde, Editör Baskın Oran, II: 551-565. İstanbul: İletişim Yayınları
- Fromkin, D. (1993.) “Barışa Son Veren Barış”, (çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları
- Goldschmidt, A. JR. ve Davidson, L. (2007). “Kısa Ortadoğu Tarihi” (çev. Aydemir Güler) Doruk Yayıncılık
- Gunter, M. (2011). “The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Problem in Turkey and Iraq”. Palgrave Macmillan: New York
- Gürün, K. (1986). “Savaşan Dünya ve Türkiye”. Bilgi Yayınevi
- Helmreich, P. C. (1996). “Sevr Entrikaları”. Sabah Kitapları
- Karabat, A. (2013). “Suriye Savaşları”. Timaş Yayınları
- Kılıç, R. (2011). “Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye”. Pasifik Ofset

- Kıymaz, A. (2012). “Arap Bahar’ında Kışın Açan Çiçek Suriye”, Sarkaç Yayınları
- Kodaz, Y. (2016). “Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye antlaşması ve Türk Kamuoyu”, TAD, C.35/S.59
- Kurt, V. (2017). “Orta Doğu’da Ordu ve Siyaset, Fransız Mandacılığından İç Savaşa Suriye’de Ordu ve Siyaset”. Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
- Kurubaş, E. (2004). “1960’lardan 2000’lere Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye”. 2. Cilt Nobel Dağıtım.
- Lewis, B. (2003). “Ortadoğu”. (çev. Selen Kölay), Arkadaş Yayınevi
- Mercan, M. H. (2012). “Suriye Rejim ve Dış Politika”. Çalış Ofset Matbaa
- Miş, N. (2008). “Suriye 2006”. Ortadoğu Yıllığı 2006, Editörler: İnat, K. ve Ataman, M. Nobel Yayıncılık
- Miş, N. (2009). “Ortadoğu Yıllığı 2007”. Editörler: İnat, K., Ataman, M. ve Yeşiltaş, M. Küre yayınları
- Miş, N. (2013). “Türkiye’nin Suriye Politikası”. Türk Dış Politikası Yıllığı 2013 -SETA
- Miş, N. (2014). “Türkiye’nin Suriye Politikası 2014”. Türk Dış Politikası Yıllığı 2014 -SETA
- Miş, N. (2016). “Türkiye’nin DEAŞ’la Mücadelesinin Kritik Dönemeci Fırat Kalkanı Harekatı”. Türk Dış Politikası Yıllığı 2016 -SETA
- Miş, N. ve Özdemir, Ö. B. (2013). “Suriye 2013”. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Ortadoğu Yıllığı
- Miş, N. ve Özdemir, Ö. B. (2014). “Suriye 2014”. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Ortadoğu Yıllığı

- Mufti, M. (1996). "Sovereign Creations, Ithaca and London". Cornell University Press
- Olson, R. W. (1982). "Ba'th and Syria, 1947-1982: The Evolution of Ideology, Party and State from the French Mandate to the Era of Hafız Al Asad". Princeton, N.J., The Kingston Press, Inc.
- Özfatıra, M. N. (2013). "Suriye Düğümü". Divan yolu Kitap.
- Perthes, V. (2004). "Arab Elites: Negotiating the Politics of Change" Lynne Rienner Pub
- Sönmezoğlu, F. (2016). "Son Yıllarda Türk Dış Politikası". Der Yayınları
- Şen, A. (2016). "Yüzyılın En Uzun Tiyatrosu Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi". Yapı Bozum Yayınları
- Şen, S. (2010). "Ortadoğ'u'da İdeolojik Bunalım- Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi". Sis Yayıncılık
- Taşdemir, F. (2016). "Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk". Nobel Akademi Yayıncılık
- Thompson, E. (2000). "Colonial Citizens: Republican Rights, Paternal Privilege, and Gender in French Syria and Lebanon". New York
- Toklu, V. (1999). "Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye". Turhan Kitabevi
- Üzer, M. (2012). "Devrim Sürecinde Ortadoğ'u". Ekin Yayınları
- Yalvaç, F. (2004). "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar". İçinde; (Derleyen: Eralp, A. (2004). "Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar". İletişim Yayınları
- Yavuz, C ve Erdurmaz, S. (2014). "Arap Baharı ve Türkiye". Berikan Yayınevi

Yazıcı, N. (2012). “Suriye Siyasi Tarihi Küçük Ortadoğu Suriye” (Ed. Ümit Özdağ). Kripto Yayınları

Yıldız, Y. G. (2004). “Oyun İçinde Oyun “Büyük Ortadoğu”. IQ Kültürsanat Yayıncılık

Zorob, A. (2009). “Partnership with the European Union: Hopes, Risks and Challenges for the Syrian Economy”, Demystifying Syria, der. Fred H. Lawson



Sürelî Yayınlar

- Acun, C. (2014). “Türkiye’nin Suriye Politikası 2014”. Türk Dış Politikası Yıllığı 2014 - SETA Yayınları
- Acun, C. (2015). “Kuzey Suriye’de PYD Kuşağı”. SETA Perspektif
- Acun, C. (2015). “Türkiye’nin Suriye Politikası 2015”. Türk Dış Politikası Yıllığı 2015 – SETA
- Acun, C. ve diğerleri (2017). “El-Kaide’den HTŞ’ye Nusra Cephesi”. SETA yayınları
- Acun, C. ve Keskin, B. (2016). “PKK’nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG” SETA Raporu
- Acun, C. ve Özçelik, N. (2018). “Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekatı”. SETA Yayınları.
- Acun C. ve Görücü K. (2018). “Suriye Krizinde Göz Ardı Edilen Aktör: Türkmenler”. SETA Perspektif, Sayı: 224
- Aksoy, E. (2016). “DAİŞ ve Suriye İç Savaşında DAİŞ’in Rolü”. Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt:2, Sayı:2
- Atabey, F. (2015). “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”. Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi, Cilt 4, Sayı 7
- Atman, M. (2012). “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”. SETA Rapor
- Bayraktar, B. (2018). “Zeytin Dalı Harekatı”. ORSAM Yayınları.
- Belli, A. ve diğerleri (2012). “2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları”. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
- Benek, S. (2016). “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı”. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

- Boz, G. ve Okur, N. (2015). "İŞİD'in Finansmanı". Ankara Strateji Enstitüsü, Analiz No:2015-6
- Çalhan, M. (2016). "İŞİD'in Örgütlenme Sürecinin Analizi". Ortadoğu Analiz, Cilt:8 Sayı:72
- Çalışkan, B. (2016). "Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası". İnsamer Analiz Ortadoğu Dergisi
- Çiftçi, E. B. A. (2017). "İŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri". Lectio Socialis, Sayı:1
- Demirel, G. (2017). "Terör Örgütlerinin Kimlik İnşasında Etkisi: PYD-YPG ve Suriye'de Kürt Kimliği". Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, 2017 Özel Sayısı
- Erdağ, R. (2018). "Normalleşmeden Gerilim ve Çatışmaya: Türkiye-Suriye İlişkileri". Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık. (Kuruluşundan Bugüne AK Parti – Dış Politika –SETA)
- Erkmen, S. (2012). "Suriye'de Kürt Muhalif Hareketler". ORSAM, Rapor No.127
- Erol, H. A. (2012). "Suriye Colan (Golan) Türkmenleri Ağzı". Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt: 6, Sayı:4
- Gürler, R. T. ve Özdemir, Ö. B. (2014). "El Kaide'den Post-Kaide'ye Dönüşüm: İŞİD". Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt.1, Sayı.1
- Gürler, R. T. ve Özdemir, Ö. B. (2014). "Tevhid ve Cihad Örgütü'nden İslam Devleti'ne". SETA Perspektif, Sayı 60
- Halhalli, B. (2017). "Suriye'deki Kürt Siyasi Partiler Üzerine Genel Bir Değerlendirme". International Journal of Kurdish Studies Vol.3/1

- İlgar, R. ve Khalef, S. (2004). “Türkiye’nin Sınırı Aşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açıdan Bakış”. Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı -10
- İnce, E. (2017). “Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye”. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
- İşyar, Ö. G. (2017). “Suriye İç Savaşında PYD’nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri”. Bilge Strateji, Cilt 9, Sayı 16
- Kardaş, Ş. (2015). “Suriye Askeri Muhalefeti”. ORSAM, Rapor No:2002
- Kerman, İ. ve Efeğil, E. (2017). “Terör Örgütü PKK/PYD’nin Suriye’de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi”. ANKASAM Makalesi, Hibrit Savaşları Özel Sayısı
- Kıran, A. (2014). “Arap Baharı, Suriye ve Demokratik Dönüşüm Beklentileri”. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
- Kodaman, T. ve Birsal, H. (2012). “Arap Baharı Rüzgarında Bir Kimlik Arayışı, Arap Milliyetçiliğinden Suriyeliliğe: Bir Suriye Paradoksu”. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, C.4, S.17-29
- Kodaz, Y. (2016). “Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye”. TAD, C.35/S.59
- Korkmaz, S. (2017). “İsmet İnönü Dönemi Türkiye- Suriye İlişkileri”. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD)ASSAM International Refereed Journal Cilt 4, Sayı 8
- Lebow, R. N. (1994). “The long peace, the end of the cold war, and the failure of realism”, International Organization Journal, s. 490-277 aktaran
- Yılmaz, S. (2015). “Uluslararası ilişkilerde teori ve pratik..” Ulusal Kanal (Erişim: <https://www.ulusal.com.tr/uluslararasi-iliskilerde-teori-ve-pratik-makale,4653.html>)

- Longrigg, S. H. (1958). "Syria and Lebanon Under French Mandate".
London: Oxford University Press
- Lowe, R. (2006). "The Syrian Kurds: A people Discoverd", Chatham House
Middle East Programme
- Okur, M. A. (2009). "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit:
Suriye'de Fransız Mandası". Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler
Dergisi, Sayı 48
- Olson, R. (1996). "The Kurdish Questions and Turkey's Foreign Policy
toward Syria, Russia and Iraq since the Gulf War" içinde Editör:
Olson, R. "The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its
Impact on Turkey and the Middle East". The University Press of
Kentucky aktaran: Olson, R. (1996). "The Kurdish Nationalist
Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East"
The University Press of Kentucky
- Orhan, O. (2011). "Suriye'de Demokrasi Mi İç Savaş Mı?: Toplumsal-
Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları Ve Sürecin Türkiye'ye Etkisi".
ORSAM, Rapor No.45
- Orhan, O. (2015). "Suriye'de Kürt Kuşağı Mümkün mü?". ORSAM Bölgesel
Gelişmeler Değerlendirilmesi, No.28
- Özcan, N. A. (2000). "PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve
Yönetimi" Avrasya Stratejik Araştırmalar Yayını
- Özipek, B. B. (2017). "İç Savaş Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası".
Liberal Perspektif : Analiz Dergisi
- Öztürk, T. E. (2012). "Dünden Bugüne Pan-Arapçılık ve Arap Baharı Yeni
Bir Pan-Arap Uyanışı mı?" Akademik Ortadoğu, Cilt 7, Sayı 1
- Pirinççi, F. ve Demirtaş, T. (2014). Türk Dış Politikasında İnsani Diplomasi:
Suriye Krizi Örneği". Türk Dış Politikası Yıllığı 2014 -SETA

- Salık, N. (2011). “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye- Suriye İlişkilerinin Geleceği”. Ortadoğu Analiz, C.3, Sayı.35
- Salık, N. (2015). “Suriye’de Hafız Esad Rejiminin Ortaya Çıkışı Üzerine Bir Değerlendirme”. Ortadoğu Analiz, Ocak-Şubat Cilt: 7,Sayı:66
- Sandıklı, A. ve Semin, A. (2012). “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:52
- Sarı, Ö. (2015). “Suriye’de Arap Baharı Kışa mı Dönüyor?”. Sosyal Bilimler Dergisi
- Serdar, İ. (2014). “AKP Hükümetinin Suriye Dış Politikasının 2011 Arap Baharı Sonrası Değişimi”. Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi
- Shorrock, W. I. (1970). “The Origin of the French Mandate in Syria and Lebanon: The Railroad Question, 1901-1914”. International Journal of Middle East Studies
- Şahin, T. Y. (2011). “Suriye’de Baas Yönetimi”. Mülkiye Dergisi
- Şen, A. (2015). “Suriye Askeri Muhalefeti”. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No:202
- Şenol, D. ve Erdem, S.-E. (2016). “İŞİD Küresel Bir Terör Örgütü”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 26, Sayı:2
- Topal, C. (2009). “Sancak (Hata) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri”. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
- Ulutaş, U. ve diğerleri (2015). “Sınırları Aşan Kriz Suriye”. SETA Analiz, Sayı:20

- Ulutaş, U. ve Duran, B. (2016). “Türkiye’nin DEAŞ’la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı”. Türk Dış Politikası Yıllığı 2016-SETA
- Ulutaş, U. ve Hoca, H. (2014). “Suriye Devrim mi? Bölünme mi?”. SETA Analizi Sayı:95
- Uzun, H. (2016). “Suriye İç Savaşı Aktörlerin Ağ Bağ Teorisi Yöntemiyle İncelenmesi”. ANKASAM Raporu
- Yeşiltaş, M. ve Öncel, R. (2017). “Analiz: Yenilgiden Sonra DEAŞ; Yükselişi, Çöküşü Ve Geleceği”. SETA Analiz, Sayı: 226
- Yeşiltaş, M. ve Seren, M. ve Özçelik, N. (2017). “Fırat Kalkanı Harekatı Hareketin İcrası, İstikrarının Tesisi ve Alınan Dersler”. SETA
- Yılmaz, S. (2015). “Neoklasik Realizm: İlerletici Mi? Yozlaştırıcı Mı? Lakatosyan Bir Değerlendirme”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 46. Sayı

Diğer

- A Haber (2012). “Suriye Halkının Dostları Grubu’nun Sonuç Bildirisi”. (Erişim: <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2012/04/01/suriye-halkinin-dostlari-grubunun-sonuc-bildirisi>)
- AA (2012). “Suriye’nin Dostları İstanbul’da Toplandı”. (Erişim: <https://www.dunya.com/dunya/quotsuriye039nin-dostlariquot-istanbul039da-toplandi-haberi-169851>)
- AA (2018). “Cumhurbaşkanı Erdoğan, BM Genel Kuruluna hitap etti”. (Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-bm-genel-kuruluna-hitap-etti/1264372>)
- Abuhasan, M. (2013). “Arap Baharı Sonrası Suriye’de Yaşana Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Akdemir, E. (2014). “Bir Arap Ülkesinde Bahar: Suriye’de Arap Baharı ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkisi”. Yüksek Lisans Tezi
- Akgün, B. (2012). “Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler”. Stratejik Düşünce Enstitüsü
- Aljazeera (2011). “Türkiye’den Suriye’ye Dokuz Maddelik Yaptırım”. (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiyeden-suriyeye-dokuz-maddelik-yaptirim>)
- Aljazeera (2014). “Rejim YPG'ye silah verdi” (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rejim-ypgye-silah-verdi>)
- Aljazeera Turk (2013) "Kronoloji: Suriye'de isyandan iç savaşa" (Erişim: <http://aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa>)
- Aljazeera Turk (2015). “Eğit- Donat Anlaşması İmzalandı”. (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/egit-donat-anlasmasi-imzalandi>)
- Aljazeera Turk (2017). “BM’den IŞİD Raporu”. (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bmden-isid-raporu-0>)
- Aljazeera Turk, (2012). “Akçakale’ye Yine Top Mermisi”. (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/akcakaleye-yine-top-mermisi>)
- Aljazeera Turk, (2013). “PKK Nasıl Kuruldu ve Güçlendi?”. (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/pkk-nasil-kuruldu-ve-guclendi>)

- Aljazeera Turk, (2014). “İlk Cenevre’den Bugüne”. (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ilk-cenevreden-bugune>)
- Aljazeera Turk, (2016). “Palmira IŞİD’den alındı”. (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/palmira-isidden-alindi>)
- Aljazeera Turk, (2017). “Barzani: Bağımsızlık referandumu yakında”. (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/barzani-bagimsizlik-referandumu-yakinda>)
- Aljazeera Turk, (2017). “Cenevre 4 görüşmeleri başladı”. (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/cenevre-4-gorusmeleri-basladi>)
- Aljazeera Turk. (2012). “NATO’dan Patriot Füzelerine Onay”. (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/natodan-patriot-fuzelerine-onay>)
- Aljazeera Türk. (2014). “Kronoloji: 2013 Nevruz’undan bugüne” (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-2013-nevruzundan-bugune>)
- Alsayadi, J. (2014). “ABD’nin Suriye Krizi Politikasında Türkiye’nin Yeri (2011-2014)”. Yüksek Lisans Tezi
- Anadolu Ajansı, (2017). “Suriye konulu Cenevre 4 görüşmeleri başladı”. (Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-cenevre-4-gorusmeleri-basladi/756666>)
- Anadolu Ajansı, (2017). Murat Usubaliev Grafik (Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/6967>)
- Anadolu Ajansı, 18 Nisan 2018, Levent Tok Harita (Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/9742>)
- Ataman, M. (2012). “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum”. SETA Yayınları
- Ateşli, O. (2012). “Türk Jeti Nasıl Düşürüldü”. (Erişim: <http://www.haber7.com/yazarlar/osman-atesli/894731-turk-jeti-nasil-dusuruldu>)
- Atilla, R. (1936). “Fransa’nın Tarihi Jestini Bekliyoruz”. Yeni Mersin Gazetesi
- Athoğlu, Y. (2014). “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem” TASAM. (Erişim: <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/135/turkiye-suriye-iliskilerinde-yeni-bir-donem>)

- Ayhan, V. (2009). “Türkiye - Suriye ilişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi” Ortadoğu Analiz
- Ayhan, V. (2011). “Türkiye ve Arap Birliği’nin Suriye’ye Yaptırım Kararı ve Olası Sonuçları”. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No-91.
- Balıkçı, F. vd. (2014). “İŞİD Türk Konsolosluğu’na Saldırıp Çalışanları Kaçırıldı”. (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/isid-turk-konsolosluguna-saldirip-calisanlari-kacirdi-26591687>)
- BBC News (2011). “Türkiye Suriye’ye Yaptırım Uygulamaya Başlıyor”. (Erişim: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111130_turkey_syria)
- BBC News (2012). “Suriye’nin Dostları İstanbul’da Buluştu”. (Erişim: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120401_syria_friends)
- BBC News (2014). “İŞİD Tehdidine Karşı Ülkelerin Duruşu Ne?”. (Erişim: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140914_isid_hangi_ulke_nerede_duruyor)
- BBC News. (2013). “Reyhanlı Saldırıları:7 Soruda Olup Bitenler”. (Erişim: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130513_reyhanlida_ne_oldu)
- BBC News. (2014).“Erdoğan: "PYD'ye silah göndermeye 'evet' diyemeyiz". (Erişim:https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141019_erdogan_pyd)
- BBC News. (2014). “Türkiye Suriye Savaş Uçağını Düşürdü”. (Erişim: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140323_suriye_ucak)
- BBC Türkçe, (2017). “7 Soruda İdlib: Türkiye ne yapıyor, neyi amaçlıyor?”. (Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41542725>)
- BBC Türkçe, (2018). “2011’den 2018’e Özgür Suriye Ordusu’nun Dönüşümü”. (Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756>)
- Bingöl, O. (2016). “Suriye’de Kürt Hareketi: PYD/YPG’nin PKK ve bölgesel Kürt Dinamiği ile İlişkisi ve Türkiye’ye Etkileri”. Merkez Strateji Enstitüsü

- Bloomberg (2012). “BM’de Suriye Tasarısına Çin ve Rusya Vetosu”. (Erişim: <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1075495-bmde-suriye-tasarisina-cin-ve-rusya-vetosu>)
- Bostan, Y. (2012). “Suriye Türk Jetini Vurdu”. (Erişim: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/06/23/suriye-turk-jetini-vurdu>)
- Bulut, M. T. (2008). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Sur Sorunu”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi
- Carleton, A. (1950). “The Syrian Coups d’Etat of 1949”. Middle East Journal
- Chaitani, Y. (2007). “Post- Colonial Syria and Lebanon”. New York, I.B. Touris
- CNN Türk (2012). “Suriye’nin Dostları Tunus’ta Toplandı”. (Erişim: <https://www.cnnturk.com/2012/dunya/02/24/suriyenin.dostlari.tunusta.toplandi/650540.0/index.html>)
- CNN Türk. (2016). “Niğde’deki IŞİD Saldırısı Davasında Karar Duruşması Başlıyor”. (Erişim: <https://www.cnnturk.com/turkiye/nigdedeki-isis-saldirisi-davasinda-karar-durusmasi-basliyor>)
- CNN Türk. (2018). “Başbakanlık açıkladı, işte Zeytin Dalı Harekatı'nın 12 nedeni”. (Erişim: <https://www.cnnturk.com/turkiye/basbakanlik-acikladi-iste-zeytin-dali-harekatinin-12-nedeni?page=1>)
- CNN Türk. “Başlangıçtan bugüne gün gün çözüm süreci”. (Erişim: <https://www.cnnturk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci?page=2>)
- CNNTÜRK, (2017). “Suriye konulu Cenevre 5 görüşmeleri sona erdi”. (Erişim: <https://www.cnnturk.com/ekonomi/dunya/suriye-konulu-cenevre-5-gorusmeleri-sona-erdi>)
- Collelo, T. (Ed.) (1988). “Syria a Country Study”. Washington D.C.: United States Government Secretary of the Army
- Cumhuriyet (2012). “BM’deki Suriye Tasarısına Veto”. (Erişim: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/318184/BM_deki_Suriye_tasarisina_veto.html)
- Cumhuriyet (2014). “Türkiye IŞİD Bildirisini İmzalamadı”. (Erişim: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/118111/Turkiye_ISiD_bildirisini_imzalamadi.html)

- Cumhuriyet, (2008). “Şam Zirvesi Sona Erdi”. (Erişim: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/8014/Sam_zirvesi_sona_erdi.html)
- Cumhuriyet, (2017). “Cenevre görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı”. (Erişim: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/886411/Cenevre_gorusmeleri_basarisizlikla_sonuclandi.html#)
- Cumhuriyet. (2013). “Reyhanlı Saldırısı İçin Vahim İddialar. (Erişim: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/274009/Reyhanli_saldirisi_icin_vahim_iddialar.html)
- Cumhuriyet. (2015). “Obama Eğit-Donatı Sonlandırdı”. (Erişim: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/384603/Obama_egit-donati_sonlandirdi.html)
- Çoğalan, S. ve Demir, A. (2014). “Suriye'de iç savaşın üç yılı”. Anadolı Ajansı (Erişim: <https://aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-ic-savasin-uc-yili/174781>)
- Dağ, A. E. (2015). “Suriye: Küresel ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş”. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
- Dağlı, T. (2012). “İlk saniyesinden bugüne Suriye iç savaşının takvimi”. Sabah Gazetesi (Erişim: <https://www.sabah.com.tr/aktuel/2012/11/21/ilk-saniyesinden-bugune-suriye-ic-savasinin-takvimi>)
- Debs, M. Y. (1994) “Tarih-i Suriyye”. Beyrut: Darü Nezir Abud Yayınevi
- Deutsche Welle (2011). “Davutoğlu'nun Şam Ziyaretinin Yankıları”. (Erişim: <https://www.dw.com/tr/davuto%C4%9Flunun-%C5%9Fam-ziyaretinin-yank%C4%B1lar%C4%B1/a-15307197>)
- Deutsche Welle (2012). “Esad'a 15 Gün Tanıyan Tasarı”. (Erişim: <https://www.dw.com/tr/esada-15-g%C3%BCn-tan%C4%B1yan-tasar%C4%B1/a-15700133>)
- Deutsche Welle. (2013). “Suriye Helikopteri Düşürüldü”. (Erişim: <https://www.dw.com/tr/suriye-helikopteri-d%C3%BCr%C5%9F%C3%BCr%C3%BCld%C3%BC/a-17092186>)

- Deutsche Welle. (2014) “ABD'den PYD'ye silah yardımı”. (Erişim: <https://www.dw.com/tr/abdden-pydye-silah-yard%C4%B1m%C4%B1/a-18007333>)
- DHA (2012). “Erdoğan'dan Sert Suriye Açıklaması” (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-sert-suriye-aciklamasi-21052926>)
- Dışişleri Bakanlığı, (2009). “Türkiye-Suriye YDSİK 1. Toplantısı Ortak Bildirisi, 22-23 Aralık Şam”. (Erişim: http://www.mfa.gov.tr/turkiye---suriye-ydsik-1-toplantisi-ortak-bildirisi_-22-23-aralik_-sam.tr.mfa)
- Dışişleri Bakanlığı, (2012). “Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 Suriye Konusunda Aldığı Karar” (Erişim: http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi_nin-22-ocak-2012--suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_.tr.mfa)
- Dışişleri Bakanlığı, (2012). “No: 38, 4 Şubat 2012, BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye Konusunda Bir Kez Daha Karara Ulaşamaması Hakkında”. (Erişim: http://www.mfa.gov.tr/no_-38_-4-subat-2012_-bm-guvenlik-konseyi_nin-suriye-konusunda-bir-kez-daha-karara-ulasamamasi-hk_.tr.mfa)
- Duman, B. (2015). “İşid'le Mücadelenin Bir Yılı”. Aljazeera Turk, (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/isidle-mucadelenin-bir-yili>)
- Duran, B. (2016). “Cenevre-3'ün sahibi kim?”. Sabah Gazetesi (Erişim: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/duran/2016/02/02/cenevre-3un-sahibi-kim>)
- Durgun, H. (2017). “Suriyeli muhalif Eliko: Cenevre-7 görüşmelerinde siyasi geçişi müzakere ediyoruz”. Sputnik Türkiye (Erişim: <https://tr.sputniknews.com/columnists/201707141029282755-suriyeli-muhalif-eliko-cenevre-siyasi-gecis-muzakere/>)
- Dünya Bülteni (2011). Erdoğan Esad'a Hitler ve Kaddafi'yi Hatırlattı”. (Erişim: <https://www.dunyabulteni.net/dis-politika/erdogan-esada-hitler-ve-kaddafiyi-hatirlatti-h184519.html>)

- Dünya Bülteni (2014). “Suriye’de yeni bir muhalif grup: Hareketi Hazm”
(Erişim: <http://www.dunyabulteni.net/haber/296829/suriyede-yeni-bir-muhalif-grup-hareketi-hazm>)
- Ehtemshami, A. ve Hinnebusch, R. A. (1997). “Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated System”. London: Routledge
- Emniyet Genel Müdürlüğü, (Erişim: <https://www.egm.gov.tr/sayfalar/iltica-goc-islemleri.aspx>)
- Erten M. E. (2016). “Türkiye-Suriye Sınırı Hava Sahasında Türkiye’nin Uyguladığı Angajman Kuralları, Hakemli Makale
- Evin, M. (2014). “ 9 Soruda Reyhanlı Katliamı”. (Erişim: <http://www.diken.com.tr/9-soruda-reyhanli-katliami/>)
- Gülşen, S. M. (2014). “Suriye”. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Güney, N. A. (2016). “Türkiye’nin Suriye’den Kaynaklanan Güvenlik Sorunları ve NATO’nun Rolü”. Editörler: Yalçın, H. B. ve Duran, B. “Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri”. Turkuaz Haberleşme ve Yayıncılık
- Haber Türk (2012). “BM’den Suriye Vetosu”. (Erişim: <https://www.haberturk.com/dunya/haber/712634-bmden-suriye-vetosu>)
- Haber Türk (2014). “Türkiye IŞİD Bildirisini Neden İmzalamadı”. (Erişim: <https://www.haberturk.com/dunya/haber/989349-turkiye-isid-bildirisini-neden-imzalamadi>)
- Haber Türk. (2014). “Dünya Konsolosluk Baskınına Sert Tepki Gösterdi”. (Erişim: <https://www.haberturk.com/dunya/haber/957300-dunya-konsolosluk-baskinina-sert-tepki-gosterdi>)
- Haddad, R. M. (1970). “Syrian Christians in Muslim Society”. Princeton University Press
- Harmoon Çağdaş Araştırma Merkezi, (2017). “Suriye’deki Gelişmeleri ve İran”.
- Hinnebusch, R. A. (2001). “Syria: Revolution from Above”. New York: Routledge
- Hürriyet (2011). “6 Saatlik Görüşmeden İlk Detaylar”. (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6-saatlik-kritik-gorusmeden-ilk-detaylar-18446872>)

- Hürriyet (2011). “6 Saatlik Kritik Görüşmeden İlk Detaylar”. (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6-saatlik-kritik-gorusmeden-ilk-detaylar-18446872>)
- Hürriyet (2015). “Eğit-Donat Dört Ülkede Bitti”. (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/egit-donat-dort-ulkede-bitirildi-30276880>)
- Hürriyet Haber (2015). “İŞİD Petrolle Besleniyor”. (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/isid-petrolle-besleniyor-29648412>)
- Hürriyet, (2011). “Türkiye-Suriye Ticareti Lehimize Fazla Verdi”. (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-suriye-ticareti-lehimize-fazla-verdi-17448285>)
- Hürriyet. (2012). “Almanlar Maraş’a, Hollandalılar Adana’ya, ABD Antep’e”. (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/almanlar-marasa-hollandalilar-adanaya-abd-antepe-22214634>)
- Kako, A., Süleyman, H. ve Tok, L. (2017). “Suriyeli muhalifler Hama ilinin merkezine ilerliyor”. Anadolu Ajansı (Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyeli-muhafifler-hama-ilinin-merkezine-ilerliyor/777148>)
- Kanbolat, H. (2011). “Suriye Muhalefatinin Antalya Toplantısı: Sonuçlar, Temel Sorunlara Bakış ve Türkiye’den Beklentiler”. ORSAM Rapor No:55
- Kanbolat, H. (2011). “Türkiye ve Arap Birliği’nin Suriye’ye Yaptırım Kararları ve Olası Sonuçları”. ORSAM Rapor No: 91
- Karabat, A. (2005). “Portre: Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed”. Radikal (Erişim: <http://www.radikal.com.tr/yorum/portre-suriye-devlet-baskani-besar-esad-761743/>)
- Karabat, A. (2016). “Dünden bugüne Cenevre görüşmeleri”. Aljazeera Turk (Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/dunden-bugune-cenevre-gorusmeleri>)
- Kılıç, E. (2014). “Peşmerge'nin Türkiye'den geçişinde neler yaşandı?”. Haber 7. (Erişim: <http://www.haber7.com/guncel/haber/1215872-pesmergenin-turkiyeden-gecisinde-neler-yasandi>)

- Kırkıcı, D. D. (2014). “Sınırtaşın Sular Bağlamında Türkiye, Suriye Ve Irak İlişkileri”. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi
- Kiraz, S. (2018). “Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi”. Doktora Tezi
- Knipp, K. (2018). “Özgür Suriye Ordusunun Çöküşü”. Deutsche Welle Türkçe (Erişim: <http://www.dw.com/tr/%C3%B6zg%C3%BCr-suriye-ordusunun-%C3%A7%C3%B6k%C3%BC%C5%9F%C3%BC/a-42440439>)
- Kodaz, Y. (1974). “Türkiye’nin Dış Politikası’nda 50 Yıl Montreux ve Savaş Öncesi Yıllar(1935-1939)” Dışişleri Bakanlığı
- Koşar, O. (2017). “Suriye İç Savaşında Türkiye’nin Kazanımları ve Kaybedimleri”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi
- Küçükkeleş, M. (2012). “Arap Birliği’nin Suriye Politikası”. SETA Yayınları
- Lammens, H. (1970) “Suriye”. İstanbul Milli Eğitim Basımevi
- Levent, H. (2016). “Suriye’nin Kalbi Humus Direniyor”. Amerikanın Sesi (Erişim: <https://www.amerikaninsesi.com/a/suriye-nin-kabi-humus/3178456.html>)
- McCarthy, N. (2017). ISIS: “Income Has More Than Halved Since 2014”. ICSR (Erişim: https://www.statista.com/chart/8209/isis_-income-has-more-than-halved-since-2014/)
- MGK. “29 Mart 2017 Tarihli Toplantı” Milli Güvenlik Kurulu resmi web sitesi. (Erişim: <https://www.mgk.gov.tr/index.php/29-mart-2017-tarihli-toplanti>)
- Milliyet (2013). “2 yıllık iç savaşın kronolojisi”. (Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/2-yillik-ic-savas-in-kronolojisi/dunya/dunyadetay/07.01.2013/1652039/default.htm>)
- Milliyet (2015). “İŞİD'e 'DAEŞ' demenin cezası...”. (Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/isid-e-daes-demenin-cezasi-/dunya/detay/2013432/default.htm>)
- Milliyet (2015). “Obama’dan Eğitim Donatı İtirafı”. (Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/obama-itiraf-etti/dunya/detay/2126299/default.htm>)

- Milliyet (2017). “ABD: Beşar Esad Suriye’nin Lideridir.” (Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/abd-besar-esad-suriye-nin-dunya-2424805/>)
- Milliyet, (2009). “Türkiye-Suriye Arasında Vize Kaldırıldı. (Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-suriye-arasindaki-vize-kaldirildi-gundem-1140074/>)
- Milliyet, (2012). “Suriye Tezkeresi TBMM’den Geçti”. (Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/suriye-tezkeresi-tbmm-den-gecti--siyaset-1606673/>)
- Milliyet, (2012). “Suriye Türk Savaş Uçağını Düşürdü”. (Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/-turk-ucagini-suriye-dusurdu--siyaset-1557511/>)
- Milliyet, “Fırat Kalkanı Harekatının 216 günlük bilançosu” (Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/firat-kalkani-harekatinin-216-gundem-2423279/>)
- Mülteciler Derneği, “Türkiyedeki Suriyeli Sayısı Ocak 2019”. (Erişim: <https://muletciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>)
- Mynet (2011). “Suriyeli Muhalifler, Ulusal Konsey Kurmak İçin Toplandı”. (Erişim: <https://www.mynet.com/suriyeli-muhalifler-ulusal-konsey-kurmak-icin-toplandi-180100041207>)
- Mynet. (2014). “Davutoğlu 20 Saat Önce Tweet Atmıştı”. (Erişim: <https://www.mynet.com/davutoglu-20-saat-once-tweet-atmisti-110101294295>)
- NTV (2011). “Arap Birliği Suriye’ye Yaptırımları Onayladı”. (Erişim: <https://www.ntv.com.tr/dunya/arak-birligi-suriyeye-yaptirimlari-onayladi,Dj7BKft5aUyzK51ikL8ymg>)
- NTV (2012). “Türkiye Patriot İçin NATO’ya Resmen Başvurdu.” (Erişim: https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiye-patriot-icin-natoya-resmen-basvurdu,wh8WvCFBEkW7Rifh1Uhq_w)
- NTV, (2009). “Hatay’ın Cumhurbaşkanı Sökmen Anıldı”. (Erişim: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/hatayin-cumhurbaskani-sokmen-anildi,4wuEFs1QE0OimATG56PEfQ>)

- NTV, (2009). “Türkiye ve Suriye Artık Vize Sormayacak”. (Erişim: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiye-ve-suriye-artik-vize-sormayacak,-UzbXQwtCk-Oezl115y5MQ>)
- NTV. (2013). “Türk Jeti Suriye Helikopterini Vurdu”. (Erişim: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/turk-jeti-suriye-helikopterini-vurdu,9jj2DU9DF0qT083BuizCLA>)
- Oktav, Ö. Z. (2008). “Limits of Relations with the West: Turkey, Syria and Iran”. Beta Basım A. Ş.
- Ozan, E. (2017). “ Suriye İç Savaşı ve Türkiye'nin Değişen Güvenlik Gündemi”. ANKASAM Makalesi
- Qasioun Haber Ajans, (2017). “Suriye Türkmenleri Kimdir”. (Erişim: https://www.qasioun-news.com/tr/news/show/54506/Suriye_T%C3%BCrkmenleri_Kimdir)
- Sabah (2014). “Musul'da Rehin Alınan Rehineler Konsolosluk Görevlileri Türkiye'de”. (Erişim: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/09/20/musulda-rehin-alinan-konsolosluk-gorevlileri-turkiyede>)
- Sabah (2018). “ÖSO rejim güçlerinin Hama'daki mevzilerini bombaladı”. (Erişim: <https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/04/27/oso-rejim-guclerinin-hamadaki-mevzilerini-bombaladi>)
- Sabah, (2012). “NATO'dan Tam Destek: Dayanışma İçindeyiz”. (Erişim: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/06/27/natodan-tam-destek-dayanisma-icindeyiz>)
- Sarı, S. Ö. (2015). “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Yakın Geçmişi”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi
- Seale, P. (1986). “The Struggle For The Middle East” University Of California
- SETA, “Suriye'de Aktörler; Rejim, Muhalefet, Dini Yapı Medya”. (Erişim: <http://www.setav.org/suriyede-aktorler-rejim-muhalefet-dini-yapi-ve-medya/>)
- Seyfeli, E. (1998). “Milli Mücadele'de Hatay (silahlı mücadele devri) 1918-1923”. Yayınlanmamış Doktora Tezi

- Smith, C. G. (1968). "The Emergence of the Middle East". Journal of Contemporary History
- Sputnik (2015). "ABD Ordusu, İlimli Suriyeli Muhalifleri Türkiye'de Eğitmeye Başladı." (Erişim: <https://tr.sputniknews.com/abd/>)
- Sputnik (2017). "Cenevre-4'e katılan SMDK üyesi Şemali: Geçiş hükümeti talep ediyoruz". (Erişim: <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201702271027400266-cenevre-4-gorusme-bulunan-smdk-semali-gecis-hukumeti/>)
- Sputnik (2017). "Niğde Saldırısı Faili IŞİD'liler Hilafet Devleti Kuracaklarmış". (Erişim: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201703281027827874-nigde-ismidciler-hilafet-devleti-kuracaklarmis/>)
- Sputnik (2018). "Akdağ: Suriyelilere 31 milyar euro harcadık". (Erişim: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201804261033187622-turkiye-suriyelilere-harcanan-miktar/>)
- Sputnik (2018). "Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar". (Erişim: <https://tr.sputniknews.com/infografik/201806091033799400-turkiye-suriye-goc-multeci-siginmaci/>)
- Stratejik Ortak (2018). "Dünden Bugüne Tüm Suriye Zirveleri (Kronolojik)". (Erişim: <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>)
- Sultan, A. (1987) "Tarihi Suriye-Hukmu Faysal bin el-Huseyin". Şam
- Sunayama, S. (2007). "Syria and Saudi Arabia: Coaboration and Conflict in the Oil Era". London: Tauris Academic Studies
- Şahintaş, P. (2012). "Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türk Dış Politikasında Sınır Aşan Sularımız". TUIÇ Akademi (Erişim: <http://www.tuicakademi.org/ortadoguda-su-sorunu-ve-turk-dis-politikasinda-sinir-asan-sularimiz/>)
- T24 (2016). "Eski ÖSO Komutanı: ABD, Eğit-Donat Programında İlimli Muhalifleri Değil, PYD'lileri Eğitti." (Erişim: <http://t24.com.tr/haber/eski-oso-komutani-abd-egit-donat-programinda-ilimli-muhalifleri-degil-pydlileri-egitti,358151>)

- T24 (2012). “Türkiye 4. Madde Kapsamında NATO’yu Toplantıya Çağırıldı”.
(Erişim: <http://t24.com.tr/haber/turkiye-4-madde-kapsaminda-natoyu-toplantiya-cagirdi,207003>)
- T24 (2009). “Gül: Kürt sorununda iyi şeyler olacak” (Erişim: <https://t24.com.tr/haber/gul-kurt-sorununda-iyi-seyler-olacak,33742>)
- TBMM (2013). “Türkiye’ye NATO Tarafından Hava ve Füze Savunma Sistemleri Konuşlandırılmasına İlişkin”. (Erişim: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=22444)
- Tekeli, M. “Suriye İç Savaşı’nın Türkiye Suriye İlişkilerine Etkisi”. Ankara Üniversitesi SBF, Uluslararası İlişkiler.
- Temizer, S. (2017). “Suriye konulu Cenevre 5 görüşmeleri başlıyor”. Anadolu Ajansı (Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-cenevre-5-gorusmeleri-basliyor/777550>)
- Temizer, S. (2017). “Suriye’de Savaş ve Diplomasi Eşzamanlı Sürüyor”. Anadolu Ajansı (Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-savas-ve-diplomasi-es-zamanli-suruyor/901696>)
- The Wall Street Journal (2011). “Interview With Syrian President Bashar al-Assad” (Erişim: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>)
- TRT Haber, (2015). “Türkiye’nin Angajman Kurallarını Değiştiren Süreç”. (Erişim: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyenin-angajman-kurallarini-degistiren-surec-218869.html>)
- TRT Haber, (2017). “Cenevre'deki Suriye görüşmelerinde 7. tur başladı”. (Erişim: <http://www.trthaber.com/haber/dunya/cenevredeki-suriye-gorusmelerinde-7-tur-basladi-323731.html>)
- TRT Haber, (2017). “Suriye konulu Cenevre 4 görüşmeleri devam ediyor”. (Erişim: <http://www.trthaber.com/haber/dunya/suriye-konulu-cenevre-4-gorusmeleri-devam-ediyor-300824.html>)
- Turak, İ. (2017). “İçişleri Bakanlığında 76 Sayfalık DEAŞ Raporu”. İHA (Erişim: <https://www.haberler.com/icisleri-bakanligindan-76-sayfalik-deas-raporu-9814667-haberi/>)

- Tüysüzöğlü, G. (2012). TUIÇ Akademi. (Erişim: <https://www.tuicakademi.org/suriyenin-dostlari/>)
- United Nations (2012). “Kofi Annan Appointed Joint Special Envoy of United Nations, League of Arab States on Syrian Crisis”. (Erişim: <https://www.un.org/press/en/2012/sgsm14124.doc.htm>)
- Varlı, İ. (2016). “Bir, İki, Üç yetmez Daha Fazla Cenevre!”. BirGün Gazetesi (Erişim: <https://www.birgun.net/haber-detay/bir-iki-uc-yetmez-daha-fazla-cenevre-101789.html>)
- Yeni Şafak. “21'nci yüzyılda bir zafer: Fırat Kalkanı”. (Erişim: <https://www.yenisafak.com/dunya/21nci-yuzyilda-bir-zafer-firat-kalkani-2784901>)
- Yeniçağ. (2018). “Reyhanlı Saldırısı Planlayıcısı Yakalandı”. (Erişim: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/reyhanli-saldirisi-planlayicisi-yakalandi-204960h.htm>)
- Yezdani, İ. (2014). “10 Soruda Cenevre 2 Konferansı”. Hürriyet Haber (Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/10-soruda-cenevre-ii-konferansi-25629289>)
- Yılmaz, S. (2015). “Uluslararası ilişkilerde teori ve pratik..” Ulusal Kanal (Erişim: <https://www.ulusal.com.tr/uluslararasi-iliskilerde-teori-ve-pratik-makale,4653.html>)
- Zorlu, K. (2017). “Suriye’de Türkmenler ‘Artık biz de varız’ diyor”. Gazete Gazetesi (Erişim: <http://www.gazetevatan.com/suriye-de-turkmenler-artik-biz-de-variz-diyor-1124271-gundem/>)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Yunus KAYABAŞI

Doğum Yeri ve Tarihi : Aksaray - 1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Sofia St. Kliment Ohridski University

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Bulgarca

İş Deneyimi

Stajlar : Avrupa Birliği Bakanlığı

İletişim

E-Posta Adresi : kayabasi.yunus@gmail.com

Tarih : 05.02.2019